IMPERATORIS IUSTINIANI INSTITUTIONUM LIBRI 4. ADJECTI SUNT...

Iustinianus Augustus imperatore d'Oriente

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
14 I
15
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Imperatoris IVSTINIANI INSTITVTIONVM libri IIII.

Adjecti ſunt ex digeſtis Tituli de verborum ſignificatione et de Regulis Iuris:

Cum Indice ad eoſdem.

Amſterodami.
Apud Guiljelmum Blaeu
ANNO CIƆ IƆC XXXII.

Suum cuique. *Bonus cum bonis.*

Digitized by Google

Digitized by Google

Nobilitate, eruditione & virtute
Clariſſimo viro,

D. HADRIANO PAVW

Equiti, Domino de Heemſtede, Conſiliario & Syndico Reipub. Amſteldamenſis, Curatori Academiæ Lugduno-batavæ,

Guiljelmus Blaeuw S.

CVm Poëtas & Hiſtoricos minoribus typis antehac à me editos, ſummopere (quamvis mihi necdum ſatisfecerim) ab omnibus deſiderari cernerem; inprimis vero Amplit. tuæ placere, & tum maxime intelligerem, cum, ut iiſdem typis Inſtitutiones Imperiales ederem, mihi auctor eſſes; editionem hanc Amplit. tuæ offerre non dubitavi, cujus hortatu potiſſimum lucem aſpicit. Non quid detur, ſed dantis potius animum, ſpecta. Ego, ne majoribus occupatum detineam, Deum opt. max. etiam & etiam precor, ut diu Amplit. tuam Patriæ, Vrbi, & Muſis incolumem ſervet. Vale vir nobiliſſime & me ama. ex Typographejo meo Kal, Ian. CIↃ IↃC XXII.

IN EDITIONEM

INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI Imperatoris,

DISTICHON.

Iura damus collecta brevi Romana libello,
Quo nullum in terris clarius extat opus.

I.H. I.V.D.

ALIVD.

En prodit nudus ſine fuco Iuſtinianus.
Cur ita? pulchra ſatis vel ſine veſte placent.

P.B. I.C.

PRO.

Digitized by Google

PROOEMIVM
De Confirmatione Inſtitutionum.

[IN NOMINE DOMINI noſtri Ieſu Chriſti.]

IMPERATOR Cæſar Flavius Iuſtinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor ac triumphator ſemper Auguſtus, cupidæ legum juventuti. [S. D.]

IMPERATORIAM majeſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: ut utrumque tempus, & bellorum,& pacis, recte poſſit gubernari: & princeps Romanus non ſolum in hoſtilibus præliis victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religioſiſſimus, quam victis hoſtibus triumphator [magnificus.]

1 ¶ Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis,ſummaque providentia, annuente Deo,perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros Barbaricæ gentes ſub juga noſtra redactæ cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, poſt tanta temporum ſpatia,noſtris victoriis à cæleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ, noſtroque additæ imperio, proteſtantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compoſitis, reguntur.

2 ¶ Et cum ſacratiſſimas conſtitutiones, antea confuſas, in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cæleſti favore jam adimplevimus.

3 ¶ Cumque hoc, Deo propitio, peractum eſt: Triboniano viro magnifico, magiſtro, & exquæſtore ſacri palatii noſtri, [& exconſule] nec non Theophilo & Dorotheo, viris illuſtribus,anteceſſoribus, (quorum omnium ſolertiam,& legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus ſpecialiter, ut ipſi noſtra auctoritate,noſtriſque ſuaſionibus, Inſtitutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis diſcere, ſed ab imperiali ſplendore appetere: & tam aures quam animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant. & quod priore tempore vix poſt quadriennium [prioribus] contingebat, [ut tunc conſtitutiones Imperatorias legerent:] hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

 4 ¶ Igitur

4 ¶ Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum eſt, quod per eundem virum excelſum Tribonianum : necnon cæteros viros illuſtres, & facundiſſimos confecimus) in quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri juſſimus : ut ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breviter expoſitum eſt : & quod antea obtinebat : & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.

6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipue ex commentariis Caji noſtri, tam inſtitutionum, quam rerum quotidianarum, aliiſque multis commentariis compoſitas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt : & legimus & recognovimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodavimus.

7 ¶ Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite : & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite : ut ſpes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D.C.P. XI Kalend. Decemb. D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS.

Digitized by Google

INSTITVTIONVM,
ſeu Elementorum
DIVI IUSTINIANI
ſacratiſſimi Principis,
LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE.
TITVLVS I.

IVſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.

1 ¶ Iuriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia.

2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione, ſingula tradantur: alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum oneraverimus: duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus: ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

3 ¶ Iuris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

4 ¶ Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE IVRE NATVRALI, gentium, & civili.

TITVLVS II.

IVs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. nam jus iſtud non humani generis proprium eſt; ſed omnium anima-

animalium, [quæ in cœlo,] quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

1 ¶ Ius autem civile à jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit: id ipſius proprium civitatis eſt: vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis. quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit: id apud omnes peræque cuſtoditur: vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

2 ¶ Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Athenienſium. nam ſi quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium: non erraverit. ſic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus: vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim à [Romulo,] Quirites à Quirino appellantur. Sed quotiens non addimus nomen, cujus ſit civitatis: noſtrum jus ſignificamus. ſicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi commune eſt. nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ [jura] quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, & captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt naturali juri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti ſunt, ut emptio [&] venditio, locatio [&] conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

3 ¶ Conſtat autem jus noſtrum, quo utimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, *i. legum alia [ſunt] ſcripta, alia non ſcripta.* Scriptum autem jus eſt lex, plebiſcitum, Senatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

4 ¶ Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere: nam appellatione populi, univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam patriciis & ſenatoribus. Plebis autem appellatione, ſine patriciis & ſenatoribus cæteri cives ſignificantur. ſed & Plebiſcita, lege Hortenſia lata, non minus valere, quam leges cœperunt.

5 ¶ Se-

Digitized by Google

5 ¶ Senatuſconſultum eſt, quod Senatus jubet, atque conſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, ut difficile eſſet in unum eum convocari legis ſanciendæ cauſa: æquum viſum eſt, Senatum vice populi conſuli.

6 ¶ Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei, & in eum omne imperium ſuum & poteſtatem concedat. Quodcumque ergo Imperator per Epiſtolam conſtituit: vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. hæc ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur, [quoniam non hoc princeps vult.] nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit: perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem, quum generales ſint, omnes proculdubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum juris honorarii portio eſt.

8 ¶ Reſponſa prudentium ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de jure reſpondere. nam antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur, quorum omnium ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à reſponſo eorum non liceret, ut eſt conſtitutum.

9 ¶ Sine ſcripto jus venit, quod uſus approbavit. nam diuturni mores conſenſu utentium comprobati, legē imitantur.

10 ¶ Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtributum eſſe videtur. nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum, fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur: divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

12 ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

Digitized by Google

DE IVRE PERSONARVM.

TITVLVS III.

SVmma itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt : quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut jure prohibetur.

2 ¶ Servitus autem eſt conſtitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur.

3 ¶ Servi autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent. qui etiam mancipia dicti ſunt, [eo] quod ab hoſtibus manu capiuntur.

4 ¶ Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt. naſcuntur ex ancillis noſtris. fiunt, aut jure gentium, id eſt, ex captivitate: aut jure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

5 ¶ In ſervorum conditione nulla eſt differentia: in liberis autem multæ; aut enim ſunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS.

TITVLVS IIII.

INgenuus eſt is, qui ſtatim, ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſive ex libertinis duobus, ſive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcitur libera, patre vero ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur, quemadmodum qui ex matre libera & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tempore, quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, ſi libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui naſcitur, liberum naſci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, Si ancilla prægnans manumiſſa ſit : deinde ancilla poſtea facta pepererit: liberum, an ſervum pariat? Et Martianus probat liberum naſci. ſufficit enim ei, qui in utero eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe, [ut liber naſcatur.] quod & verum eſt.

1 ¶ Cum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit ei in ſervitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe : ſæpiſſime enim conſtitutum eſt, natalibus non officere manumiſſionem.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

LIbertini ſunt, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt. manumiſſio autem eſt de manu datio. nam quamdiu aliquis in ſer-

Digitized by Google

In ſervitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: & manumiſſus liberatur poteſtate. Quæ res à jure gentium originem ſumpſit: utpote cum jure naturali omnes liberi naſcerentur, nec eſſet nota manumiſſio, cum ſervitus eſſet incognita. Sed poſtquam jure gentium ſervitus invaſit: ſequutum eſt beneficium manumiſſionis. & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria [hominum] genera eſſe cœperunt: liberi, & his contrarium ſervi, & tertium genus libertini, qui deſierant eſſe ſervi.

1 ¶ Multis autem modis manumiſſio procedit, aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas ſervo competere poteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

2 ¶ Servi [vero] à dominis ſemper manumitti ſolent: adeo, ut vel in tranſitu manumittantur: veluti cum prætor, aut præſes, aut proconſul in balneum, vel in theatrum eant.

3 ¶ Libertinorum autem ſtatus tripertitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & juſtam libertatem conſequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus conſtitutionibus hoc emendavit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque ſimplex libertas competebat: id eſt, eadem, quam habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit. Et dedititios quidem per conſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgavimus inter noſtras deciſiones: per quas, ſuggerente nobis Triboniano viro excelſo quæſtore [noſtro,] antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat obſervantiam, alia conſtitutione per ejuſdem quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumittentis, nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito (ſicut jam antea obſervabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos poſſit libertas ſervis cum civitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

QVI-

QVIBVS EX CAVSIS MANVmittere non licet.

TITVLVS VI.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1 ¶ Licet autem domino, qui ſolvendo non eſt, [in teſtamento] ſervum ſuum cum libertate heredem inſtituere, ut liber fiat, hereſque ei ſolus & neceſſarius: ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento heres extiterit: aut quia nemo heres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt. & recte. Valde enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium heredem haberent, qui ſatis facturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias ſervi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 ¶ Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus heres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolum in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non ſit veriſimile, eum, quem heredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi heredē fore.

3 ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, ſolvendo non eſt: vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona [ejus] creditoribus non ſufficiant. ſæpe enim de facultatibus ſuis amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

4 ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta apud conſilium, juſta cauſa manumiſſionis adprobata, fuerint manumiſſi.

5 ¶ Juſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti, Si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres ſororeſve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut ſervum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam matrimonii [habendi] cauſa: dum tamen intra ſex menſes in uxorem ducatur, niſi juſta cauſa impediat: & [ſervus,] qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & ſeptem annis manumittatur.

6 ¶ Se-

Digitized by Google

6 ¶ Semel autem cauſa adprobata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractetur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi heredem inſtituere, legataque relinquere poſſet: tamen ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum: nam cui totorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita de ſervis ſuis in ultima voluntate diſponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare? Sed quum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante vigeſimum ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſervo ſuo concedimus, niſi decimum ſeptimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujuſmodi ætati, & pro aliis poſtulare conceſſerit: cur non etiam ſui judicii ſtabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam ſervis ſuis poſſint pervenire?

DE LEGE FVSIA CANINIA tollenda.

TITVLVS VII.

Lege Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſervis teſtamento manumittendis: quam, quaſi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam eſſe cenſuimus: quum ſatis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem hujuſmodi licentiam adimere.

DE HIS, QVI SVI, VEL alieni juris ſunt.

TITVLVS VIII.

Sequitur de jure perſonarum alia diviſio. Nam quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt. nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt: ſimul intelligemus quæ ſui juris ſunt. ac prius inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1 ¶ In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi. quæ qui-

dem

dem poteſtas, juris gentium eſt. nam apud omnes peræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos vitæ, neciſque poteſtatem fuiſſe: & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

2 ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet ſine cauſa legibus cognita, in ſervos ſuos [ſupra modum] ſævire. Nam ex conſtitutione divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum, ejuſdem principis conſtitutione coercetur: nam [Antoninus] conſultus à quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam principum confugiunt, præcepit, ut ſi intolerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. & recte. expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis male utatur. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi. ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad ſtatuam confugerunt. & ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami injuria adfectos eſſe cognoveris: venire jube, ita ut in poteſtatem domini non revertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit, ſciat me hoc admiſſum ſeverius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITVLVS IX.

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreavimus.

1 ¶ Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens.

2 ¶ Ius autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt civium Romanorum. nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.

3 ¶ Qui igitur ex te & uxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis, æque in tua ſunt poteſtate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum.

DE

Digitized by Google

DE NVPTIIS.

TITVLVS X.

IVſtas autem nuptias inter ſe cives Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta legum coeunt, maſculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, ſive patresfamiliarum ſint, ſive filiifamiliarum: dum tamen, ſi filiifamiliarum ſint, conſenſum habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio ſuadet: in tantum, ut juſſus parentis præcedere debeat. Vnde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius uxorem ducere poſſit? cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque [furioſi] poſſe & ſine patris interventu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtra conſtitutione modum.

1 ¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. nam à quarumdam nuptiis abſtinendum eſt. inter eas enim perſonas, quæ parentum liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & uſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint: nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo vera ſunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 ¶ Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſive ab eódem patre eademque matre nati fuerint, ſive ex altero eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit: quandiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. cum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuam emancipare: & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

3 ¶ Fratris vero, vel ſororis filiam, uxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris vel ſororis quis ducere poteſt, quamvis quarto gradu ſint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 ¶ Duo

4 ¶ Duorum autem fratrum vel ſororum liberi, vel fratris
& ſororis, conjungi poſſunt.
5 ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non li-
cet, item nec materteram: quia parentum loco habentur.
Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & mater-
teram magnam prohiberi uxorem ducere.
6 ¶ Adfinitatis quoque veneratione, à quarundam nuptiis
abſtinere neceſſe eſt, ut ecce privignam aut nurum uxorem
ducere non licet: quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita
ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut privigna tua. Nam ſi
adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia
ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duo-
bus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, id
eſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non
poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.
7 ¶ Socrum quoque & novercam prohibitum eſt uxorem
ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta de-
mum adfinitate procedit. alioquin ſi adhuc noverca eſt, id
eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt: communi jure impeditur ti-
bi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi
adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt: ideo
impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.
8 ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex
alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet
habeant fratrem ſororemve ex matrimonio poſtea contracto
natos.
9 ¶ Si uxor tua poſt divortium ex alio filiam procreave-
rit: hæc non eſt quidem privigna tua: ſed Iulianus ab hujuſ-
modi nuptiis abſtinere debere ait. nam conſtat, nec ſponſam
filii nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius
tamen, & jure facturos eos, qui ab hujuſmodi nuptiis abſti-
nuerint.
10 ¶ Illud certum eſt, ſerviles quoque cognationes im-
pedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater & filia, aut frater & ſo-
ror manumiſſi fuerint.
11 ¶ Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diverſas rationes
nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum,
ſeu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari per-
miſimus.
12 ¶ Si adverſus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir,
nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligi-
tur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris
non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem
pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam
nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incer-
tus ſit. unde ſolent ſpurii appellari παρὰ τὴν σπορὰν. id eſt à
ſatione, *&* ἀπάτορες, quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut
diſſoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus
ſit.

ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

13 ¶ Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentum non ſunt, poſtea redigantur in poteſtatem patris: qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur: nec non is, qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio poſtea fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBVS.

TITVLVS XI.

NOn ſolum autem naturales liberi, ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt: verumetiam ii, quos adoptamus.

1 ¶ Adoptio autem duobus modis fit, aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos easve, qui quæve ſui juris ſunt: quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magiſtratus adoptamus eos easve, qui quæve in poteſtate parentum ſunt, ſive primum gradum liberorum obtineant; qualis eſt filius, filia: ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 ¶ Sed hodie ex noſtra conſtitutione, cum filiusfamilias à patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur: jura patris naturalis minime diſſolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit: nec in poteſtate ejus eſt, licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam, & naturalia, & adoptionis jura: manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo conſtitutum: ut & in familia, & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

3 ¶ Cum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatque pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, ut caveat adrogator perſonæ publicæ, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem ejus venturi eſſent. Item non aliter emancipare eum poteſt adrogator, niſi cauſa cognita di-

Digitized by Google

gnus emancipatione fuerit, & tunc ſua bona ei reddat. Sed & ſi decedens pater eum exheredaverit, vel vivus ſine juſta cauſa emancipaverit: jubetur quartam partem ei bonorum ſuorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea acquiſivit.

4 ¶ Minorem natu, majorem non poſſe adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur: & pro monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id eſt, decem & octo annis præcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filii.

7 ¶ Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex filio, quem habet jam adoptatum: vel quaſi ex illo, quem naturalem in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius conſentire debet, ne ei invito ſuus heres adgnaſcatur: ſed ex contrario, ſi avus ex filio nepotem det in adoptionem, non eſt neceſſe filium conſentire.

8 ¶ In plurimis autem cauſis adſimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio natus eſt, & ideo, ſi quis per imperatorem, vel apud prætorem, vel præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit, poteſt eumdem in adoptionem alii dare.

9 ¶ Sed & illud utriuſque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare non poſſunt (quales ſunt ſpadones) adoptare poſſunt. [caſtrati autem non poſſunt.]

10 ¶ Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

11 ¶ Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubjicitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate tamquam nepotes. ſic etenim divus Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptaſſet: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

12 ¶ Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas, Servos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde & nos eruditi, in noſtra conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat, liberum eſſe conſtituimus; licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat.

QVI-

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ poteſtatis ſolvitur.

TITVLVS XII.

VIdeamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Etquidem quemadmodum liberentur ſervi à poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo, ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit. nam mortuo patre, ſane omni modo filii filiæve ſui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes nepteſque ſui juris fiunt: ſed ita, ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut [per emancipationem] exiit de poteſtate patris: tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit: ſequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſtate parentis. ſed ſi ex indulgentia principis reſtituti fuerint: per omnia priſtinum ſtatum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in poteſtate parentum remanent.

3 ¶ Pœnæ ſervus effectus, filios in poteſtate habere deſinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtiis ſubjiciuntur.

4 ¶ Filiusfamilias ſi militaverit, vel ſi ſenator, vel conſul factus fuerit: remanet in poteſtate patris. militia enim, vel conſularis dignitas de pàtris poteſtate filium non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præſtitis, filium à patria poteſtate liberat. quis enim patiatur patrem quidem poſſe per emancipationis modum poteſtatis ſuæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

5 ¶ Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamvis ſervus hoſtium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus poſtliminii: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reverſi fuerint, omnia priſtina jura recipiunt. idcirco reverſus etiam liberos habebit in poteſtate: quia poſtliminium fingit eum, qui captus eſt, in civitate ſemper fuiſſe: Si vero ibi deceſſerit: exinde,

de, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius, nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit: ſimiliter dicimus propter jus poſtliminii, jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium à limine, & poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus [captus eſt, &] in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum recte dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quemdam faciunt: ſic & imperii finem eſſe limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus. ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

6 ¶ Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. ſed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali reſcripto. Noſtra autem providentia etiam hoc in melius per conſtitutionem reformavit: ut fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes judices vel magiſtratus, parentes intrent: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis hujuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri: ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

7 ¶ Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poteſtate habebit: filium quidem de poteſtate dimittere: nepotem vero vel neptem retinere. & è converſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intelligantur.

8 ¶ Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo vel proavo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis intervenientibus apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [præſente,] qui adoptat: ſolvitur quidem jus poteſtatis patris naturalis: tranſit autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus.

9 ¶ Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis; prægnante nuru tuà: nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur. 10 ¶ Et

10 ¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſua eos dimittere.

DE TVTELIS.

TITVLVS XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quędam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius deſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt.

1 ¶ Eſt autem tutela (ut Servius definivit) vis ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa.

2 ¶ Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

3 ¶ Permiſſum eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios, filiaſque procedit omnimodo. nepotibus vero neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit: nepotes ex eo non poterunt [ex] teſtamento tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

4 ¶ Cum autem in compluribus aliis cauſis poſthumi pro jam natis habeantur: & in hac cauſa placuit non minus poſthumis, quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui [heredes,] & in poteſtate eorum fierent.

5 ¶ Sed ſi emancipato filio tutor à patre datus fuerit teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia præſidis omni modo, id eſt, ſine inquiſitione.

QVI TESTAMENTO TVTORES dari poſſunt.

TITVLVS XIIII.

DAri autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed etiam filiusfamilias.

1 ¶ Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum & ſine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepiſſe videri, & per

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

Digitized by Google

& per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter teſtamento datur tutor: ſed ita, *cum liber erit*, utiliter datur· proprius autem ſervus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furioſus, vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major vigintiquinque annis fuerit factus.

3 ¶ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

4 ¶ Certæ autem rei vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ, non cauſæ, vel rei [tutor] datur.

5 ¶ Si quis filiabus ſuis vel filiis tutores dederit: etiam poſthumæ [vel poſthumo] dediſſe videtur: quia filii vel filiæ appellatione & poſthumus & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dati videantur: ſi modo liberos dixerit. Cæterum ſi filios: non continebuntur. aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane ſi poſteris dederit: tam filii poſthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA ADGNATORVM tutela.

TITVLVS XV.

QVibus autem teſtamento tutor datus non eſt: his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 ¶ Sunt autem adgnati, [cognati] per virilis ſexus cognationem conjuncti, quaſi à patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius nepoſve ex eo: item patruus, & patrui filius nepoſve ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione junguntur, adgnati non ſunt: ſed alias naturali jure cognati. itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi adgnatus: ſed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui [ex ea] naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

2 ¶ Quod autem [lex duodecim tabularum] ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit.

3 ¶ Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris [civilis] nomen eſt: cognationis vero jus nón omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non utique.

DE

Digitized by Google

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

TITVLVS XVI.

EſT autem capitis deminutio, ſtatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant) aut minima.

1 ¶ Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul & civitatem & libertatem amittit. quod accidit in his, qui ſervi pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: [vel his,] qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt.

2 ¶ Minor, ſive media capitis deminutio eſt, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Inſulam deportatus eſt.

3 ¶ Minima capitis deminutio eſt, cum civitas retinetur & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum ſui juris fuerint, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra. [veluti ſi filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus.]

4 ¶ Servus autem manumiſſus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur: capite non minuuntur: & ideo à ſenatu motos capite non minui conſtat.

6 ¶ Quod autem dictum eſt, manere cognationis jus etiam poſt capitis deminutionem: hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interveniat. manet enim cognatio. nam ſi maxima capitis deminutio interveniat: jus quoque cognationis perit, utputa ſervitute alicujus cognati: & ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

7 ¶ Quum autem ad adgnatos tutela pertineat: non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui proximiores gradu ſunt: vel ſi plures ejuſdem gradus ſunt, ad omnes [pertinet: veluti ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.]

DE LEGITIMA PATRONORVM tutela.

TITVLVS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caveatur: ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo.

Digitized by Google

ipſo, quod hereditates libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere: crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem [lex] vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſerit: quia plerumque ubi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autē diximus plerumq;: quia ſi à fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatē vocatur, quum alius ſit tutor.

DE LEGITIMA PARENTVM tutela.

TITVLVS XVIII.

EXemplo patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur. nam ſi quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

TITVLVS XIX.

ESt & alia tutela, quæ fiduciara appellatur. nam ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit: legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto, ſi liberi [ejus] virilis ſexus exiſtant, fiduciarii tutores vel fratris, vel ſororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet à vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis, quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis & curationibus obſervari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TVTORE, ET EO QVI lege Iulia & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in urbe quidem à prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis tutor ex lege Atilia: in provinciis vero a præſidibus provinciarum ex lege Iulia & Titia.

1 ¶ Sed & ſi in teſtamento tutor ſub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor dari poterat. Item ſi pure datus fuerat: quamdiu ex teſtamento nemo heres exiſtebat, tamdiu ex eiſ-

Digitized by Google

ex eiſdem legibus tutor petendus erat: qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

2 ¶ Ab hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in civitatem reverſus fuerat. nam reverſus recipiebat tutelam jure poſtliminii.

3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo conſules pupillis utriuſque ſexus tutores ex inquiſitione dare cœperunt, deinde prætores ex conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem ſalvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quidquam cavebatur.

4 ¶ Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor ſecundum ſuam juriſdictionem, in provinciis autem præſides ex inquiſitione tutores crearent, vel magiſtratus juſſu præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

5 ¶ Nos autem per conſtitutionem noſtram hujuſmodi difficultates hominum reſecantes: nec expectata juſſione præſidum, diſpoſuimus, ſi facultates pupilli vel adulti uſque ad quingentos ſolidos valeant, defenſores civitatum una cum ejuſdem civitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, id eſt, magiſtratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela ſecundum ejuſdem conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 ¶ Impuberes autem in tutela eſſe naturali juri conveniens eſt. ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

7 ¶ Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant: poſt pubertatem tutelæ judicio rationem reddũt.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

TITVLVS XXI.

Auctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria. ut ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur: non eſt neceſſaria tutoris auctoritas. quod ſi aliis promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter quam [cum] tutoris auctoritate. Vnde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis: ſi tutoris auctoritas non interveniat: ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

1 ¶ Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum poſſeſ-

Digitized by Google

poſſeſſionem petere, neque hereditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lucroſa ſit) ne ullum damnum habeant.

2 ¶ Tutor autem ſtatim in ipſo negotio præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit, poſt tempus vero, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas, nihil agit.

3 ¶ Si inter tutorem pupillumque judicium agendum ſit: quia ipſe tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur; quo [curatore] interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator eſſe deſinit.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

TITVLVS XXII.

PVpilli, pupillæque, cum puberes eſſe cœperint, [à] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum [exiſtimans,] bene putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo [noſtra] ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimumquartum annum completum illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in fœminis bene poſitam, [in] ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos viri potentes eſſe credantur.

1 ¶ Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati: item ſi in ſervitutem pupillus redigatur, vel [ſi] ab hoſtibus captus fuerit.

2 ¶ Sed & ſi uſque ad certam conditionem datus ſit [tutor] teſtamento: æque evenit, ut deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

6 ¶ Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel removentur à tutela ob id quod ſuſpecti viſi ſunt: vel qui ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea quæ inferius proponemus.

Digitized by Google

DE CVRATORIBVS.

TITVLVS XXIII.

MAſculi [quidem] puberes, & fœminæ viri potentes, uſque ad viceſimumquintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

1 ¶ Dantur autem curatores ab eiſdem magiſtratibus à quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præſidis.

2 ¶ Itē inviti adoleſcentes, curatores non accipiūt, prêterquam in litē. curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

3 ¶ Furioſi quoque & prodigi, licet majores vigintiquinque annis ſint: tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præſides ex inquiſitione eis curatores dare.

4 ¶ Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.

5 ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, utputa ſi legitimus tutor non ſit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel à prætore, aut præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia adminiſtret: ſolet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

6 ¶ Quod ſi tutor adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit; & pupillus vel abſit, vel infans ſit: quem velit actorem, periculo ipſius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto conſtituet.

DE SATISDATIONE TVTORVM vel curatorum.

TITVLVS XXIIII.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum qui quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribuſve conſumantur, vel deminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum. nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore adprobata eſt. item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur: quia idonei electi ſunt.

1 ¶ Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo plureſve dati fuerint: poteſt unus offerre ſatiſdationem de indemnitate

Digitized by Google

tate pupilli vel adoleſcentis, & contutori ſuo vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel ut contutor [aut concurator] ſatis offerens præponatur ei, ut & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatiſdationem à contutore ſuo vel concuratore: ſed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat: ſi quidem adſcriptum fuerit à teſtatore, quis gerat: ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum: quem major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt: id eſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem eſt, non ſolum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri: ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus ſatiſdari non curaverunt, aut non idonee paſſi ſunt caveri. quæ quidem tam ex prudentium reſponſis, quam ex conſtitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.

4 ¶ Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præſes provinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur: ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM vel curatorum.

TITVLVS XXV.

Excuſantur autem tutores & curatores variis ex cauſis: plerumque tamen propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: à tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt. In adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excuſationem proſunt: defuncti autem non proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt: quæſitum eſt, an proſint? Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1 ¶ Item

1 ¶ Item divus Marcus in Semeſtribus reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, à tutela vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

2 ¶ Item qui reipublicæ cauſa abſunt, à tutela vel cura excuſantur. Sed & ſi fuerint tutores vel curatores [dati,] deinde reipublicæ cauſa abeſſe cœperint : à tutela vel cura excuſantur, quatenus reipublicæ cauſa abſunt : & interea curator loco eorum datur : qui ſi reverſi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit. nam hoc ſpatium habent ad novas tutelas vocati.

3 ¶ Et qui poteſtatem aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, ut divus Marcus reſcripſit : ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

4 ¶ Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excuſari non poteſt : niſi forte de omnibus bonis, vel hereditate controverſia ſit.

5 ¶ Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur. ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorumdem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

6 ¶ Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam divi fratres, quam per ſe divus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit docere.

7 ¶ Item propter adverſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

8 ¶ Similiter eos, qui literas neſciunt, eſſe excuſandos, divus Pius reſcripſit : quamvis & imperiti literarum poſſint ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

9 ¶ Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit: hoc ipſum præſtat ei excuſationem : ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerant.

10 ¶ Non eſſe autem admittendam excuſationem ejus, qui hoc ſolo utitur, quod ignotus patri pupillorum ſit, divi fratres reſcripſerunt.

11 ¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit : ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit : à tutela vel cura ſolent excuſare.

12 ¶ Item is, qui ſtatus controverſiam à pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

13 ¶ Item major ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare. minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excuſabantur : noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam adſpirare: adeo, ut nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus : quum ſit incivile, eos,

qui

qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire.

14 ¶ Idem & in milite obſervandum eſt, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

15 ¶ Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt: à tutela & cura habent vacationem.

16 ¶ Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habent excuſationes, & de quibuſdam non probaverit: aliis uti intra tempora [conſtituta] non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant: ſed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint ſe eſſe tutores vel curatores datos, ſe excuſare debent, cujuſcumque generis ſint, id eſt, qualitercumque dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum. qui tamen (ut Scævola dicebat) ſic debent computari, ne minus ſint, quam quinquaginta dies.

17 ¶ Datus autem tutor, ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

18 ¶ Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit ſe eumdem curatorem dare: tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

19 ¶ Iidem reſcripſerunt maritum uxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

20 ¶ Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit: non eſt liberatus onere tutelæ.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, vel curatoribus.

TITVLVS XXVI.

Sciendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

1 ¶ Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in provinciis præſidibus earum, & legato proconſulis.

2 ¶ Oſtendimus, qui poſſint de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidem omnes tutores fieri ſuſpecti, ſive ſint teſtamentarii, ſive non ſint: ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum eſſe, licet ut ſuſpectus remotus fuerit.

3 ¶ Con-

Digitized by Google

3 ¶ Conſequens eſt, ut videamus, qui poſſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, omnibus patere. Quinimmo & mulieres admittuntur [ex reſcripto divorum Severi & Antonini :] ſed eæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ, ad hoc procedunt: utputa mater, nutrix quoque, & avia. poteſt & ſoror. ſed & ſi qua alia mulier fuerit, quam prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus verecundiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere injuriam pupillorum: admittet eam ad accuſationem.

4 ¶ Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare. puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

5 ¶ Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo ſit, ut Iulianus quoque ſcripſit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri: idem Iulianus ſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

6 ¶ Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum: famoſus eſt. ſi ob culpam: non æque.

7 ¶ Si quis autem ſuſpectus poſtulatur: quoad cognitio finiatur: interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

8 ¶ Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaquam tutor vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur: cavetur epiſtola divorum Severi & Antonini, ut in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi jubentur. Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui non præſtat alimenta.

10 ¶ Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per mendacium dicat: remittendum eum eſſe ad præfectum urbi puniendum placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ adquiſierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 ¶ Noviſſime autem ſciendum eſt: eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, removendos eſſe à tutela: quia ſatiſdatio tutoris propoſitum malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, removendus non eſt quaſi ſuſpectus.

INSTI-

Digitized by Google

INSTITVTIONVM LIBER SECVNDVS.

DE RERVM DIVISIONE, [ET ADQVIRENDO IPſARUM DOMINIO.]

TITVLVS I.

SVperiore libro de jure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali jure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam univerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubjectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali jure communia ſunt omnium hæc: aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tamen à villis, & monumentis & ædificiis abſtineat: quia non ſunt juris gentium, ſicut eſt mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt. ideoque jus piſcandi omnibus commune eſt in portu fluminibusque.

3 ¶ Eſt autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque uſus publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare. ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent. qua de cauſa arbores quoque in iiſdem natæ, eorumdem ſunt.

5 ¶ Littorum quoque uſus publicus eſt, & juris gentium, ſicut & ipſius maris. & ob id cuilibet liberum eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere. proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe: ſed ejuſdem juris eſſe, cujus & mare, & quæ ſubjacet mari terra vel arena.

6 ¶ Vniverſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in civitatibus ſunt theatra, ſtadia, & ſi qua alia ſunt communia civitatū.

7 ¶ Nullius autem ſunt res ſacræ & religioſæ, & ſanctæ. quod enim divini juris eſt, id nullius in bonis eſt.

8 ¶ Sacræ res ſunt, quæ rite per pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit: ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem,

Digitized by Google

tem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, ut & Papinianus ſcripſit.

9 ¶ Religioſum locum unuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum. [In communem autem locum purum invito ſocio inferre non licet.] in commune vero ſepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. [Item ſi alienus uſusfructus eſt: proprietarium placet, niſi conſentiente uſufructuario, locum religioſum non facere.] In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum [non] habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res veluti muri & portæ[civitatis,] quodammodo divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis modis res fiũt. quarumdam enim rerum dominium nanciſcimur jure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur jus gentium: quarumdam [vero] jure civili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore jure incipere. palam eſt autem vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. civilia autem jura tunc eſſe cœperunt, cum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

12 ¶ Ferę igitur beſtię, & volucres, & piſces, & [omnia] animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur: ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt. quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. nec intereſt, feras beſtias & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: poteſt à domino, ſi is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis: eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum vero tuam evaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit: tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? [Et] quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris. quod ſi deſieris perſequi: deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque [apes,] quæ in arbore

Digitized by Google

arbore tua conſederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque ſi alius eas incluſerit: is earum dominus erit. Favos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Plane integra re, ſi prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio ejus eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pavonum quoque & columbarum fera natura eſt. nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine evolare & revolare ſolent. nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Cervos quoque quidam ita manſuetos habent, ut in ſylvam ire, & redire ſoleant: quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt: ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant. nam ſi revertendi animum habere deſierint: etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura. idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conſpectum tuum effugerint, quocumque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in ſervitutem noſtram deducantur: qui tamen, ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint: priſtinum ſtatum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi adquiruntur.

20 ¶ Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non poſſit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

21 ¶ Quod ſi vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſitæ eſſe.

22 ¶ In-

Digitized by Google

22 ¶ Inſula, quæ in mari nata eſt,(quod raro accidit)occupantis fit. nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata(quod frequenter accidit) ſiquidem mediam partem fluminis tenet; communis eſt eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident: pro modo [ſcilicet] latitudinis cujuſque fundi, quæ prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit: eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam inſulæ redegerit: ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 ¶ Quod ſi naturali alveo in univerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam ejus prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque agri, quæ prope ripam ſit. novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen eſt, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen: rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident.

24 ¶ Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat: & ob id, ſi receſſerit aqua, palam eſt eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 ¶ Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo: quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ſubſellia fabricaverit. Et poſt multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad priorem & rudem materiam reduci poſſit: eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit. ſi non poſſit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt. at ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

26 ¶ Si [tamen] alienam purpuram veſtimento ſuo quis

intexuerit: licet pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem: ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius. nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen furibus, & quibuſque aliis poſſeſſoribus poſſunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit: forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum: idem juris eſt. nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel ejuſdem generis materiæ, vel diverſæ: idem juris eſſe placuit.

28 ¶ Quod ſi frumentum Titii frumento tuo miſtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune eſt: quia ſingula corpora, id eſt, ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id miſtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe: quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titii tuis pecoribus miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cujuſque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipſe æſtimet, quale cujuſque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipſe intelligitur dominus ædificii: quia omne, quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus ejus eſſe: ſed tantiſper neque vendicare eam poteſt, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo præſtet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo proviſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quod ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum jam conſequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diverſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & ſolum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit: quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare: & ideo licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt, Certe illud conſtat,

Digitized by Google

ſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificavit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt objici culpa, quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligebat alienum eſſe.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diverſo ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit. ſi modo utroque caſu radices egerit. ante enim, quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit: Titii effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cæterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificavit: ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus: ita ejuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, [bona fide] conſevit.

33 ¶ Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis membraniſve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur. ideoque ſi in chartis membraniſve tuis carmen, vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit: hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis: poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali. utique ſi earum chartarum membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiſcumque ſit, tabulæ cedere: ſed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis vel Parrhaſii in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat, nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is qui pinxit, [eam] poſſideat: conſequens eſt, ut utilis actio Domino tabulæ adverſus eum detur: quo caſu ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſive is, qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſive alius: competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit,

rit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet juſta cauſa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus eſſe pro cultura & cura. Et ideo ſi poſtea dominus ſupervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei vero qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

36 ¶ Is vero ad quem uſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit: ad heredes ejus non pertinent, ſed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali jure dominii fructuarii ſunt. Partus vero ancillæ in fructu non eſt, itaque ad dominum proprietatis pertinet. abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 ¶ Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet, (ut & Iuliano viſum eſt) & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet ſubſtituere. recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Theſauros, quos quis in loco ſuo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui [eos] invenerit. Idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu invenerit. At ſi quis in alieno loco, non data ad hoc opera, ſed fortuitu invenerit: dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inventori. Et convenienter, ſi quis in Cæſaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conveniens eſt [ut] ſi quis in fiſcali loco, vel publico vel [civitatis] invenerit, dimidium ipſius eſſe [debeat,] & dimidium fiſci, vel civitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, cujuſcumque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & à domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis ſunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione nulla eſt differentia. ſed ſi quidem ex cauſa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam, ſi is venditori pretium ſolverit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti expromiſſore aut pignore dato. quod

quanquam

Digitized by Google

quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur & jure gentium, id eſt, jure naturali, id effici. ſed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſequutus fuerit, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei poſſeſſio permiſſa ſit.]

43 ¶ Qua ratione, ſi cui libera univerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit à domino, iſque ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit: faciet eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te depoſuerit, [poſtea aut vendiderit tibi,] aut donaverit, [aut dotis nomine dederit.] Quamvis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

45 ¶ Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & conſules, cum miſſilia jactant in vulgus, ignorant quod eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt quod quiſque acceperit, ejus eſſe: ſtatim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum ſuarum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus ejus eſſe deſinit.

48 ¶ Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate levandæ navis cauſa ejiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia palam eſt eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe videntur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBVS CORPORALIBVS, & incorporalibus.

TITVLVS II.

Quædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales.

1 ¶ Corporales hæ ſunt quæ tangi poſſunt: veluti fundus,

dus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hereditas, uſusfructus, uſus [&] obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipſum jus hereditatis, & ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis incorporale eſt.

3 ¶ Eodem numero ſunt jura prædiorum urbanorum & ruſticorum, quæ etiam ſervitutes vocantur.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM.

TITVLVS III.

RVſticorum prædiorum jura ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt jus eundi ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, [vel vehiculum.] Actus eſt jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque uti poteſt] etiam ſine jumento. Via eſt jus eundi & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via in ſe continet. Aquæductus eſt jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

1 ¶ Prædiorum urbanorum ſervitutes ſunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt, ut vicinus onera vicini ſuſtineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut ſtillicidium vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam: ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

2 ¶ Inter ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

3 ¶ Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. nemo enim poteſt ſervitutem adquirere urbani vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium.

4 ¶ Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere: pactionibus atque ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis heredem ſuum damnare ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

Digitized by Google

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IIII.

VSusfructus eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

1 ¶ Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit. nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit deducto uſufructu: legatarius nudam habet proprietatem: heres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento [vero] ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere: pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu: placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti.

2 ¶ Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verumetiam in ſervis, & jumentis, & cæteris rebus: [exceptis iis, quæ ipſo uſu conſumuntur.] Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum, quo[in]numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. Itaque ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit: ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatiſdet heredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: ſed æſtimatis his, ſatisdatur: ut ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint [æſtimatæ.] Ergo ſenatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi uſumfructum conſtituit.

3 ¶ Finitur autem uſusfructus morte uſufructuarii, & duabus capitis deminutionibus maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. Item finitur uſusfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario ſi uſufructuarius proprietatem rei adquiſierit: quæ res conſolidatio appellatur. Eo amplius conſtat, ſi ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo corruerint: extingui uſumfructum, & ne areæ quidem uſumfructum deberi.

4 ¶ Cum autem finitus fuerit totus uſusfructus, revertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

Digitized by Google

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

Iiſdem illis modis, quibus uſusfructus conſtituitur, etiam nudus uſus conſtitui ſolet: iiſdemque illis modis finitur, quibus & uſusfructus deſinit.

1 ¶ Minus autem juris eſt in uſu, quam in uſufructu, nam is, qui fundi nudum habet uſum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad uſum cotidianum utatur: in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi moleſtus ſit, neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poteſt: [quum is, qui uſumfructum habet, poſſit hæc omnia facere.]

2 ¶ Item is, qui ædium uſum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre poteſt. & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat: & cum uxore, liberiſque ſuis, item libertis: nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſervis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 ¶ Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet juris eſt & in jumento.

4 ¶ Sed & ſi pecorum, vel ovium uſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius, quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

5 ¶ Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare.

6 ¶ Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & civili jure adquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS, ET LONGI temporis præſcriptionibus.

TITVLVS VI.

Jure civili conſtitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit,

emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit, is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique uno: ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo uſucaperet, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora: nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles, per triennium: immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem (id eſt, inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis) uſucapiantur. & his modis non ſolum in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum juſta cauſa poſſeſſionis præcedente adquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam ſi maxime quis bona fide rem poſſederit: non tamen illi uſucapio ullo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſervum fugitivum poſſideat.

2 ¶ Furtivæ quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſunt. nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Atilia, inhibent uſucapionem: vi poſſeſſarum, lex Iulia & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum eſt, furtivarum & vi poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe: non eo pertinet, ut ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, uſucapere poſſit (nam his alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) ſed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Vnde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei poſſeſſoribus uſucapio competat. Nam qui [ſciens] alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter ſe habet. nam ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, dubium non eſt: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique heres, qui bona fide tamquam ſuam alienaverit, furtum nõ committat.

5 ¶ Item ſi is, ad quem ancillæ uſusfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. furtum enim ſine affectu furandi non committitur.

6 ¶ Aliis quoque modis accidere poteſt, ut quis ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à poſſeſſore uſucapiatur.

7 ¶ Quod autem ad eas res, quæ ſolo continentur, expedit,

dit, jus ita procedit, ut ſiquis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam aut negligentiam domini, aut quia ſineſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur: quamvis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri: quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi locive furtum fieri. & eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

8 ¶ Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res uſucapi poteſt: veluti ſi in domini poteſtatem reverſa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus uſucapio.

9 ¶ Res fiſci noſtri uſucapi non poteſt. Sed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam ſibi rem ex his bonis uſucapere poſſe: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

10 ¶ Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

11 ¶ Error autem falſæ cauſæ uſucapionem non parit: veluti ſi quis cum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel cum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

12 ¶ Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & heredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum eſſe. quod ſi ille initium juſtum non habuit: heredi & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

13 ¶ Edicto divi Marci cavetur, eum, qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis, qui à fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant: & victores exiſtant, ſive experiantur, ſive conveniantur. Adverſus autem ſacratiſſimum ærarium uſque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quę alienatæ ſunt, putaverint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem divina conſtitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

Digitized by Google

DE DONATIONIBVS.

TITVLVS VII.

Est & aliud genus adquiſitionis, donatio. Donationum autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non mortis cauſa.

1 ¶ Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, ut ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit. ſin autem ſupervixiſſet: is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet: aut prior deceſſerit, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum eſt, ut per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam heredem ſuum: ſic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείραι᾽, οὐ γὰρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔςαι τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηςῆρες, ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες, πατρώϊα πάντα δάσονται.
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ᾽ ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δὲ κ᾽ ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων. i. e.

Pirea, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hac ego te malo, quam illorum quempiam habere.
Sin ego eos juſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 ¶ Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ temere revocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Et ad exemplum venditionis, noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut etiam ſi non tradantur, habeant pleniſſimum & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari eas actis intervenientibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum: conſtitutio noſtra eam quantitatem uſque ad quingentos ſolidos ampliavit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdam donationes invenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper

Digitized by Google

ſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes: ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt: donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas revocare: ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

3 ¶ Eſt & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem à junioribus divis principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, cum matrimonium eſſet inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & numquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Iuſtinus pater noſter, cum augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, ſed etiam conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

4 ¶ Erat olim & alius modus civilis adquiſitionis, per jus adcreſcendi, quod eſt tale: Si communem ſervum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuerit vel vindicta, vel teſtamento: eo caſu pars ejus amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed cum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſervum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quaſi invidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem mederi neceſſarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius ejus, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſervato, pretiumque ſervi ſecundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

QVI.

Digitized by Google

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

TITVLVS VIII.

ACcidit aliquando, ut qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamvis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum, quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim lex in ſolis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium impoſuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio vel obligatio: ut neutrum eorum neque conſentientibus mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum convertatur.

1 ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non ſit, alienare poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus eſt, ut liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderentur: noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, ſatis abunde proviſum eſt.

2 ¶ Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt: condici poſſunt. ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate recte dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſolvat: neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatii noſtri, promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat. quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit: ſequatur hujuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus

ſuimus

Digitized by Google

ſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat: per exceptionem doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi male conſumpſerit, aut furto, [aut vi] amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temere ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo, pupilli vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſolvunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE adquiritur.

TITVLVS IX.

ADquiritur vobis non ſolum per voſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: [item per ſervos, in quibus uſumfructum habetis:] item per homines liberos, & per ſervos alienos, quos bona fide poſſidetis, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 ¶ Igitur liberi veſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut ad etiam eſſet eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquiſitum eſſet, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reſervavimus. Sancitum etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias adquiſivit: hujus uſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perveniens, luctuoſum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt & in ea ſpecie, ubi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod ſui juris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionem decreſceret. Ideoque ſtatuimus, ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat.

Digitized by Google

neat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

3 ¶ Item vobis adquiritur, quod ſervi veſtri ex traditione nanciſcuntur: ſive quid ſtipulentur, ſive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis obvenit. Ipſe enim ſervus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi heres inſtitutus ſit, non alias niſi veſtro juſſu, hereditatem adire poteſt. Et ſi vobis jubentibus adierit: vobis hereditas adquiritur, perinde ac ſi vos ipſi heredes inſtituti eſſetis. Et convenienter ſcilicet vobis legatum per eos adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis adquiritur: ſed etiam poſſeſſio. Cujuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Vnde etiam per eos uſucapio, vel longi temporis poſſeſſio vobis accidit.

4 ¶ De iis autem ſervis, in quibus tantummodo uſumfructum habetis, ita placuit: ut quicquid ex re veſtra, vel ex operis ſuis adquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas cauſas conſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſervus heres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit: non uſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide poſſidetur: ſive is liber ſit, ſive alienus ſervus. Quod enim placuit de uſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur: id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt: vel ad dominum, ſi ſervus eſt. Sed bonæ fidei poſſeſſor cum uſuceperit ſervum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero uſucapere non poteſt: primum, quia non poſſidet, ſed habet jus utendi fruendi: deinde quia ſcit ſervum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonam, quæ bona fide vobis ſervit, vobis adquiritur: ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in utriuſque perſona ſecundum diſtinctionem, quam proxime expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro juri ſubjectos habetis, neque bona fide poſſidetis: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habetis, neque poſſeſſionem juſtam: nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti per procuratorem) placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum divi Severi conſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

Digitized by Google

6 ¶ Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis adquirantur. nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt. nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniunt. qua in re neceſſarium eſt, initium de ordinandis teſtamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TITVLVS X.

TEſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis ſit.

1 ¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo genera Teſtamentorum in uſu fuiſſe: quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cum in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs & libram: ſcilicet quod per emancipationem, id eſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt. quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanſerit, attamen partim & hoc in uſu eſſe deſiit.

2 ¶ Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad jus civile referebantur, poſtea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Iure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, cum jure civili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex uſu hominum, quam ex conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam jus civile & prætorium jungi: conſtitutum eſt, ut uno eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium (quod ex conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripertitum eſſe videatur: & teſtes quidem & eorum præſentia uno contextu teſtamenti celebrandi gratia, à jure civili deſcendant; ſubſcriptiones autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum con-

Digitized by Google

ſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus à noſtra conſtitutione propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt: ut per manus teſtatoris vel teſtium nomen heredis exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Poſſunt autem omnes teſtes & uno anulo ſignare teſtamentum. quid enim ſi ſeptem anuli una ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno quoque anulo licet ſignare [teſtamentum.]

6 ¶ Teſtes autem adhiberi poſſunt ii, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier, neque impubes, neque ſervus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, neque is, cui bonis interdictum eſt, neque ii quos leges jubent improbos inteſtabileſq; eſſe: poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſervus apparuit: tam divus Hadrianus Catonio, quam poſtea divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: ut ſic habeatur [firmum,] ac ſi, ut oportebat, factum eſſet: cum eo tempore quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit: neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moveret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In teſtibus autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum; nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt. reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

10 ¶ Sed neque heres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem & heredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, à teſtamentariis teſtimoniis repellebant: heredi [autem,] & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſervationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec heredi, (qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet:)

net) neque aliis perſonis, quæ ei (ut dictum eſt) conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare. ideoque nec ejuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

11 ¶ Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus: immo in quadam noſtra conſtitutione & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujuſmodi licentiam damus.

12 ¶ Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & unum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis. quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus & ſecum ferre, & [domi] relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

14 ¶ Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis conficiuntur, [ſufficiunt]. ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum: ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITVLVS XI.

SVpra dicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, conſtitutionibus [principalibus] remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſervaverint: recte nihilominus teſtantur, videlicet cum in expeditionibus occupati ſunt: quod merito noſtra conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura: valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis vel ſuis ædibus degunt: minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur. ſed teſtari quidem, etſi filiifamiliarum ſint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

1 ¶ Plane de teſtamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita reſcripſit: Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint: ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum

factum

Digitized by Google

factum eſſe, quod & ſine ſcriptura & à non militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribueret: poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, *ego te heredem facio*, aut, *bona mea tibi relinquo*: non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

2 ¶ Quinimò & mutus & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

3 ¶ Sed hactenus hoc illis à principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra [alii], ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem heredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere quaſi militis.

4 ¶ Sed & ſi quis ante militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis: dicendum eſt valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate.

5 ¶ Denique & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

6 ¶ Sciendum tamen eſt, quod cum ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores leges, quam principales conſtitutiones quibuſdam quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibuſdam permiſſum fuerat etiam in poteſtate degentibus teſtari: noſtra [id] conſtitutio latius extendens, permiſerit omnibus in hujuſmodi peculiis teſtari quidem, ſed jure communi. Cujus conſtitutionis tenore perſpecto; licentia eſt, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

QVIBVS NON EST PERMISSVM facere Teſtamentum.

TITVLVS XII.

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſunt: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate divi Auguſti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione divi Hadriani, etiam dimiſſis à militia, id eſt, veteranis conceſſum eſt. Itaque ſi quidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum: pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. ſi vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus: ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere poſſumus: quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe: ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, qui id in caſtris adquiſierit: quamquam jure civili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris conſtitutionibus & præcipue noſtris propter diverſas cauſas non adquiruntur. præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

1 ¶ Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium eſt. Item furioſi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes: aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt: jure teſtari eſſe videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

2 ¶ Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

3 ¶ Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino

non

non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. ſæpe enim etiam literati & eruditi homines variis caſibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus manet ejus teſtamentum.

4 ¶ Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex divi Iuſtini patris noſtri introduxit.

5 ¶ Ejus, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit: ſive redierit, valet jure poſtliminii: ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

TITVLVS XIII.

NOn tamen ut omnino valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat, vel exheredem eum nominatim faciat: alioqui ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur: adeo quidem, ut ſi vivo patre, filius mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes ſcriptæve, vel exheredati exheredatæve: teſtamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur. ſed nec nominatim eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, ſive ita exheredetur, *Titius filius meus exheres eſto*: ſive ita, *filius meus exheres eſto*, non adjecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non extet.

1 ¶ Poſthumi quoque liberi, vel heredes inſtitui debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio eſt, quod & filio poſthumo, & quolibet ex cæteris liberis, ſive fœminini ſexus, ſive maſculini, præterito: valet quidem teſtamentum, ſed poſtea adgnatione poſthumi ſive poſthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier, ex qua poſthumus aut poſthuma ſperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento eſt ſcriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ vel nominatim, vel inter cæteros exheredari ſolebant: dum tamen, ſi inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ut viderentur

præteritæ eſſe per oblivionem. Maſculos vero poſthumos, id eſt, Filios, & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, niſi nominatim exheredarentur: hoc ſcilicet modo, *quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres eſto.*

2 ¶ Poſthumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui heredis locum ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo fiunt parentibus ſui heredes: ut ecce, ſi quis filium, & ex eo nepotem neptemve in poteſtate habeat: quia filius gradu præcedit, is ſolus jura ſui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate ejus: incipit nepos neptiſve in ejus locum ſuccedere, & eo modo jura ſuorum heredum quaſi adgnatione nanciſcuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum: ſicut ipſum filium vel heredem inſtituere, vel nominatim exheredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum: ita & nepotem neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel heredem inſtituere, vel exheredare: ne forte eo vivo filio mortuo, ſuccedendo in locum ejus nepos neptiſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Iulia Vellea proviſum eſt, in qua ſimilis exheredationis modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

3 ¶ Emancipatos liberos jure civili neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe eſt: quia non ſunt ſui heredes. Sed prætor omnes, tam fœminini ſexus, quam maſculini, ſi heredes non inſtituantur, exheredari jubet: virilis ſexus nominatim: fœminini vero inter cæteros: quia ſi neque heredes inſtituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

4 ¶ Adoptivi liberi, quamdiu ſunt in poteſtate patris adoptivi, ejuſdem juris habentur, cujus ſunt juſtis nuptiis quæſiti. itaque heredes inſtituendi, vel exheredandi ſunt ſecundum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo jure,] quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe ſit. cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre: tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi à naturali patre emancipati fuiſſent.

5 ¶ Sed hæc quidem vetuſtas introducebat. noſtra vero conſtitutio inter maſculos & fœminas in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans: quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & lege antiqua [duodecim tabularum] omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſtea ſecuti eſſe videntur: ideo ſimplex ac ſimile jus, & in filiis, & in filiabus, & in cæ-

in cæteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis, non ſolum jam natis, ſed etiam poſthumis, introduxit: ut omnes ſive ſui, ſive emancipati ſint, vel heredes inſtituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii ſui vel emancipati habent, ſive jam nati ſint, ſive adhuc in utero cōſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptivos autem [filios] certam induximus diviſionē, quæ in noſtra conſtitutione, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur.

6 ¶ Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos jam natos, vel poſthumos nominatim non exheredaverit, ſed [ſilentio] præterierit, non ignorans, an habeat liberos: ſilentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, conſtitutionibus principum cautum eſt.

7 ¶ Mater, vel avus maternus, neceſſe non habent liberos ſuos, aut heredes inſtituere, aut exheredare: ſed poſſunt eos ſilentio omittere. nam ſilentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem aſcendentium tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, ſi eum eamve heredem non inſtituat, exheredare neceſſe eſt: ſive de jure civili quæramus, ſive de edicto prætoris, quo [prætor] præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem permittit: ſed aliud eis adminiculum ſervatur, quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

TITVLVS XIIII.

HEredes inſtituere permiſſum eſt tam liberos homines, quam ſervos: & tam proprios quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quam cum libertate, recte inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate, ex noſtra conſtitutione heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſervus à domina heres inſtituitur, ut conſtitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt: Servum adulterio maculatum, non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, ut in eumdem à domina collata heredis inſtitutio, nullius momenti habeatur. Alienus ſervus etiam is intelligitur, in quo uſumfructum teſtator habet.

Digitized by Google

1 ¶ Servus autem à domino ſuo heres inſtitutus, ſiquidem in eadem cauſa manſerit; fit ex teſtamento liber, heresque ei neceſſarius. Si vero à vivo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit heres neceſſarius, cum utrumque ex domini teſtamento non conſequatur. Quod ſi alienatus fuerit: juſſu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres. nam ipſe alienatus, neque liber neque heres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate heres inſtitutus fuerit. deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque ſervus heres inſtitutus, ſi in eadem cauſa duraverit, juſſu ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam adeat, debet juſſu novi domini adire. At ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat, ſuo arbitrio adire poteſt hereditatem.

2 ¶ Servus etiam alienus poſt domini mortem recte heres inſtituitur: quia & cum hereditariis ſervis eſt teſtamenti factio. Nondum enim adita hereditas, perſonæ vicem ſuſtinet, non heredis futuri, ſed defuncti: cum etiam ejus, qui in utero eſt, ſervus recte heres inſtituatur.

3 ¶ Servus [autem] plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus heres, unicuique dominorum, cujus juſſu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatē.

4 ¶ Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis heredes velit facere, licet.

5 ¶ Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad aſſem hæc: ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [ſemper] duodecim uncias eſſe oportet. nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit. & ſi unum tantum quis ex ſemiſſe (verbi gratia) heredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit: Neque enim idem ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cujus ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et è contrario poteſt quis in quotcumque voluerit plurimas uncias ſuam hereditatem dividere.

6 ¶ Si plures inſtituantur heredes: ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus heredes eſſe. ſatis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit: ſi quidem aliqua pars aſſi deerit: ex ea parte heres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eamdem partem concurrunt. Si vero totus as completus ſit: ii, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur; & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt,

Digitized by Google

tereſt, primus, an medius, an noviſſimus, ſine parte heres ſcriptus ſit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 ¶ Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit heres inſtitutus, quid juris ſit. veluti ſi tres ex quartis partibus heredes ſcripti ſunt. Et conſtat vacantem partem ſingulis tacite pro hereditaria parte accedere, & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partibus heredes ſcripti eſſent. & ex diverſo, ſi plures heredes ſcripti in portionibus ſint: tacite ſingulis decreſcere: ut ſi (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes ſcripti ſint, perinde habeantur, ac ſi unuſquiſque ex quarta parte heres ſcriptus fuiſſet.

8 ¶ Et ſi plures unciæ, quam duodecim diſtributæ ſint: is, qui ſine parte inſtitutus eſt, quod dupondio deeſt, habebit. idemque erit, ſi dupondius expletus ſit. quæ omnes partes ad aſſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

9 ¶ Heres & pure & ſub conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt: veluti, *poſt quinquennium quam moriar*, vel *ex calendis illis*, vel *uſque ad Calendas illas heres eſto.* Denique diem adjectum haberi pro ſupervacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi pure heres inſtitutus eſſet.

10 ¶ Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, necnon in fideicommiſſis & libertatibus, pro non ſcripta habetur.

11 ¶ Si plures conditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt: ſiquidem conjunctim, ut puta, *ſi illud & illud factum fuerit:* omnibus parendum eſt. ſi ſeparatim, veluti *ſi illud aut illud factum erit:* cuilibet [conditioni] obtemperare ſatis eſt.

12 ¶ Ii, quos numquam teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt. veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit. ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

TITVLVS XV.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gradus heredum facere: ut puta, *Si ille heres non erit, ille heres eſto:* & deinceps, in quantum velit teſtator: ut noviſſimo loco in ſubſidium vel ſervũ neceſſarium heredem inſtituere [poſſit.]

1 ¶ Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt.

2 ¶ Et ſi ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit: eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit: & ita divus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed ſi inſtituto heredi, coherede ſubſtituto dato, alius

Digitized by Google

ei ſubſtitutus fuerit: divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad utramq; partem ſubſtitutum admitti.

4 ¶ Si ſervum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit: & ſi heres non eſſet, Mævium ei ſubſtituerit: isque ſervus juſſu domini adierit hereditatem: [Mævius] ſubſtitutus, in partem admittitur. Illa enim verba, *ſi heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit. in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant: ſi hereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui cõſtituit.

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

TITVLVS XVI.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt: id eſt, ut ſi heredes ei non exſtiterint, alius ſit ei heres: ſed eo amplius ut ſi heredes ei exſtiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc modo, *Titius filius meus heres mihi eſto. Et ſi filius meus heres mihi non erit: ſive heres erit, & prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit: tunc Sejus heres eſto.* quo caſu, ſiquidem non extiterit heres filius: tunc ſubſtitutus patri ſit heres, ſi vero extiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit: ipſi filio ſit heres ſubſtitutus. nam moribus inſtitutum eſt, ut quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt: parentes eis faciant.

1 ¶ Qua ratione excitati, etiam conſtitutionem poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcumque ſexus vel gradus: liceat eis, & ſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere. ſin autem reſipuerint, eamdem ſubſtitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

2 ¶ Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tamquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt, duarum hereditatum.

3 ¶ Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus [ordinare] debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres exſtiterit pupillus, & intra pubertatem

tem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur: ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdē tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque heredem inſtituiſſet, quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

4 ¶ Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis exſtiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis. Itaque eo caſu ſi quid [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit: id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum: eadem etiam de poſthumis intelligimus.

5 ¶ Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat. nam pupillare teſtamentum, pars & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo, ut ſi patris teſtamentum non valeat: nec filii quidem valebit.

6 ¶ Vel ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt. ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit: noviſſimo, ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

7 ¶ Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius*: aut generaliter, ut *quiſquis mihi heres erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt heredes, & exſtiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt.

8 ¶ Maſculo igitur uſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt: fœminæ uſque ad duodecim annos: & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit.

9 ¶ Extraneo vero, vel filio puberi heredi inſtituto, ita ſubſtituere nemo poteſt, ut ſi heres exſtiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte reſtituere. quod jus quale ſit, ſuo loco trademus.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA infirmentur.

TITVLVS XVII.

Teſtamentum jure factum uſque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

1 ¶ Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim

poſt

poſt factum teſtamentum adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris: aut per prætorem ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur, quaſi adgnatione ſui heredis.

2 ¶ Poſteriore quoque teſtamento, quod jure perfectum eſt, ſuperius rumpitur. nec intereſt, exſtiterit aliquis heres ex eo, an non. hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis noluerit heres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus ante, quam hereditatem adiret, deceſſerit: aut conditione, ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres exſtiterit.

3 ¶ Sed & ſi quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiam ſi ex certis rebus in eo heredem inſtituerit: ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe: divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. cujus conſtitutionis verba [& hic] inſeri juſſimus, quum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. Imperatores Severus & Antoninus Coccejo Campano. Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde jure valere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed & teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta fideicommiſſi verba, quibus, ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt: dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

4 ¶ Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite deminutus ſit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

5 ¶ Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, quæ ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſint. ſed & ea, quæ jure facta ſunt, & poſtea per capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui: ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6 ¶ Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis deminutionem irrita facta ſunt. nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt: poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere. ſi modo defunctus, & civis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis

tempore

tempore in adoptivi patris poteſtate ſit : non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

7 ¶ Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere : uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit : & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit: divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

8 ¶ Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis cauſa principem reliquerit heredem : neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam heres inſtitutus erat, probaturum : neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum : neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITVLVS XVIII.

QVia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt : inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos : hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

1 ¶ Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, turpibus perſonis ſcriptis heredibus, ex ſacris conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes heredes agere poſſunt. Vltra fratres igitur & ſorores cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere.

2 ¶ Tam autem naturales liberi, quam ſecundum noſtræ conſtitutionis diviſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

3 ¶ Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento relictum eſt. quod noſtra conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioſo querela

rela quieſcente, id, quod eis deeſt, uſque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 ¶ Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cum nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere.

5 ¶ Sed ſi è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe [tutor,] quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit.

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioſo agere non poſſit: ſive jure hereditario, ſive jure legati, vel fideicommiſſi: vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra conſtitutio: vel aliis modis, qui [in noſtris] conſtitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt: ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur: una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur.

DE HEREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

HEredes autem, aut neceſſarii dicuntur, aut ſui & neceſſarii, aut extranei.

1 ¶ Neceſſarius heres, eſt ſervus heres inſtitutus. Ideoque ſic appellatur, quia ſive velit, ſive nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius heres fit. Unde qui facultates ſuas ſuſpectas habent: ſolent ſervum ſuum primo aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu heredem inſtituere: ut ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipſius teſtatoris à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præſtatur: ut ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi adquiſierit, non veneunt.

2 ¶ Sui autem & neceſſarii heredes ſunt, veluti filius, filia, nepos neptiſve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in poteſtate morientis modo fuerint. Sed ut nepos, neptiſve ſui heredes ſint, non ſufficit eum eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, ut pater ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris poteſtate: tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici heredes ſunt, & vivo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Unde etiam ſi quis

inteſta-

Digitized by Google

inteſtatus moriatur: prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſſarii vero ideo dicuntur, quia omnino, ſive velint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento [ex lege duodecim tabularum] heredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abſtinere hereditate: ut potius parentis, quam ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

3 ¶ Cæteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, heredes à nobis inſtituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de cauſa, & qui heredes à matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia fœminæ in poteſtate liberos non habent. Servus quoque heres à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

4 ¶ In extraneis heredibus illud obſervatur, ut ſit cum eis teſtamenti factio: ſive heredes ipſi inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt. & id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti quidem [facti] tempore, ut conſtiterit inſtitutio: mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive pure, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit. nam jus heredis eo maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris non nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inſpici debent. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. Et ideo furioſus & mutus, & poſthumus, & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi, vel alii adquirere poſſunt.

5 ¶ Extraneis autem heredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hereditatis: ſive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis: Nam hujus ætatis hominibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis deceptis: ita & ſi temere damnoſam hereditatem ſuſceperint, prætor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dediſſe, cum poſt aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit: divus autem Gordianus poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

6 ¶ Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis

Imperio noſtro hoc beneficium præſtitit: & conſtitutionem tam æquiſſimam, quam nobiliſſimam ſcripſit: cujus tenorem ſi obſervaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi omiſſa obſervatione noſtræ conſtitutionis, & deliberandum exiſtimaverint, & ſeſe veteri gravamini aditionis ſupponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus heres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hereditatem vocatus, poteſt aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, ſi rebus hereditariis tamquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret; vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo ſciat eum, in cujus bonis pro herede gerit, teſtatum inteſtatumve obiiſſe, & ſe ei heredem eſſe. Pro herede enim gerere, eſt pro domino gerere. veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria deſtinatione ſtatim ab hereditate repellitur. Eum, qui ſurdus vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere ſibi hereditatem: ſi tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITVLVS XX.

POſt hæc videamus de legatis: quæ pars juris extra propoſitam quidem materiam videtur. (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per univerſitatem res nobis adquiruntur) ſed cum omnino de teſtamentis, & de heredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſumus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari.

1 ¶ Legatum itaque eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præſtanda.

2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus divorum Principum ſolennitas hujuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit: ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuſcumque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

3 ¶ Sed

Digitized by Google

3 ¶ Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus, Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare: ut nulla ſit inter ea differentia: ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum: & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permiſtim de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quamdam introducamus difficultatem: operæpretium eſſe duximus, interim ſeparatim prius de legatis: & poſtea de fideicommiſſis tractare, ut natura utriuſque juris cognita, facile poſſint permiſtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non ſolum autem teſtatoris vel heredis res, ſed etiam aliena legari poteſt: ita, ut heres cogatur redimere eam, & præſtare: vel ſi eam non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis ſit res, cujus commercium non eſt, [vel adipiſci non poteſt;] nec æſtimatio ejus debetur, veluti ſi campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico uſui deſtinata ſunt, legaverit. nam nullius momenti [tale] legatum eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari: ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciviſſet alienam rem eſſe, non legaſſet: & ita divus Pius reſcripſit. Et verius eſt ipſum qui agit, id eſt, legatarium probare oportere, ſciviſſe alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet heres [eam] luere. Et [in] hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe. & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit: non debet heres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & ejus rei vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis: ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt: nam traditum eſt duas lucrativas cauſas in eumdem hominem & eamdem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt, utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus ſit. nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa. ſi æſtimationem, agere poteſt.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura

Digitized by Google

futura eſt, recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim: ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum: ſi alter deficiat (quia aut ſpreverit legatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoquo modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do lego.* disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do lego. Sejo hominem Stichum do lego.* Sed & ſi expreſſerit eumdem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur.

9 ¶ Si cui fundus alienus legatus ſit, & emerit proprietatem deducto uſufructu, & uſusfructus ad eum pervenerit, & poſtea ex teſtamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia uſusfructus, in petitione, ſervitutis locum obtinet. ſed officio judicis continetur, ut deducto uſufructu, jubeat æſtimationem præſtari.

10 ¶ Sed ſi rem legatarii quis ei legaverit, inutile eſt legatum: quia quod proprium eſt ipſius, amplius ejus fieri non poteſt: & licet alienaverit eam, non debetur nec ipſa res, nec æſtimatio ejus.

11 ¶ Si quis rem ſuam quaſi alienam legaverit. valet legatum. nam plus valet quod in veritate eſt, quam quod in opinione. Sed & ſi legatarii eſſe putavit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

12 ¶ Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit: Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideo legatarium cum herede [ejus] agere poſſe, ut prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit: pars, quæ non eſt alienata omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

13 ¶ Si quis debitori ſuo liberationem legaverit, legatum utile eſt: & neque ab ipſo debitore, neque ab herede ejus poteſt heres petere: neque ab alio, qui heredis loco ſit. Sed & poteſt à debitore conveniri, ut liberet eum. Poteſt etiam quis vel ad tempus jubere, ne heres petat.

14 ¶ Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo quod debet legaverit: inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod ſi in diem, vel ſub conditione debitum ei pure legaverit: utile eſt legatum propter repræſentationem. Quod ſi vivo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, utile eſſe nihilominus legatum: quia ſemel conſtitit. quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extin-

ctum

Digitized by Google

ctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenerit, à qua incipere non poteſt.

15 ¶ Sed ſi uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius eſt legatum, quam de dote actio. Sed ſi, quam non accepit dotem, legaverit: divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legaverit, inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inſtrumenta dotis in relegando demonſtrata ſunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata ſine facto heredis perierit, legatario decedit. Et ſi ſervus alienus legatus ſine facto heredis manumiſſus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis ſervus legatus ſit, & ipſe eum manumiſerit, teneri ipſum Iulianus ſcripſit. nec intereſt, ſciverit, an ignoraverit à ſe legatum eſſe. Sed & ſi alii donaverit ſervum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres quamvis ignoraverit à ſe eum legatum eſſe.

17 ¶ Si quis ancillas cum ſuis natis legaverit, etiam ſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt, & ſi ordinarii ſervi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed ſi ſervus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſervo, vel manumiſſo, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit: & poſtea ad unam ovem pervenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ poſt teſtamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Eſt autem gregis unum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium unum corpus eſt ex cohærentibus lapidibus.

19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ poſt teſtamentū factum adjecta ſunt, legato [dicimus] cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit: ſine dubio, quicquid peculio accedit, vel decedit vivo teſtatore, legatarii lucro vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditam hereditatem [aliquid] ſervus adquiſierit: Iulianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere, quia hujuſmodi legati dies ab adita hereditate cedit. ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur: quamvis ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur. & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

 21 ¶ Tum

21 ¶ Tam autem corporales res legari poſſunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, ut actiones ſuas heres legatario præſtet: niſi exegerit vivus teſtator pecuniam. nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *damnas eſto heres meus domum illius reficere*, vel *illum ære alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter ſervus vel res alia legetur: electio legatarii eſt, niſi aliud teſtator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, [id eſt,] ubi teſtator ex ſervis ſuis, vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat olim in ſe conditionem: & ideo niſi ipſe legatarius vivus optaſſet, ad heredem legatum non tranſmittebat: ſed ex conſtitutione noſtra & hoc in meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia heredi legatarii optare [ſervum], licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo: ſive unius legatarii plures heredes [ſint], & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors venerit, illius ſententia in optione præcellat.

24 ¶ Legari autem illis ſolum poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

25 ¶ Incertis vero perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubjiciebat: veluti ſi quis ita dicat, *quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati eſſent: æque incertæ perſonæ legari videbatur. & denique multæ aliæ hujuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari, quia placebat nominatim ſervos liberari. Sub certa vero demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem perſonis legata vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat.

26 ¶ Poſthumo quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, heres teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus avo.

27 ¶ Sed nec hujuſmodi ſpecies penitus eſt ſine juſta emendatione relicta, quum in noſtro Codice conſtitutio poſita

Digitized by Google

ſita ſit, per quam & huic parti medemur, non ſolum in hereditatibus, ſed etiam in legatis & fideicommiſſis: quod evidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram conſtitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cavere.

28 ¶ Poſthumus autem alienus heres inſtitui & ante poterat, & nunc poteſt. niſi in utero ejus ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, [agnomine] legatarii teſtator erraverit: cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus ſervatur, & recte. Nomina enim, ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt: qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

30 ¶ Huic proxima eſt illa juris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi: veluti ſi quis ita legaverit, *Stichum ſervum meum vernam do lego:* licet enim non verna, ſed emptus ſit: ſi tamen de ſervo conſtat, utile eſt legatum. Et convenienter, ſi ita demonſtraverit. *Stichum ſervum, quem à Sejo emi*, ſitque ab alio emptus: utile eſt legatum, ſi de ſervo conſtat.

31 ¶ Longe magis legato falſa cauſa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit: *Titio, quia me abſente negotia mea curavit, Stichum do lego:* vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus ſum, Stichum do lego.* Licet enim neque negotia teſtatoris umquam geſſerit Titius, neque patrocinio ejus liberatus ſit, legatum tamen valet. Sed ſi conditionaliter enuntiata fuerit cauſa: aliud juris eſt, veluti hoc modo, *Titio, ſi negotia mea curaverit, fundum [meum] do lego.*

32 ¶ An ſervo heredis recte legemus, quæritur. & conſtat pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, ſi vivo teſtatore de poteſtate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, hoc non debet ideo valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione vero recte legatur [ſervo,] ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit.

33 ¶ Ex diverſo, herede inſtituto ſervo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam et ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator: non tamen apud eum, qui heres ſit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas à legato ſeparata ſit: & poſſit per eum ſervum alius heres effici, ſi prius, quam juſſu domini adeat, in alterius poteſtatem translatus ſit: vel manumiſſus ipſe heres efficitur; quibus caſibus utile eſt legatum: Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit: evaneſcit legatum.

34 ¶ Ante heredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur: ſcilicet quia teſtamenta vim ex inſtitutione heredis accipiunt,

Digitized by Google

piunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius teſtamenti heredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante heredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ſcripturæ ordinem quidem ſequi (quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem: per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante heredis inſtitutionem, & inter medias heredum inſtitutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

35 ¶ Poſt mortem quoque heredis aut legatarii ſimili modo inutiliter legabatur: veluti ſi quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do lego.* Item, *pridie quam heres aut legatarius morietur.* Sed ſimili modo & hoc correximus, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes: ne in hoc caſu deterior cauſa legatorum, quam fideicommiſſorum inveniatur.

36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea] legabatur & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit: *heres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocaverit:* vel ex diverſo, *ſi non collocaverit, dato decem aureos Sejo:* aut ſi ita ſcripſerit, *heres meus ſi ſervum Stichum alienaverit:* vel ex diverſo, *ſi non alienaverit, Titius decem aureos dato.* Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quam plurimis principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur. quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat. eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat: veluti ſi quis ita dicat, *Titius heres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque heres eſto.* Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium tranſlata: nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

Digitized by Google

DE ADEMPTIONE LEGATORUM.

TITULUS XXI.

Ademptio legatorum (ſive eodem teſtamento adimantur, ſive codicillis) firma eſt. ſed & ſive contrariis verbis fiat ademptio: veluti ſi quis ita quid legaverit, *do lego*: ita adimatur, *non do, non lego*: ſive non contrariis, ſed & aliis quibuſcumque verbis.

1 ¶ Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit, *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do lego*: ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit. quo caſu ſimul [&] Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

Supereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe [cum] ea lege ita cautum eſſet: *uti quiſque legaſſet ſuæ rei, ita jus eſto*) viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: noviſſime lata eſt lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id eſt, ut ſive unus heres inſtitutus ſit, ſive plures, apud eum eoſve pars quarta remaneat.

2 ¶ Et cum quæſitum eſſet, duobus heredibus inſtitutis (veluti Titio & Sejo) ſi Titii pars, aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: à Sejo vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat: placuit poſſe retinere. etenim in ſingulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

3 ¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hereditatem per ſervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hereditati, ut centum [aureis] legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus ſit: ſed neceſſe eſt, ut ni-

ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi ſeptuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum) ut non amplius, quam ſeptuagintaquinque [aureorum ſubſtantia,] vel etiam minus relinquatur: ſolida legata debentur: Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui liberum eſt non adire hereditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portione paciſci.

4 ¶ Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum: item funeris impenſa, & pretia ſervorum manumiſſorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres vero partes inter legatari es diſtribuantur: pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe: quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi. Quod ſi quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS: [& ad ſenatuſconſultum Trebellianum.]

TITVLVS XXIII.

NVnc tranſeamus ad fideicommiſſa. ſed prius eſt, ut de hereditatibus fideicommiſſariis videamus.

1 ¶ Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe, quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant [hereditatem.] Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus primus, ſemel iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, juſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat: paulatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem: tantuſque eorum favor factus eſt, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

2 ¶ In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto jure teſtamento heres inſtituatur: ejuſque fidei committatur, ut eam hereditatem alii reſtituat, alioqui inutile eſt teſtamen-

Digitized by Google

ſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur. Cum igitur aliquis ſcripſerit, *Lucius Titius heres eſto:* poteſt adjicere, *rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas reſtituas.* Poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda heredem rogare. Et liberum eſt, vel pure, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die.

3 ¶ Reſtituta autem hereditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca conſulibus ſenatuſconſultum factum eſt: quo cautum eſt, ut ſi hereditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit: omnes actiones, quæ jure civili heredi, & in heredem competerent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hereditas. Poſt quod ſenatuſconſultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hereditatem, quaſi heredi, & in heredem dare cœpit.

5 ¶ Sed quia heredes ſcripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus Pegaſo & Puſione conſulibus ſenatus cenſuit: ut ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. Poſt quod ſenatuſconſultum ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat. Ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id eſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ ſpecies legati, partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ ſolebant ſtipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi: eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem, id eſt, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

6 ¶ Ergo ſiquidem non plus, quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere: tunc ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure civili: in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex ſenatuſconſulto Trebelliano tamquam in heredem. At ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet: locus erat Pegaſiano ſenatuſconſulto: & heres, qui ſemel adierat hereditatem (ſi modo ſua voluntate adierat) ſive retinuerat quartam partem, ſive retinere noluerat: ipſe univerſa onera hereditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & pro parte ſtipulationes interponebantur, tamquam

inter

inter partiarium legatarium & heredem. ſi vero totam hereditatem reſtitueret: emptæ & venditæ hereditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus heres adire hereditatem; ob id, quod diceret eam ſibi ſuſpectam eſſe quaſi damnoſam: cavebatur Pegaſiano ſenatuſconſulto, ut deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, juſſu prætoris adiret, & reſtitueret hereditatem: perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris eſt ex Trebelliano ſenatuſconſulto, quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur; & actiones hereditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem, utroque ſenatuſconſulto in hac ſpecie concurrente.

7 ¶ Sed quia ſtipulationes ex ſenatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas quam difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque ſenatuſconſulti: placuit, exploſo ſenatuſconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur: ſive habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam, ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus: ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto: pro rata portione actionibus, tam in heredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. ſi vero totam hereditatem ſponte reſtituerit: omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, ut quando recuſaret heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones: & hoc tranſpoſuimus ad ſenatuſconſultum Trebellianum, ut ex hoc ſolo neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente.

8 ¶ Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam hereditatem, aut pro parte reſtituere rogatur: an ex parte heres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur. Nam & hoc caſu eadem obſervari præcipimus, quæ in totius hereditatis reſtitutione diximus.

9 ¶ Si quis una aliqua re deducta, ſive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hereditatem: ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet reliquam

Digitized by Google

reliquam hereditatem reſtituere. ſed illud intereſt, quod altero caſu, id eſt, cum deducta, ſive præcepta aliqua re, reſtituitur hereditas: in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud heredem, ſine ullo onere hereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita. altero vero caſu, id eſt, cum quarta parte retenta rogatus eſt heres reſtituere hereditatem, & reſtituit: ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in ſolidum transferuntur actiones: & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus pluribusve deductis præceptiſve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere: idem juris eſt. Quæ [autem] diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres ſcriptus eſt.

10 ¶ Præterea inteſtatus quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua, vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit: ut hereditatem ſuam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat: cum alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

11 ¶ Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

12 ¶ Et quia prima fideicommiſſorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt: ideo divus Auguſtus ad neceſſitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eumdem principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus ex quæſtore ſacri palatii ſuggeſſit, conſtitutionem fecimus: per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei heredis ſui commiſit, ut vel hereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater heredis, ſive alius, quicumque ſit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi heres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam, ſi fideicommiſſarius jusjurandum ei detulerit, cum prius ipſe de calumnia juraverit. neceſſe eum habere vel jusjurandum ſubire, quod nihil tale à teſtatore audiverit, vel recuſantem ad fideicommiſſi vel univerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas teſtatoris fidei heredis commiſſa. Eadem obſervari cenſuimus, & ſi à legatario

gatario

Digitized by Google

gatario vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, à quo relictum dicitur, [poſtquam negaverit,] confiteatur quidem aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem recurrat, omnino ſolvere cogendus eſt.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMmiſſum relictis.

TITVLVS XXIIII.

POteſt tamen quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipſum heredem rogare, ut alicui reſtituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non poſſit.

1 ¶ Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & heredis, aut legatarii, aut fideicommiſſarii, aut cujuſlibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit: ſed etiam de alia, ſive ipſius, ſive aliena ſit. Hoc ſolum obſervandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento ceperit; nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur: neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem ejus ſolvere.

2 ¶ Libertas quoque ſervo per fideicommiſſum dari poteſt, ut heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. nec intereſt, utrum de ſuo proprio ſervo teſtator roget, an de eo, qui ipſius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſervus redimi & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat: ſi modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit; non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quia poſſit tempore procedente, ubicumque occaſio ſervi redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur: non teſtatoris fit libertus, etiam ſi teſtatoris ſervus ſit, ſed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe jubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui utroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directa autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſervum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in uſu habentur, *peto*, *rogo*, *volo*, *mando*, *fidei tuæ committo*. quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

DE

Digitized by Google

DE CODICILLIS.

TITVLVS XXV.

ANte Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe. ſed primus Lucius Lentulus (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa [eſſe] cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cum divus Auguſtus voluntatem ejus impleſſet: deinceps reliqui ejus auctoritatem ſequuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum & neceſſarium hoc civibus eſſe propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora cum & Labeo codicillos feciſſet: jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

1 ¶ Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed [&] inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti: ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

2 ¶ Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum. & ideo nec exheredatio ſcribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi inſtituto codicillis adjicere, neque ſubſtituere directo [quis] poteſt.

3 ¶ Codicillos etiam plures quis facere poteſt, & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

INSTI-

INSTITVTIONVM LIBER TERTIVS.

DE HEREDITATIBVS, QVÆ AB inteſtato deferuntur.

TITVLVS I.

INteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum eſt, aut ſi ex eo nemo heres extiterit.

1 ¶ Inteſtatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad ſuos heredes pertinent.

2 ¶ Sui autem heredes exiſtimantur (ut ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius filiave, nepos neptiſve ex filio, pronepos proneptiſve ex nepote ex filio nato prognatus prognatave. Nec intereſt, utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non ſunt progeniti, curiis tamen civitatum dati ſecundum divalium conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, [heredum] ſuorum jura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas juſſimus, [ut] ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptiſve, pronepos proneptiſve, ſuorum heredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, velut emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate ejus ſit: nepos ex eo, ſuus heres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum [eſſe] intelligimus. Poſthumi quoque, qui ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate [ejus] futuri forent, ſui heredes ſunt.

3 ¶ Sui autem heredes fiunt etiam ignorantes, & licet furioſi ſint, heredes poſſunt exiſtere: quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur: ex his cauſis & furioſis acquiri poteſt. Et ſtatim morte parentis quaſi continuatur dominium. & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, cum etiam ignorantibus

rantibus

Digitized by Google

rantibus acquiratur ſuis heredibus hereditas. nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo jure.

4 ¶ Interdum autem, licet in poteſtate [parentis] mortis tempore ſuus heres non fuerit, tamen ſuus heres parenti efficitur: veluti [ſi] ab hoſtibus quis reverſus fuerit poſt mortem patris [ſui.] jus enim poſtliminii hoc facit.

5 ¶ Per contrarium [autem hoc] evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus heres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. ſuum enim heredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat. ſed poteſt dici ipſo [quidem] jure ſuum heredem eſſe, ſed deſinere.

6 ¶ Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptiſve exiſtunt, pariter ad hereditatem [avi] vocantur: nec qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes nepteſque in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſve: ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes nepteſve, item pronepotes pronepteſve in parentis ſui locum ſuccedere: conveniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes nepteſve exiſtant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem quæritur, an quis ſuus heres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exheredatus fuerit, & extraneus heres inſtitutus, & filio mortuo, poſtea certum fuerit heredem inſtitutum ex teſtamento non fieri heredem, aut quia noluit eſſe heres, aut quia non potuit, nepos avo ſuus heres exiſtet: quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe patremfamilias, ſolus invenitur nepos. & hoc certum eſt.

8 ¶ Et licet poſt mortem avi natus ſit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, poſteaque deſerto avi teſtamento, ſuus heres efficitur. Plane ſi & conceptus & natus fuerit poſt mortem avi: mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea avi teſtamento, ſuus heres avo non exiſtet: quia nullo jure cognationis patrem ſui patris attigit. Sed nec ille eſt inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hereditatem) liberi: neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis heredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent (neque enim ſui heredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabula-

Digitized by Google

rum vocantur. ſed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem *Unde liberi*, perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſive ſoli ſint, ſive cum ſuis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſane quidem is, qui in poteſtate fuit, ſolus jure civili heres eſt, & ſolus ſuus heres, ſed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur: evenit, ut ſuus heres pro parte heres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec umquam in adoptiva familia fuiſſent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre: & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

11 ¶ Minus ergo juris habent adoptivi [filii] quam naturales. namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati & jure civili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & recte. naturalia enim jura civilis ratio perimere non poteſt, nec quia deſinunt ſui heredes eſſe, poſſunt deſinere filii filiæve, aut nepotes neptesve eſſe. adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt eſſe: quia jus nomenque filii filiæque, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia civili ratione, id eſt, emancipatione perdūt.

12 ¶ Eadem hæc obſervantur, & in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque heredibus inſtitutis, neque ut oportet exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum poſſeſſionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona ejus [non] admittit: quia deſinunt [in] numero liberorum [ejus] eſſe.

13 ¶ Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, quive poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur,

Digitized by Google

cantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui heredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim prætor liberos vocat tam ſuos heredes, quam emancipatos, deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerunt: aliquam autem emendationem à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper iis perſonis compoſuimus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto: neque jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptivo imponatur, vel heredem eum inſtituere, vel exheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi caſu, neque quarta ei ſervatur, neque ulla actio ad ejus perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Vtroque enim jure tam naturali, quam legitimo in hanc perſonam concurrente: priſtina jura tali adoptioni ſervamus, quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit adrogandum: quæ ſpecialiter & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

15 ¶ Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes vel neptes, qui [quæve] ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabant ſucceſſionem, & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, ſive paternæ, ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cum nepotis & pronepotis nomen commune ſit utriſque, tam qui ex maſculis, quam qui ex fœminis deſcendunt: ideo eundem gradum & ordinem ſucceſſionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris juris ſuffragiis muniuntur: portionem nepo-

tum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulo minuendam eſſe exiſtimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, ſive maternus, quando fœmina mortua ſit, cujus de hereditate agitur: iiſque (licet ſoli ſint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi ſui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes dividi hereditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia, diſtributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi, portionem ſine ulla deminutione conſequatur: ut ſi forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent: unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORVM ſucceſſione.

TITVLVS II.

SI nemo ſuus heres, vel eorum, quos inter ſuos heredes prætor, vel conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hereditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione conjuncti, quaſi à patre cognati. Itaque [ex] eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eamdem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres

Digitized by Google

tres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiores gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

2 ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris adgnatis [tuis], veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem: adgnatus inter ſuos heredes eſſe non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter maſculos quidem adgnationis jure hereditas, etiam ſi longiſſimo gradu ſint, ultro citroque capitur. Quod ad fœminas vero attinet: ita placebat, ut ipſæ conſanguinitatis jure tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant. maſculi autem ad earum hereditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hereditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur, ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos, ſive maſculos, ſive fœminas, cujuſcumque gradus, ad ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem juriſprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem diſpoſitione anterior: ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à ſucceſſione adgnatorum repellebat: omni alia ſucceſſione incognita, donec prætores paulatim aſperitatem juris civilis corrigentes: ſive, quod deerat, implentes, humano propoſito, alium ordinem ſuis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ *unde cognati*, appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes, laudamus quidem prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum [huic] cauſæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in maſculis, quam in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem veni-

Digitized by Google

omnium adgnatorum : ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus? Ideo [nos] in plenum omnia reducentes , & ad jus duodecim tabularum eamdem diſpoſitionem exæquantes, noſtra conſtitutione ſancimus: omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendentes (ſive maſculini generis , ſive fœminini ſint) ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari ſecundum ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent.

4 ¶ Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimavimus , ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam ſucceſſionem : ut non ſolum fratris filius & filia (ſecundum quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris ſui vocentur: ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius & filia ſoli ; & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſcboli : ſimili modo ab utroque latere ſuccedant , tamquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes , legitimo jure veniant, ſcilicet ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus, cæteri gradus remaneant penitus ſemoti , videlicet hereditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda.

5 ¶ Si plures ſint gradus adgnatorum: aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus : frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa lex [duodecim tabularum] proximum vocet, tamen dubium non eſt, quin, ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur : & tamen non dubium eſt, quin licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

6 ¶ Proximus autem , ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is, cujus de hereditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit : per hoc tempus requiritur , quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento heredem extiturum. tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut proximiore mortuo , proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

7 ¶ Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum ſucceſſionem non eſſe : id eſt, ut quamvis proximus, qui ſecundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut ſpreverit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit : nihilo magis legitimo jure ſequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum ſine adminiculo re-

lo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo juri deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione, quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente, protulimus, [ſancimus] ſucceſſionem in adgnatorum hereditatibus non eſſe eis denegandam: cum ſatis abſurdum erat, quod cognatis à prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

8 ¶ Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex noſtra conſtitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat: niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

DE SENATVSCONSVLTO Tertulliano.

TITVLVS III.

LEx duodecim tabularum ita ſtricto jure utebatur, & præponebat maſculorum progeniem: & eos, qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: niſi quod prætores ex proximitate cognatorum eas perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione, *unde cognati*, adcommodata, vocabant.

1 ¶ Sed hæ juris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem divus Claudius matri, ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

2 ¶ Poſtea autem ſenatuſconſulto Tertylliano, quod divi Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſime de triſti ſucceſſione matri, non etiam aviæ deferenda cautum eſt: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis ſit: ut ſcilicet cum alieno juri ſubjecta eſt, juſſu ejus adeat [hereditatem], cujus juri ſubjecta eſt.

3 ¶ Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſive primi gradus, ſive ulterioris. Sed & filiæ ſuæ mortuæ filius vel filia præponitur ex conſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, aviæ ſuæ. Pater vero utriuſque, non etiam avus & proavus matri anteponitur, ſcilicet cum inter eos ſolos de hereditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filii, quam filiæ excludebat matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis onerata: frater

frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratribus & ſororibus.

4 ¶ Sed nos conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſtimavimus: reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum. ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccavit, ſi non plures ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (ſive ingenuis ſive libertinis) & ſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti ſunt, ut ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

5 ¶ Sed cum antea conſtitutiones jura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis viſum eſt recta & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint ſive ſola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores, ſive legitimi ſint, ſive non, ad capiendas hereditates ſimul vocemus: ita tamen, ut ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur: in capita diſtribuatur ejus hereditas.

6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excuſati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

7 ¶ Licet autem vulgo quæſitus ſit filius filiave: poteſt [tamen] ad bona ejus mater ex Tertylliano ſenatuſconſulto admitti.

DE SENATVSCONSVLTO Orphitiano.

TITVLVS IIII.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex ſenatuſconſulto Orphitiano, quod Orphitio &

tio & Ruſo conſulibus effectum eſt, divi Marci temporibus, & data eſt tam filio quam filiæ legitima hereditas etiam ſi alieno juri ſubjecti ſint: & præferuntur conſanguineis & adgnatis defunctæ matris.

1 ¶ Sed cum ex hoc ſenatuſconſulto nepotes [& neptes] ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non vocarentur: poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

2 ¶ Sciendum autem eſt hujuſmodi ſucceſſiones, quæ ex Tertylliano & Orphitiano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3 ¶ Noviſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo quæſiti ſunt, ad matris hereditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

4 ¶ Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiſerint hereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint, ad heredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

TITVLVS V.

Poſt ſuos heredes, eoſque, quos inter ſuos heredes prætor & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quo numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta ſenatuſconſulta, quam noſtra erexit conſtitutio) proximos cognatos prætor vocat.

1 ¶ Qua parte naturalis cognatio ſpectatur. nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anaſtaſiana cum fratribus integri juris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſive ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione, quam facile eſt ex ipſius conſtitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem paſſi non ſunt, tamen anteponit eos & proculdubio cognatis.

2 ¶ Eos etiam, qui per fœminini ſexus perſonas ex tranſverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad ſucceſſionem vocat.

3 ¶ Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 ¶ Vulgo quæſitos, nullos habere adgnatos manifeſtum eſt: quum adgnatio à patre ſit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione ne inter

Digitized by Google

ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe: quia conſanguinitatis jus ſpecies eſt adgnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cognati ſunt. Itaque omnibus iſtis [ex] ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5 ¶ Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus: adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, etſi decimo gradu ſit: ſive de lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis ſolis prætor promittit bonorum poſſeſſionem, qui uſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque nato natæve.

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

TITVLVS VI.

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex tranſverſo, quæ etiam à latere dicitur. ſuperior cognatio eſt parentum, inferior liberorum, ex tranſverſo fratrum ſororumve, & eorum qui quæve ex his generantur: & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et ſuperior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex tranſverſo numeratur, à ſecundo.

1 ¶ Primo gradu eſt ſupra pater, mater: infra filius, filia.

2 ¶ Secundo [gradu] ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex tranſverſo frater, ſoror.

3 ¶ Tertio [gradu] ſupra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus eſt frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur, & uterque promiſcue θεῖος appellatur: amita eſt patris ſoror, [quæ Græce πατραδέλφη appellatur.] Matertera vero matris ſoror, [quæ Græce μητραδέλφη dicitur,] & utraque promiſcue θεία appellatur.

4 ¶ Quarto gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque nepos neptiſve: & convenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, avi frater & ſoror, item avunculus magnus, & matertera magna, id eſt, aviæ frater & ſoror, conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex ſororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos. eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari,

Digitized by Google

appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant]. Amitæ tuæ filii, conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quinto [gradu] ſupra adavus, adavia: infra adnepos, adneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque pronepos, proneptis: & convenienter propatruus, proamita, id eſt, proavi frater & ſoror: [&] proavunculus & promatertera, id eſt, proaviæ frater & ſoror. Item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini & conſobrinæ, amitini & amitinæ filius filia, propius ſobrino, propius ſobrina. hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

6 ¶ Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos trineptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque abnepos, abneptis: & convenienter abpatruus, abamita, id eſt, abavi frater & ſoror: abavunculus, abmatertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror. [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promateteræ filius filia. item propius ſobrino ſobrinave filius filia:] item ſobrini, ſobrinæ, id eſt, qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus vel conſobrinis vel amitinis progenerantur.

7 ¶ Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numereutur. Namque ex his palam eſt intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata perſona gradum adjicit, ut longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 ¶ Adgnationis quoq; gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, eos etiam præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus, & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam gradum doctrinam adipiſci.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITVLVS VII.

Illud certum eſt, ad ſerviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra conſtitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus uſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum & undique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſervili conſtitutus conſortio, liberum vel liberos habuerit, ſive ex libera, ſive ex ſervilis conditionis muliere: vel contra ſerva mulier ex libero vel ſervo habuerit liberos cujuſcumque ſexus: & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex ſervili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſervitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem

tatem pervenerint: ut hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius ſucceſſionem, mutuam vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes: ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt: ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt: ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, ſive ex aliis nuptiis, ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

1 ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari. eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima cauſa ſit ſuorum heredum, & eorum, quos inter ſuos heredes enumeravimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater (ut ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognationis, & abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo ſexu propagatus eſt. Amotis quoque ſuis heredibus, & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam ſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt: quotiens neque ſuorum heredum, quique inter ſuos heredes ſunt, neque adgnationis [jure], aliquis præferri debeat, ſecundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum vel ſororum vocantur: qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

TITVLVS VIII.

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, herede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum heredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum heredem reliquiſſet, nulla videbatur querela: ſi vero adoptivus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil juris patrono ſupereſſe.

1 ¶ Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc juris iniqui-

tas emendata eſt: ſive enim faciebat teſtamentum libertus, jubebatur ita teſtari, ut patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinqueret: & ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Sive inteſtatus moriebatur, ſuo herede relicto filio adoptivo: dabatur æque patrono contra hunc ſuum heredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales liberi, non ſolum quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti, contra tabulas, bonorum poſſeſſionem ex edicto [prætorio] petierant. nam exheredati nullo modo repellebant patronum.

2 ¶ Poſtea [vero] lege Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat: ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum [quidem] filium filiamve heredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet. cum [vero] duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 ¶ Sed noſtra conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita hujuſmodi cauſam definivit: ut ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſervavit. Cum vero majores centenariis ſint, ſi heredes vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſive unum, ſive plures, cujuſcumque ſexus vel gradus: ad eos ſucceſſiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint: ſi quidem inteſtati, ad omnem hereditatem patronos patronaſque vocavimus. ſi vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater ſive avus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta: tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur: vel quod deeſt, eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte

legata

legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis caſibus à nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi diſpoſitionem juris perſpeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum libertarumve vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendum eſt: & ſi ejuſdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi ſint: qui proximior eſt, ad liberti vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita non in ſtirpes dividatur ſucceſſio: eodem modo & in iis, qui ex tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

4 ¶ Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda ſunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec ſint alii liberti, ſimul & Dedititiis & Latinis ſublatis, cum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam ſuam peragebant, attamen ipſo ultimo ſpiritu ſimul animam atque libertatem amittebant, & quaſi ſervorum bona eorum jure quodammodo peculii ex lege Iunia [Norbana] manumiſſores detinebant. Poſtea vero ſenatuſconſulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumiſſoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam ſupervenit divi Trajani edictum, quod eumdem hominem, ſi invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis feſtinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed noſtra conſtitutione propter hujuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam legem Iuniam, & ſenatuſconſultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri cenſuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur, & mirabili modo quibuſdam adjectionibus ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transpoſuimus.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM.

TITULUS IX.

IN ſumma (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis.

1 ¶ Nec

1 ¶ Nec tantum libertum, ſed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

2 ¶ Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, ſi eum, cui adſignavit, poſtea emancipaverit: num evaneſcat adſignatio? Sed placuit evaneſcere, quod & Iuliano & aliis pleriſque viſum eſt.

3 ¶ Nec intereſt, [an] teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento, ſed etiam quibuſcumque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo ſenatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Sabellio Rufo & Aſterio Scapula conſulibus.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

TITVLVS X.

IVs bonorum poſſeſſionis introductum eſt à prætore emendandi veteris juris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hereditatibus vetus jus eo modo prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt: ſed in eorum quoque qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus heres fuerit inſtitutus: quamvis hereditatem jure civili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat: honorario tamen jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet cum à prætore adjuvabatur. ſed & is à noſtra conſtitutione hodie recte heres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia [prætor] pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte teſtamento facto heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos heredes, & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas jure civili.

2 ¶ Quos autem ſolus vocat prætor ad hereditatem, heredes quidem ipſo jure non fiunt, nam prætor heredem facere non poteſt. per legem enim tantum, vel ſimilem juris conſtitutionem heredes fiunt, veluti per ſenatuſconſulta, & conſtitutiones principales: ſed cum eis prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco heredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & æquo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *con-*

tra ta-

tra tabulas. Secunda quam omnibus jure ſcriptis heredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis heredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos heredes connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur *unde liberi*. Secundo, legitimis heredibus. Tertio, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. ſunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni, quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, ſororve, conſanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *tanquam ex familia*. Sexto patrono patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumiſſoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit juriſdictio: à nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & ſecundum tabulas bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab inteſtato *unde liberi & unde legitimi* bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, id eſt, *unde decem perſonæ*, eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Cum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori: noſtra conſtitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſoribus contracta fiducia manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus: & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio *tanquam ex familia*, & octavo *unde patroni patronæque & parentes eorum*: utramque per conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuimus, quas uſque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: ſufficit eis tam contra tabulas bonorum poſſeſſio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupuloſitate & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluta. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ *unde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, id eſt, ſexto eam poſuimus: decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat *unde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata: ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes. Septima eas ſecuta, quam optima ra-

ma ratione prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur, lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit, ſcilicet iis, qui ex legibus, ſenatuſconſultis, conſtitutionibuſve principum, ex novo jure, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato veniunt. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum prætor introduxiſſet, eaſque per ordinem diſpoſuiſſet: & in unaquaque ſpecie ſucceſſionis ſæpe plures exſtent diſpari gradu perſonæ: ne actiones creditorum differrentur, ſed haberent, quos convenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo ſibi conſulerent: ideo petendæ bonorum poſſeſſioni certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum poſſeſſione anni ſpatium, cæteris [autem] adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 ¶ Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionem non petierit: ejuſdem gradus perſonis adcreſcit: vel ſi nullus ſit, deinceps cæteris bonorum poſſeſſionem perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is, qui præcedebat, ex eo numero non eſſet. Si quis itaque delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiaverit, non quouſque tempus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed ſtatim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum poſſeſſione dies utiles ſinguli conſiderantur.

6 ¶ Sed bene anteriores principes & huic cauſæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione curet: ſed quocumque modo admittentis eam judicium (intra ſtatuta tamen tempora) oſtenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ADQVISITIONE PER adrogationem.

TITVLVS XI.

Est & alterius generis per univerſitatem ſucceſſio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, ſed eo jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

1 ¶ Ecce enim cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Vſus etenim & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.

Digitized by Google

2 ¶ Nunc autem nos eamdem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, niſi tantummodo uſusfructus tam naturalibus parentibus quam adoptivis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium [rerum] ejus ad adrogatorem pertranſit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra patrem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedant.

3 ¶ Sed ex diverſo, pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine filii convenitur: & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus bona, quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

DE EO, CVI LIBERTATIS CAVSA bona addicuntur.

TITVLVS XII.

ACceſſit novus caſus ſucceſſionis ex conſtitutione divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona ſibi addici libertatum conſervandarum cauſa: audiuntur.

1 ¶ Et ita divi Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur. verba reſcripti ita ſe habent: Si Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona [ejus] eſſe cœperunt, ut venire debeant; is, cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idonee creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hereditas adita eſſet. Ii autem, quos heres manumittere rogatus eſt, à te libertatem conſequentur: ita, ut ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ii, quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat: ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſciant commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam: & ita bona cogenda, ut libertas iis ſalva ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hereditas ex teſtamento adita eſſet.

2 ¶ Hoc reſcripto ſubventum eſt & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus poſſideantur & veneant.

Certe

Digitized by Google

Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta: ceſſat bonorum venditio. exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cavet.

3 ¶ In primis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hereditas: [an] favor conſtitutionis debebit locum habere? Certe ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium eſt.

4 ¶ Tunc [enim] conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, cum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quamdiu incertum erit, utrum exiſtat, an non: ceſſabit conſtitutio. Si vero certum eſſe cœperit, neminem exiſtere: tunc erit conſtitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit hereditate: an quamvis poteſt in integrum reſtitui, poſſit admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam in integrum ſit reſtitutus? Vtique non erit dicendum revocari libertates: quia ſemel competierunt.

6 ¶ Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ: ceſſat [hæc] conſtitutio. Quid ergo ſi vivus dederit libertates, vel mortis cauſa; & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſint? Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiăt verba conſtitutionis.

7 ¶ Sed cum multas diviſiones ejuſmodi conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano.

TITVLVS XIII.

ERant ante prædictam ſucceſſionem olim & aliæ per univerſitatem ſucceſſiones, qualis fuerat bonorum emtio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerant. ſed cum extraordinariis judiciis poſteritas uſa eſt; ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona poſſidere, & prout utile eis viſum eſt, ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

1 ¶ Erat & ex ſenatuſconſulto Claudiano miſerabilis per uni-

univerſitatem adquiſitio: cum libera mulier ſervili amore bacchata, ipſam libertatem per ſenatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam. quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & à noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris Digeſtis conceſſimus.

DE OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XIIII.

NVnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei ſolvendæ ſecundum noſtræ civitatis jura.

1 ¶ Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera diducitur. namque aut civiles ſunt, aut prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens diviſio in quatuor ſpecies dividitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu. de quibus ſingulis diſpiciamus.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR obligatio.

TITVLVS XV.

RE contrahitur obligatio, [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum appellatum eſt, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat; & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio.

1 ¶ Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici poteſt, ſi apparet eum dare oportere, ac ſi mutuum accepiſſet. Vnde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum is, qui ſolvendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere, quam contrahere.

2 ¶ Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo, qui

Digitized by Google

qui mutuum accepit, longe diſtat. namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, ſane quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt; ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter majorem vim majoreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus intervenit. alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris: dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta, [res] tibi utenda data eſt. alioqui mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur: Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

3 ¶ Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit: quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, [non ei] ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

4 ¶ Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriuſque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam adhibeat; quam ſi præſtiterit & aliquo fortuito caſu rem amiſerit: ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione & reſponſione, cum quid dari fierive nobis ſtipulamur. ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio certi, ſi certa ſit ſtipulatio: quam ex ſtipulatu, ſi incerta ſit. quæ hoc nomine inde utitur, quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à ſtipite deſcendens.

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? ſpondeo. Promittis? promitto.* [*Fide promittis? fide promitto.*] *Fide jubes? fide jubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur,

tur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt: poſtea autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, quibuſcumque tandem verbis expreſſum eſt.

2 ¶ Omnis ſtipulatio aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare ſpondes?* Idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, *decem aureos primis calendis martiis dare ſpondes?* Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur: ſed peti prius, quam dies venerit, non poteſt; at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe, prius quam is præterierit.

3 ¶ At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare ſpondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non poteſt deberi: ſed heres petendo, pacti exceptione ſubmovebitur.

4 ¶ Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio: ut ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur ſtipulatio: veluti, *Si Titius conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur, *ſi in capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, cum moreretur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri: eamque ipſam ſpem in heredem tranſmittimus, ſi prius quam conditio exſtet, mors nobis contigerit.

5 ¶ Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, *Carthagini dare ſpondes?* Quæ ſtipulatio licet pure fieri videtur, tamen re ipſa habet tempus adjectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, cum impoſſibilis ſit repromiſſio.

6 ¶ Conditiones, quæ ad præſens vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Conſul fuit*, vel *ſi Mævius vivit, dare ſpondes?* Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

7 ¶ Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta: ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubjicere, ne quantitas

Digitized by Google

tus ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quod ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur: ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?* ſed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur quis: clauſula hujuſmodi erit adjicienda, *Si adverſus ea factum erit: ſive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI & promittendi.

TITVLVS XVII.

ET ſtipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo:* utputa cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, *Vtrique veſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mævi decem aureos dare ſpondes? & Sejo eoſdem decem aureos dare ſpondes?* [ſi] reſpondeant ſinguli ſeparatim, *ſpondeo.*

1 ¶ Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi: alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt, nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

TITVLVS XVIII.

SErvus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed & hereditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideoque quod ſervus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur, adquirit hereditati: ac per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur.

1 ¶ Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive impersonaliter ſervus ſtipuletur: domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt.

2 ¶ Sed cum factum in ſtipulatione continebitur: omni modo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire agere liceat. ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 ¶ Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro portione dominii adquirit: niſi juſſu unius eorum, aut nomina-

Digitized by Google

minatim alicui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ſoli ei adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt: ſolidum alteri adquiritur, veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.
TITVLVS XIX.

Stipulationum aliæ [ſunt] judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quam judiciales.

1 ¶ Judiciales ſunt dumtaxat, quæ à mero judicis officio proficiſcuntur: veluti de dolo cautio, [vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt: reſtituendove pretio.]

2 ¶ Prætoriæ [ſunt,] quæ à mero prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, [vel legatorum]. Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ, nam & hæ à juriſdictione [prætoris] veniunt.

3 ¶ Conventionales ſunt, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur: [hoc eſt, neque juſſu judicis, neque juſſu prætoris, ſed ex conventione contrahentium,] quarum totidem genera ſunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes ſunt, veluti rem ſalvam fore pupillo: (Nam & Prætor jubet rem ſalvam fore pupillo caveri: & interdum judex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt:) vel de rato ſtipulatio.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.
TITVLVS XX.

Omnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

1 ¶ At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus ſit, quem vivere credebat: aut hippocentaurum, qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio.

2 ¶ Idem juris eſt, ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat: vel rem publicam, quæ uſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum: vel liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt. & res [ſua] ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra: licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit: ſi [tamen] poſtea in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupradictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit: extinguitur ſtipulatio. [At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio

tio valebit, *Lucium Titium, cum ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

3 ¶ Si quis alium daturum facturumve quid promiſerit: non obligabitur, veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur.

4 ¶ Si quis alii, quam ei, cujus juri ſubjectus ſit, ſtipuletur: nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, *Mihi aut Sejo dare ſpondes?* ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat, ſed ille adverſus Sejum habeat mandati actionem. Quod ſi quis ſibi, & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valet quidem ſtipulatio: ſed utrum totum debeatur [ſtipulatori], quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia: dubitatum eſt: ſed placuit, non plus quam dimidiam partem ei adquiri. Ei [vero], qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris: quia vox tua, tamquam filii ſit, ſicuti & filii vox, tamquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt.

5 ¶ Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi [quis] ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi quis decem aureos à te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu ſub conditione promittas: vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *præſenti die ſpondeo*. Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *promitto*: breviter videris in eamdem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

6 ¶ Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne quidem ulli alii. filii vero familiarum aliis obligari poſſunt.

7 ¶ Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe palam eſt. quod & in ſurdo receptum eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: ſed de eo, qui omnino non audit.

8 ¶ Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.

9 ¶ Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris autoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur. nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt, qui jam habent aliquem intellectum. nam infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum à furioſo diſtant: quia hujuſmodi

modi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 ¶ Si impoſſibilis conditio obligationibus adjiciatur: nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit, *Si digito cælum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur, *Si digito cælum non attigero, dare ſpondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque ſtatim peti poteſt.

12 ¶ Item verborum obligatio inter abſentes concepta, inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe, vel ſe vel adverſarios ſuos, contendentibus: ideo noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes advocatos ſcripſimus: per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnino eſſe credendas, niſi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobaverit, toto eo die quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe.

13 ¶ Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt ejus mortem, à quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *Pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris, dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (ut jam dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem: ut ſive poſt mortem, ſive pridie quam moriatur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta ſit: ſtipulatio valeat.

14 ¶ Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *Si navis ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes?* inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eamdem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe rejiciendam exiſtimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hujuſmodi conceptio ſtipulationis.

15 ¶ Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum moriar, dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

16 ¶ Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.

17 ¶ Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem: perinde habetur, atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

18 ¶ Quotiens plures res una ſtipulatione comprehenduntur,

tur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, *dare ſpondeo:* propter omnes tenetur. Si vero una ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpoponderit: obligatio in iis, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus, una, vel quædam videntur eſſe perfectæ. ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.

19 ¶ Alteri ſtipulari (ut ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inventæ enim ſunt hujuſmodi [ſtipulationes vel] obligationes ad hoc, ut unuſquiſque adquirat ſibi, quod ſua intereſt: cæterum ſi alii detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conveniet: ut niſi ita factum ſit, ut eſt comprehenſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei? cujus nihil intereſt. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quod interſit ejus, ſed quæ ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis [ita] ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit. ſed ſi adjecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes?* tunc committitur ſtipulatio.

20 ¶ Sed [&] ſi quis ſtipuletur alii, cum ejus intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſerit adminiſtratione contutori ſuo, & ſtipuletur rem pupilli ſalvam fore: quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cum obligatus futurus ſit pupillo, ſi male res geſſerit) tenet obligatio. Ergo etſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit: habebit vires ſtipulatio. Et ſi creditori ſuo [quis ſtipulatus ſit]: quod ſua intereſt ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant: valet ſtipulatio.

21 ¶ Verſa vice, qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit.

22 ¶ Item nemo rem ſuam futuram, in eum caſum, quo ſua ſit, utiliter ſtipulatur.

23 ¶ Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichum à te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris.

24 ¶ Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat: non valet.

25 ¶ Cum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit: licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres ejus agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſoris parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi omnibus partibus anni vel menſis præteritis, non recte petet.

27 ¶ Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: niſi tantum ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit.

DE FIDEIVSSORIBVS.

TITVLVS XXI.

PRo eo qui promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt: id eſt, ſive re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At nec illud quidem intereſt, utrum civilis, an naturalis ſit obligatio, cui adjicitur fidejuſſor: adeo quidem, ut pro ſervo quoque obligetur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem a ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fidejuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam heredem relinquit obligatum.

3 ¶ Fidejuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

4 ¶ Si plures ſint fidejuſſores: quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidum tenentur. Itaque liberum eſt creditori, à quo velit ſolidum petere. Sed ex epiſtola divi Hadriani compellitur creditor à ſingulis, qui modo ſolvendo ſunt, litis conteſtatæ tempore, partes petere. Ideoque ſi quis ex fidejuſſoribus eo tempore ſolvendo non ſit: hoc cæteros onerat. Sed ſi ab uno fidejuſſore creditor totum conſequutus fuerit: hujus ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fidejuſſit, ſolvendo non ſit: & ſibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epiſtola divi Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

5 ¶ Fidejuſſores ita obligari non poſſunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit: fidejuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit: fidejuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt. Non ſolum autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempus dare.

6 ¶ Si quid autem fidejuſſor pro reo ſolverit: ejus recuperandi cauſa habet cum eo mandati judicium.

7 ¶ Græce etiam fidejuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. i. *mea fide jubeo ego.* [ſed & ſi dixerit] θέλω ſive βούλομαι. i. *volo*, ſed & φημὶ. i. *affirmo*: pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω. i. *dico.*

8 ¶ In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi: ut quodcumque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe: videri omnia ſolemniter acta.

Digitized by Google

DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt: de pecunia minime numerata, poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt. hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. ſic fit, ut & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcatur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat. ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari: per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

TITULUS XXIII.

COnſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi: quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimodo opus eſt. at nec dari quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit, eos, qui negotia gerunt, conſentire. unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet. [cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.]

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TITULUS XXIIII.

EMptio & venditio contrahitur, ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet, nam nihil à nobis in hujuſmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt, in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta. & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint

Digitized by Google

fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione [& venditione]. Ita tamen impune [eis recedere] concedimus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim ſubſequuto: ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit, quod dedit. ſi vero venditor: duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. Pretium autem conſtitui oportet, nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

1 ¶ Sed & certum eſſe pretium debet, alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur, conſtaretne venditio, an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: [tunc] omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus, cum in venditionibus nobis placuit: non eſt abſurdum in locationibus & [in] conductionibus trahere.

2 ¶ Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet. [Et] Sabinus & Caſſius etiam in alia re putabant pretium poſſe conſiſtere, unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe, argumentoque utebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus his verbis:

Ευθεν ἄρ οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοὶ,
Αλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Αλλοι δ' ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Αλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id eſt,

Hinc ſibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graji ære dato, fulgentique ferro,
Tergoribuſque, bubus ſed & ipſis, mancipiiſque.

Diverſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe. nam utramque videri & veniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem

propriam

Digitized by Google

propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam, merito prævaluit: cum & ipſe aliis Homericis verſibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

3 ¶ Quum autem emptio & venditio contracta ſit (quod effici diximus, ſimulatque de pretio convenerit, cum ſine ſcriptura res agitur) periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio conſumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione aquæ aut arboribus turbine dejectis longe minor aut deterior eſſe cœperit, emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quicquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluvionem acceſſerit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui venit, aut ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit: ad ipſius periculum is caſus pertinet. ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cæteris animalibus, cæteriſque rebus intelligimus. Vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & damni injuriæ actione.

4 ¶ Emptio tam ſub conditione quam pure contrahi poteſt. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

5 ¶ Loca ſacra vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis ſciens emit, quæ tamen ſi pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit: habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur, quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominem liberum pro ſervo emerit.

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

TITVLVS XXV.

Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iiſdemq; juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit. & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

1 ¶ Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit; eadem & de locatione & conductione dicta eſſe in-

ſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda curandave, ac ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

2 ¶ Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi forte rem aliquam utendam ſive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam ſive fruendam aliam [rem] acceperit. Et placuit non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus contractus. veluti ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum [alterius] bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum: verum præſcriptis verbis agendum eſt.

3 ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem inter ſe videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio. ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibuſdam fruenda traduntur, id eſt, ut quamdiu penſio ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi ejus cuive conductor hereſve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocumque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibuſdam locatio, à quibuſdam venditio exiſtimabatur; lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus. ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit: ad dominum ſuper hoc redundare periculum. ſin autem particularis: ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire. quo jure utimur.

4 ¶ Item quæritur ſi cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis certæque formæ anulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Caſſius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta: dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit.

5 ¶ Conductor [autem] omnia ſecundum legem conductionis facere debet: & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit: id ex

Digitized by Google

ex bono & æquo præſtare. Qui pro uſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promiſit: ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus adhibet. quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu [fortuito eam] rem amiſerit: de reſtituenda ea non tenebitur.

6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione ſuccedit.

DE SOCIETATE.

TITVLVS XXVI.

SOcietatem coire ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινωνίαν appellant: aut unius alicujus negociationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

1 ¶ Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit: æquales ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint [partes]: hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

2 ¶ De illa ſane conventione quæſitum eſt, ſi Titius & Sejus inter ſe pacti ſint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam, Servius Sulpitius (cujus ſententia prævaluit) contra ſenſit: quia ſæpe quorundam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii ſententiam obtinuit, ut illud quoque conſtiterit poſſe convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Servius convenienter [ſibi] fieri exiſtimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit: compenſatione facta, ſolum, quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

3 ¶ Illud expeditum eſt, ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro vel in ſolo damno, in altera vero omiſſa: in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſervari.

4 ¶ Manet autem ſocietas eo uſque, donec in eodem conſenſu perſeveraverint. At cum aliquis renunciaverit ſocietati, ſolvitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide in hoc renunciaverit ſocietati, ut obveniens aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo heres eſſet relictus, in hoc renunciaverit ſocietati, ut hereditatem ſolus lucrifa-

Digitized by Google

crifaceret. cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit: ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero, cui renunciatum eſt, quicquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur.

5 ¶ Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit. ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit: morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint; niſi in coeunda ſocietate aliter convenerit.

6 ¶ Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7 ¶ Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur. nam cum in ejus locum alius ſuccedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus, bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica aut privata debita ſubſtantia ejus veneat: ſolvitur ſocietas: ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur incipere ſocietas.

9 ¶ Socius ſocio utrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ atque negligentiæ nomine: quæſitum eſt. prævaluit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [ſocium], qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit: de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.

TITVLVS XXVII.

Mandatum contrahitur quinque modis: ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſive ſua & tua, ſive aliena tantum, ſive ſua & aliena, ſive tua & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit: ſupervacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.

1 ¶ Mandantis [tantum] gratia intervenit mandatum: velnti ſi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes.

2 ¶ Tua gratia & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fidejuſſoria cauſa, mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis: vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem [tantum] cauſa intervenit mandatum, velnti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes.

4 ¶ Sua & aliena: veluti ſi de communibus ſuis & Titii negotiis

gotiis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio ſponderes.

5 ¶ Tua & aliena: veluti ſi tibi mandet, ut Titio ſub uſuris crederes: quia ſi ſine uſuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverſo, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptione prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis conſilium, quam mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio mandati obligatur, etiam ſi non expediat ei, cui mandabatur, cum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emiſſe, vel credidiſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, ut quæſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum: quia non aliter Titio credidiſſes, quam ſi tibi mandatum eſſet.

7 ¶ Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen ullam habes adverſus Titium actionem.

8 ¶ Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. ut ecce, ſi quis uſque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere. alioqui non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem, ut Sabino & Caſſio placuerit, etiam ſi uſque ad centum aureos cum eo agere volueris: inutiliter te acturum. [Sed] diverſæ ſcholæ auctores recte uſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

9 ¶ Recte quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit, revocatum fuerit, evaneſcit.

10 ¶ Item ſi adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id eſt, vel ejus qui mandaverit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit: ſolvitur mandatum. Sed utilitatis cauſa receptum eſt: ſi eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum: poſſe te agere mandati actione. alioqui juſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titii, per ignorantiam liberto ſolverint,

Digitized by Google

liberari eos, cum alioqui ſtricta juris ratione non poſſent liberari, quia alii ſolviſſent, quam cui ſolvere debuerint.

11 ¶ Mandatum non ſuſcipere, cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quam primum renunciandum, ut per ſemetipſum, aut per alium eamdem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuncietur, ut integra cauſa mandatori reſervetur eamdem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: niſi juſta cauſa interceſſerit, aut non renunciandi, aut intempeſtive renunciandi.

12 ¶ Mandatum & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

13 ¶ In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi gratuitum ſit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede conſtituta, incipit locatio & conductio eſſe. Et (ut generaliter dicamus) quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto officio, mandati ſive depoſiti contrahitur negotium: iis caſibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo ſi fulloni polienda curandave quis dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta neque promiſſa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBVS, [QVÆ] QVASI ex contractu [naſcuntur.]

TITVLVS XXVIII.

POſt genera contractuum enumerata diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie naſci ex contractu intelliguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1 ¶ Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit: ultro citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum geſtorum. ſed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori, contraria. quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit. ex qua cauſa ii, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis cauſa receptum eſt: ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, desererentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior [eo] commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2 ¶ Tu-

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati [eſſe] intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: ſed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus ejus obligaverit.

3 ¶ Item ſi inter aliquos communis res ſit ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata donatave eſſet: & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius ejus ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus eſſe: quippe nihil inter ſe contraxerunt. ſed quia ex maleficio non tenetur: quaſi ex cōtractu teneri videtur.

4 ¶ Idem juris eſt de eo, qui coheredi familiæ erciſcundæ judicio ex his cauſis obligatus eſt.

5 ¶ Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum herede, neque cum defuncto, ullum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus: quaſi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum ſolvit, [quaſi ex contractu debere videtur.] Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [eſſe], ut ſi certiorem rationem ſequamur: magis (ut ſupra diximus) ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe. nam qui ſolvendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, ut diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur. & ideo condictione tenetur.

7 ¶ Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit. ſic namque definierunt veteres, ex quibus cauſis infitiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum, repeti non poſſe: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta, per damnationem cuique legata fuerant. noſtra autem conſtitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis hoc præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis eccleſiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

PER QVAS PERSONAS NOBIS obligatio adquiritur.

TITVLVS XXIX.

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quaſi ex contractu naſcuntur: admonendi ſumus adquiri nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſervos & filios noſtros: ut tamen, quod per ſervos [noſtros] nobis adquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundum imaginem rerum proprietatis & uſusfructus, quam noſtra decrevit conſtitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos ſervos, quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra adquirant.

2 ¶ Per eum quoque ſervum, in quo uſumfructum [vel uſum habemus], ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur.

3 ¶ Communem ſervum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt: excepto eo, quod nominatim uni ſtipulando: aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio Domino meo dare ſpondes?* Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt.

QVIBUS MODIS TOLLITVR obligatio.

TITVLVS XXX.

TOllitur autem omnis obligatio ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſolverit. Nec intereſt, quis ſolvat: utrum ipſe, qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio ſolvente: ſive ſciente, ſive ignorante debitore, vel invito [eo] ſolutio fiat. Item ſi reus ſolverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo.* Sed & Græce po-

ce poteſt acceptilatio fieri : dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolæ [exigi]. ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, *id eſt, tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſolvitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2 ¶ Eſt [autem] prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacunque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens in diemve: quarumcunque rerum mihi tecum actio eſt, quæque adverſus te petitio, vel adverſus te perſecutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes, poſſides, [dolove malo feciſti, quo minus poſſideas:] quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberetne à ſe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

3 ¶ Præterea novatione tollitur obligatio: veluti ſi id quod tibi Sejus debebat, à Titio dari ſtipulatus ſis. Nam interventu novæ perſonæ nova naſcitur obligatio, & prima tollitur, tranſlata in poſteriorem: adeo, ut interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, à pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit, quo caſu res amittitur, nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem juris eſt, ſi à ſervo quis fuerit ſtipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris: ita demum novatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio aut dies, aut fidejuſſor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adjiciatur, novationem fieri: ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt, alioqui & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, ut maneat

Digitized by Google

maneat ex utraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

4 ¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſolvuntur. Nam ſi Titius & Sejus inter ſe conſenſerint, ut fundum Tuſculanum emptum Sejus haberet centum aureis: deinde re nondum ſecuta, id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut diſcederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. Idem eſt in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut jam dictum eſt.

INSTITVTIONVM LIBER QVARTVS.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ EX delicto naſcuntur.

TITVLVS I.

QVum ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, [& quaſi ex contractu:] ſequitur, ut de obligationibus ex maleficio, [& quaſi ex maleficio] diſpiciamus. Sed illæ quidem (ut ſuo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur. hæ vero unius generis ſunt. nam omnes ex re naſcuntur, id eſt, ex ipſo maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 ¶ Furtum eſt contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam uſus ejus poſſeſſionisve, quod lege naturali prohibitum eſt admittere.

2 ¶ Furtum autem vel à furvo, id eſt, nigro, dictum eſt, quod clam & obſcure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude; vel a ferendo, id eſt, auferendo: vel à Græco ſermone, quod φῶρας appellant fures. Imo & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo ſunt genera: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus januam, deprehenſus fuerit: & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehenſus fuerit. Imo ulterius furtum manifeſtum eſt

Digitized by Google

extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit: ſive in publico, ſive in privato: vel à domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinavit, tametſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiva res quæſita & inventa ſit. nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamvis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: utique ſi ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta ſit, propria adverſus eum, qui obtulit, quamvis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. Eſt etiam prohibiti furti actio adverſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti adverſus eum, qui furtivam rem apud ſe quæſitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, ſcilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti in deſuetudinem abierunt. Quum enim requiſitio rei furtivæ hodie ſecundum veterem obſervationem non fiat: merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: quum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint, & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

5 ¶ Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, tam ex ſervi, quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur, ſive is, qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt: furtum committit. veluti ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre ſecum tulerit: aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

7 ¶ Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere: ſi ſe intelligant, id invito domino facere: eumque, ſi intellexiſſet, non permiſſurum. at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri, optima ſane diſtinctione: quia furtum, ſine affectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & ſi credat aliquis invito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Unde illud quæſitum eſt, cum Titius

ſervum Mævii ſolicitaverit, ut quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſervus id ad Mævium pertulerit. Mævius [autem] dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſervo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſervi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neque furti, neque ſervi corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo: nos hujuſmodi calliditati obviam euntes, per noſtram deciſionem ſancimus, non ſolum furti actionem, ſed & ſervi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] ſervus deterior [à ſolicitatore] minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ, quæ ſervi corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſervi introductum eſt, ut ſit ei pœnalis actio impoſita, tamquam [ſi] re ipſa fuiſſet ſervus corruptus: ne ex hujuſmodi impunitate & in alium ſervum, qui facile poſſet corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur.

9 ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit. veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

10 ¶ Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

11 ¶ Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt is, cujus ope & conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui tibi nummos excuſſit, ut alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed ſi quid eorum per laſciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum eſt: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope & conſilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras vel oſtium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, commodaverit, ſciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam cauſam cadit (nec ob id ab ullo uſucapi poteſt, antequam in domini poteſtatem revertatur) ſed furti actio non naſcitur: quia nec ex alia ulla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si vero ope & conſilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur:

netur: quia verum eſt, ope & conſilio ejus furtum factum eſſe.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cujus intereſt rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit rem non perire.

14 ¶ Vnde conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti [actione] agere poſſe, etiam ſi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere: adeo quidem, ut quamvis ipſe debitor eam rem ſubripuerit: nihilominus creditori competat actio furti.

15 ¶ Item ſi fullo polienda curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa [conſtituta] acceperit, eaque furto amiſerit: ipſe furti habet actionem, non dominus, quia domini nihil intereſt eam rem non perire, quum judicio locati à fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamvis dominus non ſit, omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & ſarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam ſi ſolvendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit: ipſi domino furti competit actio: quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſalvam eſſe. Idem eſt, & ſi in parte ſolvendo fuerit fullo aut ſarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum utendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus emendavit, ut in domini voluntate ſit: ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat: ſive furti adverſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. ſed ſi quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. ſin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accepit: ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam, adverſus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire: tunc licentia ei conceditur & adverſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit; tunc etenim omnino furem à domino quidem

dem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commendata domino ſatisfecit: cum manifeſtiſſimum ſit, etiam ſi ab initio dominus actionem cõmodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, adverſus furem tranſierit: omnino liberari eum, qui rem cõmodatam acceperit, quemcunq; cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſive in parte, ſive in ſolidum ſolvẽdo ſit is, qui rem commodatam acceperit.

17 ¶ Sed is, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo malo fecerit. qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe: furti agere non poteſt, ſed furti actio domino competit.

18 ¶ In ſumma, ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intelligat ſe delinquere.

19 ¶ Furti actio, ſive dupli, ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt: ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum heredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

DE VI BONORVM RAPTORVM.

TITVLVS II.

QVi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum eſt eum improbum furem eſſe) ſed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiam ſi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſecutio: ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum enim eſſet levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus: abſolvi debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur,

Digitized by Google

, inveniatur via per quam raptores impune ſuam exerceant ritiam : melius divalibus conſtitutionibus pro hac parte ɔſpectum eſt , ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem l ſe moventem , licet ſuam eandem rem exiſtimet : ſed ſi is contra ſtatuta principum fecerit , rei quidem ſuæ domi- ɔ cadere : ſin autem aliena [res] ſit, poſt reſtitutionem ejus, am æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt conſtitutiones ob- ıere cenſuerunt : ſed etiam [in] invaſionibus quæ circa s ſoli fiunt , ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſ- neant.

2 ¶ Sane in hac actione non utique expectatur , rem in onis actoris eſſe. nam ſive in bonis ſit, ſive non: ſi tamen ex onis ſit , locum hæc actio habebit. Quare ſive locata , ſive ommodata, ſive etiam pignorata, ſive depoſita ſit [res] apud 'itium, ſic ut interſit ejus eam rem [per vim] non auferri (vel- ti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit) ſive bona fide oſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud uris , ut interſit ejus non rapi : dicendum eſt , ei competere ıanc actionem , non ut dominium accipiat : ſed illud ſolum, quod] ex bonis ejus qui rapinam paſſus eſt, [id eſt,] quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicen- dum eſt , ex quibus cauſis furti actio competit in re clam fa- cta, ex eiſdem cauſis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQVILIA.

TITVLVS III.

DAmni injuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum eſt , *ut ſi quis alienum homi- nem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, injuria oc- ciderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præciſe de quadrupede , ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt, cavetur: eo pertinet, ut ne- que de feris beſtiis , neque de canibus cautum eſſe intelliga- mus: ſed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie paſci dicun- tur: quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ: De ſuibus quoque idem placuit. Nam & ſues pecudum appellatione continentur : quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait (ſicut Ælius Martianus in ſuis inſti- tutionibus refert,)

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

id eſt,

Sectantem videas, qui errant per paſcua, porcos
Ad Coracis ſaxum, juxta fontemque Arethuſam.

2 ¶ Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure oc- cidit.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT...

Digitized by Google

cidit. Itaque qui latronem [inſidiatorem] occiderit, non tenetur, utique ſi aliter periculum effugere non poteſt.

3 ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit, ſi modo culpa ejus nulla inveniatur. nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quiſque hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque ſi quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum trajecerit, diſtinguitur. Nam ſi id à milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt: nulla culpa ejus intelligitur. ſi alius tale quid admiſerit: culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

5 ¶ Item ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tuum tranſeuntem occiderit: ſi prope viam publicam aut vicinalem id factum eſt, neque proclamavit, ut caſus evitari poſſet, culpæ reus eſt: ſed ſi proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſſe intelligitur, ſi ſeorſum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi.

6 ¶ Præterea, ſi Medicus, qui ſervum tuum ſecuit, dereliquerit curationem [ejus], & ob id mortuus fuerit ſervus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti ſi Medicus [ideo] ſervum tuum occiderit, quia male eum ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, ſi ſervus tuus oppreſſus fuerit: culpæ reus eſt mulio. Sed ſi & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuiſſet: æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa ſententia exprimitur: ut ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe hujus legis actionem: quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat in heredem eam actionem non tranſire: quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum numquam lis æſtimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti ſi ſervum tuum heredem ab aliquo inſtitutum, ante quis occiderit, quam is juſſu tuo hereditatem adierit. nam

Digitized by Google

m hereditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam nſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis uorum unum quis occiderit, vel ex comœdis unus ſervus ciſus fuerit: non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius, quoque computatur, quanti depreciati ſunt, qui ſuperſunt.

11 ¶ Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus fuerit, & x judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capi-lis criminis [eum] reum facere.

12 ¶ Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque i quis ſervum vel eam quadrupedem, quæ pecudum nume-o eſt, vulneraverit: ſive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, veluti canem aut feram beſtiam vulnerave-rit, aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum, hac parte vindi-catur. Si quid enim uſtum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola ru-pti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Vnde non ſolum fracta, aut uſta, ſed etiam ſciſſa, & colliſa, & effuſa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique reſponſum eſt, ſi quis in alienum vi-num aut oleum, id miſcuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliæ] eum teneri.

14 ¶ Illud palam eſt, ſicut ex primo capite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occiſus occiſave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, [&] de cætero damno quemque teneri. [Ex] hoc tamen capi-te non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta pro-ximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabi-no recte placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuiſſet. nam plebem Ro-manam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tu-lit, contentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo uſa eſſet.

16 ¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dede-rit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari ſolent. veluti ſi quis hominem alienum, aut pe-cus ita incluſerit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehe-menter egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitave-rit, ut præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſervum [aut] de ponte aut de ripa in flumen deje-cerit, & is ſuffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore ſuo damnum

damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideoque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo alicui damnum contigerit: quum non ſufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti ſi quis miſericordia ductus alienum ſervum compeditum ſolverit, ut fugeret.

DE INIVRIIS.

TITVLVS IIII.

GEneraliter injuria dicitur omne, quod non jure fit. ſpecialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἐγκλήματα dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas & injuſtitia, quam Græci [ἀνομίαν καὶ] ἀδικίαν vocant. cum enim prætor vel judex non jure contra quem pronuntiat: injuriam accepiſſe dicitur.

1 ¶ Injuria autem committitur non ſolum cum quis pugno pulſatus, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: ſed & ſi cui convicium factum fuerit, ſive cujus bona quaſi debitoris, qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum ſibi debere: vel ſi quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, [aut hiſtoriam] ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: ſive quis matremfamilias, aut prætextatum, prætextatamve adſectatus fuerit: ſive cujus pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifeſtum eſt.

2 ¶ Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed [etiam] per liberos ſuos, quos in poteſtate habet: itemque per uxorem ſuam, id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris: non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, ſi viro injuria facta ſit: uxor injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in [ejus] poteſtate eſt, injuriarum agere poteſt.

3 ¶ Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino fieri per eos videtur, non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſervum [atrociter] verberaverit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſervo convicium fecerit, vel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

4 ¶ Si communi ſervo injuria facta ſit: æquum eſt, non pro

Digitized by Google

ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ
i, ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit injuria.
¶ Quod ſi uſusfructus in ſervo Titii eſt, proprietas Mæ-
: magis Mævio injuria fieri intelligitur.
¶ Sed ſi libero [homini], qui tibi bona fide ſervit, inju-
facta ſit : nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is expe-
poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit, tunc enim
petit & tibi injuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſervo
uo bona fide tibi ſerviente, ut totiens admittatur injuria-
actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta ſit.
¶ Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum
pter membrum quidem ruptum talio erat : propter os ve-
ractum nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in ma-
veterum paupertate. Sed poſtea prætores permittebant
, qui injuriam paſſi ſunt, eam æſtimare, ut judex vel tanti
m] condemnet, quanti injuriam paſſus æſtimaverit, vel
oris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ,
ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetu-
m abiit. quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam
raria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam ſecundum
um dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit aut minuitur
natio injuriæ. qui gradus condemnationis, & in ſervili
na non immerito ſervatur: ut aliud in ſervo actore, aliud
edii actus homine, aliud in viliſſimo vel compedito jus
mationis] conſtituatur.
¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum
nem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pul-
n quis, verberatumve, vel domum ſuam vi introitam eſſe
. Domum autem accipimus, ſive in propria domo quis
et, ſive in conducta, ſive gratis, ſive hoſpitio receptus ſit.
¶ Atrox injuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis
io vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus. vel ex loco : veluti
in theatro, vel in foro, vel conſpectu prætoris injuria
ſit. vel ex perſona : veluti ſi magiſtratus injuriam paſ-
erit. vel ſi ſenatori ab humili perſona injuria facta ſit,
arenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim
oris & parentis patronique, aliter extranei, & humilis
næ injuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris
em injuriam facit, veluti ſi in oculo quis percuſſus fue-
Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias
njuria facta ſit : nam & hæc atrox injuria æſtimabitur.
¶ In ſumma ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui
eſt, poſſe vel criminaliter agere vel civiliter. Et ſi
m civiliter agitur, æſtimatione facta ſecũdum quod di-
eſt, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio
s extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet ob-
ndo, quod Zenoniana conſtitutio introduxit, ut viri
es, quique ſuper eos ſunt, & per procuratores poſſint

Digitized by Google

actionem injuriarum criminaliter vel perſequi vel ſuſcipere, ſecundum ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

11 ¶ Non ſolum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id eſt, qui percuſſit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit [injuriam], vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

12 ¶ Hæc actio diſſimulatione aboletur. & ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit: poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ quaſi ex delicto naſcuntur.

TITVLVS V.

SI judex litem ſuam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur. ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

1 ¶ Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui noceret: quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi ceciderit) alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero, quod dejectum effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si vero vivat, nocitumque ei eſſe dicatur: quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præſtitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt, præterea operas, quibus caruit aut cariturus eſt ob id, quod inutilis eſt factus.

2 ¶ Si filiusfamilias ſeorſum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effuſumve fuerit, ſive quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cujus caſus periculoſus eſt: Iuliano placuit in patrem nullam [eſſe] actionem, ſed cum ipſo filio agendum eſſe. Quod & in filiofamilias judice obſervandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

3 ¶ Item exercitor navis aut cauponæ aut ſtabuli de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur, ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam

Digitized by Google

uponam aut ſtabulum exercet. Cum enim neque ex maleio, neque ex contractu ſit adverſus eum conſtituta hîc :io, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum minum uteretur. ideo quaſi ex maleficio teneri videtur. his autem caſibus in factum actio competit, quæ heredi uidem datur, adverſus heredem autem non competit.

DE ACTIONIBVS.

TITVLVS VI.

Vpereſt, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quam jus perſequendi in judicio, quod ſibi detur.

¶ Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud lices arbitroſve de quacunque re quæritur, ſumma diviſio duo genera deducitur, aut enim in rem ſunt, aut in perſom. Namque agit unuſquiſque, aut cum eo qui ei obliga- eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo caſu prodiſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut in eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen cui de aliqua re controverſiam. quo caſu proditæ actiones rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam tius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum ejus ſe e dicat. nam ſi Titius ſuam eſſe intendat: in rem actio eſt.

¶ Æque ſi agat [quis], jus ſibi eſſe fundo forte vel ædis utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel fundo vicini aquam ducendi: in rem actio eſt. Ejuſdem neris eſt actio de jure prædiorum urbanorum: veluti ſi uis] agat jus ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi proſpicienre, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vii ædes. Contra quoque de uſufructu, & de ſervitutibus ediorum ruſticorum, item prædiorum urbanorum, invin quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat jus n eſſe adverſario utendi fruendi: eundi agendi, aquamve cendi: item altius tollendi proſpiciendive, vel projiciendi mittendive: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negaæ. Quod genus actionis in controverſiis rerum corporam proditum non eſt. Nam in his is agit, qui non poſſi-: ei vero, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam get rem actoris eſſe. Sane uno caſu, qui poſſidet, nihilonus [is] actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſton libris opportunius apparebit.

¶ Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuis, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & civilibus cauſis dendunt. Aliæ autem ſunt, quæ prætor ex ſua juriſdictione nparatas habet tam in rem, quam in perſonam, quas & as neceſſarium eſt exemplis oſtendere. [ut] ecce, Plerumque

que ita permittit [prætor] in rem agere, ut vel actor dicat ſe quaſi uſucepiſſe, quod non uſuceperit: vel ex diverſo poſſeſſor dicat adverſarium ſuum non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

4 ¶ Namque ſi cui ex juſta cauſa res aliqua tradita fuerit (veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) [&] necdum ejus rei dominus effectus eſt: ſi ejus rei poſſeſſione caſu amiſerit, nullam habet in rem directam actionem ad eam perſequendam: quippe ita proditæ ſunt jure civili actiones, ut quis dominium ſuum vindicet. ſed quia ſane durum erat, eo caſu deficere actionem: inventa eſt à prætore actio, in qua dicit is qui poſſeſſionem amiſit, eam rem ſe uſucepiſſe, quam uſu non cepit, & ita vindicat ſuam eſſe: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto propoſita eſt.

5 ¶ Rurſus ex diverſo, ſi quis cum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem ejus, qui in civitate eſſet, uſuceperit: permittitur domino, ſi poſſeſſor reipublicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum reſciſſa uſucapione eam petere: id eſt, ita petere, ut dicat poſſeſſorem uſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & aliis ſimili æquitate motus prætor adcommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit: bonis ejus à creditoribus poſſeſſis, ex ſententia præſidis permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere, id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

7 ¶ Item Serviana & quaſi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quaſi Serviana autem eſt, qua creditores pignora hypothecaſve perſequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt. nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur. ſed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam quæ ſine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In perſonam quoque actiones ex ſua juriſdictione propoſitas habet prætor: veluti de pecunia conſtituta. cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione (cum [&] ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt) [&] ea quaſi ſupervacua juſſa eſt cum

ſu a

Digitized by Google

ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. Item prætor propoſuit actionem de peculio ſervorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

9 ¶ De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque pro ſe vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita. Nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, jure civili tenentur.

10 ¶ Actiones autem de peculio, ideo adverſus patrem dominumve comparavit prætor: quia licet ex contractu filiorum ſervorumve ipſo jure non teneantur: æquum tamen eſt peculio tenus (quod veluti patrimonium eſt filiorum filiarumque, item ſervorum) condemnari eos.

11 ¶ Item ſi quis poſtulante adverſario juraverit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſolvatur: juſtiſſime commendat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an juraverit.

12 ¶ Pœnales quoque actiones prętor multas ex ſua juriſdictione introduxit: veluti adverſus eum qui quid ex albo ejus corrupiſſet: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocaſſet, cum id non impetraſſet: item adverſus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 ¶ Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus ſit, vel de partu agnoſcendo. Et quibus fere una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit. cæteræ ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere*. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: ſcilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ [jam] actoris eſt, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, *ſi appareat eos dare oportere*: quamvis ſit adverſus eos etiam [hæc] in rem actio per quam rem ſuam quis eſſe petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim eſt denuntiare priſca lingua, nunc vero abuſive dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

16 ¶ Sequens illa diviſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ ſunt.

 17 ¶ Rei

17 ¶ Rei perſequendæ cauſa comparatæ, ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in ſtipulatum deductam petit actor, item commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit: in duplum actionem prætor reddit: ſi modo cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum herede ejus de dolo ipſius agitur, quo caſu miſta eſt actio.

18 ¶ Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ, & ob id miſtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti. ſive enim manifeſti agatur quadrupli, ſive non manifeſti dupli: de ſola pœna agitur. nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens: ſive fur ipſe eam rem poſſideat, ſive alius quilibet. Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt [rei].

19 ¶ Vi autem bonorum raptorum actio, miſta eſt: quia in quadruplo rei perſecutio continetur: pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria[dato,] miſta eſt: non ſolum ſi adverſus infitiantem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quiſque agat: veluti ſi quis hominem claudum aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum jam traditam diviſionem. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint: uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur. tunc enim & ipſam rem vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20 ¶ Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur, tam in rem quam in perſonam: qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune eſt, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & ſi unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21 ¶ Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum. ulterius autem nulla actio extenditur.

22 ¶ In ſimplum agitur: veluti ex ſtipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quam plurimis cauſis.

23 ¶ In

Digitized by Google

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni injuriæ, ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis. Item ſervi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu conſiliove ſervus alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere cœperit, aut denique quolibetmodo deterior factus ſit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo ſervus abſtulerit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea, quæ ſupra diximus.

24 ¶ Tripli vero [agimus], cum quidam majorem vera æſtimatione quantitatem in libello conventionis inſerunt, ut ex hac cauſa viatores, id eſt, executores litium, ampliorem ſummam ſportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, [in] triplum ab actore conſequetur: ut in hoc triplo etiam ſimplum, in quo damnum paſſus eſt, connumeretur. Quod noſtra conſtitutio introduxit, quæ in noſtro Codice fulget, quam proculdubio certum eſt ex lege condictitia emanare.

25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifeſti: item de eo, quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, ut is cui datur calumniæ cauſa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia noſtra conſtitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui cont[ra] noſtræ conſtitutionis normam à reis quicquam exegerint.

26 ¶ Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti, à cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt. at illæ, id eſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti, inficiatione duplicantur, in confitentē autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem uſquequo juſſu magiſtratuum [noſtrorum] conveniatur. In confitentem vero, ante quam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem ſimpli redditur.

27 ¶ Item, actio de eo quod metus cauſa factum ſit, à cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differt: quod ejus natura tacite continetur. ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat, abſolvatur: quod in cæteris caſibus non eſt ita: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

28 ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt: quædam ſtricti juris. Bonæ fidei ſunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio. Quamvis enim uſque adhuc incertum

Digitized by Google

erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

29 ¶ Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis diviſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulerimus, merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu [actio,] quæ pro eo introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit. [Sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cujus ſolius providentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, ut ſi quid invicem præſtare actorem oporteat: eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtricti juris judiciis ex reſcripto divi Marci oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra conſtitutio eaſdem compenſationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipſo jure minuant, ſive in rem, ſive in perſonam, ſive alias quaſcunque: excepta ſola depoſiti actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſane iniquum eſſe credimus: ne ſub prætextu compenſationis, depoſitarum rerum quis ex actione defraudetur.

31 ¶ Præterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, ex arbitrio judicis pendentes appellamus, in quibus, niſi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat: veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat: condemnari debeat. Sed iſtæ actiones, tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod [vi] aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus & cæteris ſimilibus, permittitur judici ex bono & æquo, ſecundum cujuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

32 ¶ Curare autem debet judex, ut omnino, quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ vel rei ſententiam ferat: etiam ſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

33 ¶ Si quis agens, [in] intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat: à cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat: nec facile in integrum reſtituebatur à prætore, niſi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, ſicut in aliis

Digitized by Google

ſiis cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat: ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi tam magna cauſa juſti erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet, etiam majori viginti quinque annis ſuccurrebatur. veluti ſi quis totum legatum petierit: poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, [&] cauſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majorem partem ſuam eſſe intenderit. Tempore: veluti ſi quis ante diem, vel [ante] conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur: eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod certo loco ſibi [dari] ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpondes?* Romæ pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua ſcilicet ratio habetur utilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret, quo ſe ſoluturum ſpopondit. Quæ utilitas plerunque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento: quæ per ſingulas regiones diverſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus ſub iiſdem uſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo ut ſibi detur ſtipulatus eſt: pura actione recte agit: idque etiam prætor monſtrat: ſcilicet quia utilitas ſolvendi ſalva eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit. ut ecce, ſi quis ita à te ſtipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem adverſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, adverſarii vero [ſui] deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, *ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere*: id eſt, ut eodem modo peteret, quo ſtipulatus eſt. Præterea, ſi quis generaliter hominem ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat: aut generaliter vinum ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipula-

tus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis jure liberum fuit, aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quinetiam licet u[illegible]iſſimum ſit, quod quis petat. nihilominus plus petere intelligitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori facilius ſit illlud ſolvere, quod majoris pretii eſt. Sed hæc quidem antea in uſu fuerant: poſtea vero lex Zenoniana & noſtra rem coarctavit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum: quid ſtatui oporteat, Zenonis divę memoriæ loquitur conſtitutio: ſin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne,. ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione (ſicuti ſupra diximus) puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti ſi cum ei decem [aurei] deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut [ſi] cum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit. in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio [ei] condemnat, ex conſtitutione divæ memoriæ Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere [ei] permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deb[illegible]et. Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non [ſemper] ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur: ſed modo ſolidum perſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii ſervive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur: in ſolidum dominus paterve condemnatur: ſi vero minus inveniatur: eatenus condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

37 ¶ Item ſi de dote [in] judicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus, in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito [quaſi] retentio conceſſa eſt: quia ipſo jure neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

38 ¶ Sed & ſi quis cum parente ſuo patronove agat: item ſi ſocius cum ſocio, judicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. Idem eſt ſi quis ex donatione ſua conveniatur.

39 ¶ Compenſationes quoque oppoſitæ, plerumque efficiunt,

ciunt, ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, in reliquum eum, cum quo actum eſt [condemnat], ſicut jam dictum eſt.

40 ¶ Cum eo quoque qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id, quod facere poteſt, creditores experiuntur. inhumanum enim erat ſpoliatum fortunis ſuis, in ſolidum damnari.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

TITVLVS VII.

QVia [tamen] ſuperius mentionem habuimus de actione qua in peculium filiorum familiarum ſervorumque agitur: opus eſt, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominoſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia, ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere jura ſervantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſervetur, ſeparatim oſtendemus.

1 ¶ Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum erit: in ſolidum prætor adverſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis ſervum ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum ſuum præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen duas actiones prætor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſervum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniat.

3 ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce ſciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit: ita prætor jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur,

tur, & cæteros creditores, pro rata portione diſtribuatur, & [ideo tributoria vocatur] quia ipſi domino diſtributionem prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus queratur quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum erit: ut quamvis ſine voluntate domini negotium geſtum erit, tamen ſive quid in rem ejus verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſive quid non ſit in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus: veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem puta aureis, quos ſervus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque [quidem] in ſolidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim una eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculii æſtimationem tranſit, quam aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio ſit: ante deducitur, quicquid ſervus domino, eive, qui in poteſtate ejus ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſervus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti ſi is in ipſius peculio ſit. quod eo pertinet, ut ſi quis vicario ſuo ſervus debeat: id ex peculio ejus non deducatur.

5 ¶ Cæterum dubium non eſt, quin is quoque qui juſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolidum ex contractu conſequi poſſit: ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini verſum eſſe, vel habere ſervum peculium & tantum habere, ut ſolidum ſibi ſolvi poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur, ſed ejuſdem juris eſt dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur,

ur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, editori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo ex- dit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habe- r: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et po- t quiſque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam nima negotiari: majorem autem partem in prædiis vel ncipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, quiſque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Cer- qui poteſt probare in rem domini verſum eſſe; de in rem rſo agere debet.

¶ Quæ diximus de ſervo & domino, eadem intelligi- us & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, jus in poteſtate ſunt.

¶ Illud proprie ſervatur in eorum perſona, quod ſena- ſconſultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias re eis, qui in poteſtate parentis ſunt: & ei qui crediderit, negatur actio tam adverſus ipſum filium filiamve, nepotem ptemve (ſive adhuc in poteſtate ſint, ſive morte parentis, vel ancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quam adverſus trem avumve: ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive e- ancipaverit. Quę ideo ſenatus proſpexit, quia ſæpe onerati re alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſu- ebant, vitæ parentum inſidiabantur.

8 ¶ Illud in ſumma admonendi ſumus, id, quod juſſu pa- is dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus ver- m erit: directo quoque poſſe à patre dominove condici, nquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei oque, qui exercitoria vel inſtitoria actione tenetur, dire- o poſſe condici placet: quia hujus quoque juſſu contractum telligitur.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

TITVLVS VIII.

EX maleficiis ſervorum: veluti ſi furtum fecerint, aut bo- na rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commi- rint: noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino dam- ato permittitur, aut litis æſtimationem ſufferre, aut ipſum ominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa autem, eſt [ipſum] corpus quod nocuit, id eſt, rvus: noxia ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, pina, injuria.

2 ¶ Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione ngi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipſo- um corpora dominis damnoſam eſſe.

3 ¶ Dominis noxali judicio ſervi ſui nomine conventus, rvum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpe- um ejus ſervi dominium à domino transfertur. Sin autem

damnum

Digitized by Google

damnum ei, cui deditus eſt, [ſervus] reſarcierit quæſita pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4 ¶ Sunt autem conſtitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 ¶ Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nam ſi ſervus tuus noxam commiſerit: quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio. Si autem in alterius poteſtatem pervenerit: cum illo incipit actio eſſe. At ſi manumiſſus fuerit: directo ipſe tenetur, & extinguitur noxæ deditio: Ex diverſo quoque directa actio noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſervus tuus eſſe cœperit (quod quibuſdam caſibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

6 ¶ Si ſervus domino noxiam commiſerit: actio nulla naſcitur. Namque inter dominum & eum, qui in poteſtate ejus eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſervus pervenerit, aut manumiſſus fuerit: neque cum ipſo, neque cum eo, cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Vnde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, & is poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicitur actio: quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit, nec ſi manumiſſus aut alienatus fuerit, ſervus ullam actionem contra dominum habere poteſt.

7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum maſculis & fœminis admiſere: nova autem hominum converſatio hujuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimavit, & ab uſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit in ſervos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamiliarum pro ſuis delictis poſſe conveniri.

SI QVADRVPES PAVPERIEM feciſſe dicatur.

TITVLVS IX.

ANimalium nomine, quæ ratione carent, ſi, qua laſcivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt, ut puta, *Si equus calcitroſus*

calce

Digitized by Google

alce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus [cornu] petierit. Hæc utem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum abet. Cæterum ſi genitalis ſit feritas: ceſſat actio. Denique ſi rſus fugerit à domino, & ſic nocuerit: non poteſt quondam ominus conveniri: quia deſiit dominus eſſe, ubi fera evat. Pauperies autem eſt damnum ſine injuria facientis dam. Nec enim poteſt animal injuriam feciſſe dici, quod enſu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinet actionem.

1 ¶ Cæterum ſciendum eſt, ædilitio edicto prohiberi nos nem, verrem, aprum, urſum, leonem ibi habere, qua vulo iter fit: & ſi adverſus ea factum erit, & nocitum libero omini eſſe dicatur: quod bonum & æquum judici videtur, nti dominus condemnetur. cæterarum [vero] rerum, quan- damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias tiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim tiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia iam conſumit.

DE IIS, PER QVOS agere poſſumus.

TITVLVS X.

NVnc admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno: veluti proratorio, tutorio, curatorio: cum olim in uſu fuiſſet, altes nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, o tutela. Præterea lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere rum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipublicæ cauſa eſſent, quive in eorum cujus tutela eſſent. Sed quia hoc n minimam incommoditatem habebat, quod alieno none, neque agere, neque excipere actionem licebat: cœpeat homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & as, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ pe hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam i exequi poſſint.

¶ Procurator neque certis verbis, neque præſente [ſem-] adverſario, imo plerunque eo ignorante conſtituitur. icunque enim permiſeris rem tuam agere, aut defendere, tuus procurator intelligitur.

¶ Tutores & curatores quemadmodum conſtituantur, mo libro expoſitum eſt.

DE SATISDATIONIBVS.

TITVLVS XI.

Atiſdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per uſum amplexa eſt. Olim enim ſi in rem agebatur, ſdare poſſeſſor compellebatur, ut ſi victus [eſſet], nec rem

rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem: poteſtas eſſet petitiori, aut cum eo agendi, aut cum fidejuſſoribus ejus. quæ ſatiſdatio appellatur *judicatum ſolvi*. Vnde autem ſic appelletur, facile eſt intelligere. Namque ſtipulabatur quis, ut ſolveretur ſibi, quod fuiſſet judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, ſatiſdare cogebatur, ſi alieno nomine judicium accipiebat. Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procurator vero ſi in rem agebat: ſatiſdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo, quo & procuratores ſatiſdare debere, verba edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur. Hæc ita [erant,] ſi in rem agebatur.

1 ¶ Si vero in perſonam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus vero parte, cum quo agitur, ſiquidem alieno nomine aliquis interveniret: omnimodo ſatiſdaret, quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam: *judicatum ſolvi* ſatiſdare non cogebatur.

2 ¶ Sed hodie hæc aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine: nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat uſque ad terminum litis, vel committitur ſuæ promiſſioni cum jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

3 ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit: ratam rem dominum habiturum ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

4 ¶ Si vero aliquis convenitur: ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *judicatum ſolvi* ſatiſdationem ſolenni ſtipulatione firmare, vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus *judicatum ſolvi* ſatiſdationis clauſulis. ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit: ut tam ipſe, quam heredes ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in judicium veniet: vel ſi

non

non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

5 ¶ Si vero reus præſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire: nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatiſdationem *judicatum ſolvi*, pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur.

6 ¶ Quæ omnia apertius & perfectius à quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

7 ¶ Quam formam non ſolum in hac regia urbe, ſed etiam] in omnibus noſtris provinciis (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: quum neceſſe ſit, omnes provincias, caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS actionibus, & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt.

TITVLVS XII.

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, ſenatuſve conſulto, ſive ex ſacris conſtitutionibus proficiſcuntur: perpetuo ſolere antiquitus competere, donec ſacræ conſtitutiones: tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria prætoris juriſdictione pendent, plerumque intra annum vivere: nam & ipſius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur; id eſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque qui heredis loco ſunt, adcommodat. Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius prætoris juriſdictione proficiſcatur: tamen perpetuo datur. abſurdũ enim eſſe exiſtimavit anno eam terminari.

1 ¶ Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipſo jure competunt, aut à prætore dantur: & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in heredem [rei] non competere [veluti] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujuſmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contrà heredem non competit: veluti cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ, & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt.

Digitized by Google

2 ¶ Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet. & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBVS.

TITVLVS XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit: tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere]: palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

2 ¶ Idem juris eſt, ſi quis [quaſi] credendi cauſa pecuniam à te ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam, eam pecuniam à te petere poſſe eum, certum eſt. dare enim te oportet: quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cujus tempora nos (ſecundum quod jam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus.

3 ¶ Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere*: ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 ¶ Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet. ſed quia iniquum eſt de perjurio queri: defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

5 ¶ Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

6 ¶ Hæc

Digitized by Google

6 ¶ Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint: ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

7 ¶ Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

9 ¶ Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis: differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio: neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus, ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legiſlator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſervare.

11 ¶ Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ exceptiones, quales ſunt procuratoriæ: veluti ſi per militem aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa [militaris] diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipſius procuratoris opponebantur: cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio protrahatur.

DE REPLICATIONIBVS.

TITVLVS XIIII.

INterdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videtur, [tamen] inique noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. convenit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſunt. ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

1 ¶ Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat: rurſus alia allegatione opus eſt, quia actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt agnoſcere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari ſolent etiam fidejuſſoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod [ii] pro eo ſolverint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non ſolent his adcommodari. Ecce enim debitor, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fidejuſſoribus non datur: ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligavit, ſuum conſequi.

DE INTERDICTIS.

TITVLVS XV.

SEquitur, ut diſpiciamus de interdictis ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid

Digitized by Google

fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro poſſeſſore poſſidet [ex ea hereditate:] aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denuntiare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens diviſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum adcommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis & poteſtas hæc eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat: id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur, qui putat ſe heredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam: hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 ¶ Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *uti poſſidetis*, & *utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quæratur uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit: non poteſt petitoria actio inſtitui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, & alius à poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt [& potius] poſſidere, quam petere

Digitized by Google

tere: ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiam ſi ejus res non ſit, qui poſſidet: ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet [in] ſuo loco poſſeſſio, propter quam cauſam cum obſcura ſunt utriuſque jura: contra petitorem judicari ſolet. Sed interdicto quidem *uti poſſidetis*, de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur: *utrubi* vero interdicto, de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam *uti poſſidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adverſario poſſeſſionem: etiam ſi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ſibi poſſidere liceret. *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exæquata eſt: uti ille vincat, [&] in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis conteſtatæ tempore detinet.

5 ¶ Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi ejus nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is ejus juri ſubjectus non ſit, qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodaverit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet: id eſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque ejus nomine alius: tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

6 ¶ Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi vel ædium vi dejectus fuerit: Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licet is ab eo, qui vi dejecit, vi vel clam vel precario poſſideat. Sed ex conſtitutionibus ſacris (ut ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupaverit, ſiquidem in bonis ejus eſt, dominio ejus privatur. ſi aliena: poſt ejus reſtitutionem, etiam æſtimationem [rei] dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit: tenetur lege Iulia de vi privata aut de vi publica. ſed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit. ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica [tenetur.] Armorum autem appellatione non ſolum

ſcuta,

Digitized by Google

ſcuta, & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7 ¶ Tertia diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [eſt]: qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria: Nam actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is eſt, à quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri. Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat: reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *uti poſſidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intelligitur: ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinet.

8 ¶ De ordine & vetere exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt hodie omnia judicia) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

TITVLVS XVI.

NVnc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria poena, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

1 ¶ Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex conſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli [vel tripli] actio conſtituitur, veluti ſi damni injuria, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti, quadrupli: nec manifeſti, dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli eſt actio. Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Vtriuſque etiam partis advocati jusjurandum ſubeunt: quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe inveni-

Digitized by Google

invenimus, ſed pro his introductum eſt [&] præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator [&] damnum, & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

2 ¶ Ex quibuſdam judiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo. item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus. Item pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia: ſed & pacti, & recte. plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3 ¶ Omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Vtique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt: id eſt, ad eum vocandus, qui jus dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberiſque patronorum & patronarum hunc præſtat honorem: ut non aliter liceat liberis libertiſque eos in jus vocare, quam ſi ab ipſo prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit: in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit.

DE OFFICIO IVDICIS.

TITVLVS XVII.

SVpereſt, ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

1 ¶ Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

2 ¶ Et ſi in rem actum ſit [coram judice:] ſive contra petitorem judicaverit: abſolvere debet poſſeſſorem. ſive contra poſſeſſorem, jubere ei debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hereditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit: [ſive illorum,] quos perceperit: in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit. Si vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit: non habetur ratio [neque] conſumptorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem petitio-

Digitized by Google

petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt: ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, ut eam cauſam habeat actor quam habiturus eſſet, ſi cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoque ſi inter moras [exhibendi] uſucapta ſit res à poſſeſſore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructum medii temporis, id eſt, ejus quod acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam interceſſerit: rationem habere debet judex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur: dari ei debet, ut tamen caveat ſe reſtituturum. quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat: condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

4 ¶ Si familiæ erciſcundæ [judicio] actum ſit: ſingulas res ſingulis heredibus adjudicare debet. & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem coheredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes, ſubſequuntur.

5 ¶ Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de una re, veluti de fundo: ſiquidem iſte fundus commode regionibus diviſionem recipiat: partes ejus ſingulis adjudicare debet. & ſi unius pars prægravare videbitur: is invicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commode dividi non poſſit: veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus uni adjudicandus eſt, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus eſt.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio. quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus eſt quiſque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitioſe commiſit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur: veluti ſi quis jubente judice metiri agros paſſus non fuerit.

Digitized by Google

7 ¶ Quod autem iſtis judiciis alicui adjudicatum fuerit: id ſtatim ejus fit, cui adjudicatum eſt.

DE PUBLICIS IUDICIIS.
TITULUS XVIII.

PUblica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam ſimile habent [cum] cæteris judiciis, de quibus locuti ſumus: magnaque diverſitas eorum eſt & in inſtituendo, & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta ſunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum judiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo ſupplicio afficiunt [homines], vel [etiam] aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, ſi quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem judicia hæc ſunt: lex Iulia majeſtatis, quæ in eos, qui contra imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſte viventem, ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus: ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: ſi humiles, corporis coercitionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noſter ex interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, ſed & omne ſignificat, quod manu cujuſque jacitur. ſequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, [à] Græca voce τηλοῦ figuratum. Et [ſic] hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis fauſtiſſimæ ſcripta, καὶ τὰ βέλη ὁμοῦς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. i. *Et hujuſmodi tela ſimul ab eis ferebantur, lanceæ, ſpicula, fundæ, plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis

magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut ſi quis parentis, aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (ſive clam, ſive palam id auſus fuerit) [necnon is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolemni pœnæ ſubjiciatur, ſed inſutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus (ſecundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum uſu vivus carere incipiat, & ei cælum ſuperſtiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate perſonas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit, ſubjecerit, vel ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens dolo malo. Ejuſque legis pœna in ſervos, ultimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis & veneficis ſervatur) in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Iulia de vi publica ſeu privata, adverſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. ſi vero ſine armis: in tertiam partem bonorum [ſuorum] publicatio imponitur: Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

9 ¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint: capitali animadverſione puniuntur: & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis ſubjungentur.

10 ¶ Eſt & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11 ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex

2 ¶ Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet. & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBVS.

TITVLVS XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit: tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere]: palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

2 ¶ Idem juris eſt, ſi quis [quaſi] credendi cauſa pecuniam à te ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam, eam pecuniam à te petere poſſe eum, certum eſt. dare enim te oportet: quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. cujus tempora nos (ſecundum quod jam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus.

3 ¶ Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere*: ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 ¶ Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet. ſed quia iniquum eſt de perjurio queri: defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

5 ¶ Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

6. ¶. Hæc

6 ¶ Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint: ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

7 ¶ Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

9 ¶ Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis: differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio: neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus cum agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus, ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legiſlator de iis, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali poena perterriti, tempora litium doceantur obſervare.

11 ¶ Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ exceptiones, quales ſunt procuratoriæ: veluti ſi per militem aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa [militaris] diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipſius procuratoris opponebantur: cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBVS.

TITVLVS XIIII.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videatur, [tamen] inique noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. convenit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſunt. ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

1 ¶ Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat: rurſus alia allegatione opus eſt, quia actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt agnoſcere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari ſolent etiam fidejuſſoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod [ii] pro eo ſolverint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non ſolent his adcommodari. Ecce enim debitor, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fidejuſſoribus non datur: ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligavit, ſuum conſequi.

DE INTERDICTIS.

TITVLVS XV.

Sequitur, ut diſpiciamus de interdictis ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid

Digitized by Google

fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maxime fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro poſſeſſore poſſidet [ex ea hereditate:] aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denuntiare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens diviſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum adcommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis & poteſtas hæc eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat: id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur, qui putat ſe heredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam: hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 ¶ Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *uti poſſidetis*, & *utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quæratur uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit: non poteſt petitoria actio inſtitui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, & alius à poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt [& potius] poſſidere, quam petere;

Digitized by Google

tere: ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiam ſi ejus res non ſit, qui poſſidet: ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet [in] ſuo loco poſſeſſio, propter quam cauſam cum obſcura ſunt utriuſque jura: contra petitorem judicari ſolet. Sed interdicto quidem *uti poſſidetis*, de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur: *utrubi* vero interdicto, de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam *uti poſſidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adverſario poſſeſſionem: etiam ſi alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ſibi poſſidere liceret. *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exæquata eſt: uti ille vincat, [&] in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis conteſtatæ tempore detinet.

5 ¶ Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi ejus nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is ejus juri ſubjectus non ſit, qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodaverit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliqnem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet: id eſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque ejus nomine alius: tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poſſit.

6 ¶ Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi vel ædium vi dejectus fuerit: Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licet is ab eo, qui vi dejecit, vi vel clam vel precario poſſideat. Sed ex conſtitutionibus ſacris (ut ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupaverit, ſiquidem in bonis ejus eſt, dominio ejus privatur. ſi aliena: poſt ejus reſtitutionem, etiam æſtimationem [rei] dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit: tenetur lege Iulia de vi privata aut de vi publica. ſed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit. ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica [tenetur.] Armorum autem appellatione non ſolum

ſcuta,

Digitized by Google

ſcuta, & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7 ¶ Tertia diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [eſt]: qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria: Nam actor is eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is eſt, à quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri. Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat: reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *uti poſſidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intelligitur: ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes ſuſtinet.

8 ¶ De ordine & vetere exitu interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt hodie omnia judicia) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

TITVLVS XVI.

Nunc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

1 ¶ Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex conſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli [vel tripli] actio conſtituitur, veluti ſi damni injuria, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti, quadrupli: nec manifeſti, dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli eſt actio. Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Vtriuſque etiam partis advocati jusjurandum ſubeunt: quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nuſquam factum eſſe inveni-

Digitized by Google

invenimus, ſed pro his introductum eſt [&] præfatum juſjurandum, & ut improbus litigator [&] damnum, & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

2 ¶ Ex quibuſdam judiciis damnati, ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus. Item pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia: ſed & pacti, & recte. plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3 ¶ Omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Vtique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt: id eſt, ad eum vocandus, qui jus dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberiſque patronorum & patronarum hunc præſtat honorem: ut non aliter liceat liberis libertiſque eos in jus vocare, quam ſi ab ipſo prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit: in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit.

DE OFFICIO IVDICIS.

TITVLVS XVII.

SVpereſt, ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

1 ¶ Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno*, *aut noxam dedere.*

2 ¶ Et ſi in rem actum ſit [coram judice:] ſive contra petitorem judicaverit: abſolvere debet poſſeſſorem. ſive contra poſſeſſorem, jubere ei debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hereditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit: [ſive illorum,] quos perceperit: in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit. Si vero bonæ fidei poſſeſſor fuerit: non habetur ratio [neque] conſumptorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem

petitio-

Digitized by Google

petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt: ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, ut eam cauſam habeat actor quam habiturus eſſet, ſi cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoque ſi inter moras [exhibendi] uſucapta ſit res à poſſeſſore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructum medii temporis, id eſt, ejus quod acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam interceſſerit: rationem habere debet judex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur: dari ei debet, ut tamen caveat ſe reſtituturum. quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat: condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

4 ¶ Si familiæ erciſcundæ [judicio] actum ſit: ſingulas res ſingulis heredibus adjudicare debet. & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem coheredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes, ſubſequuntur.

5 ¶ Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de una re, veluti de fundo: ſiquidem iſte fundus commode regionibus diviſionem recipiat: partes ejus ſingulis adjudicare debet. & ſi unius pars prægravare videbitur: is invicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commode dividi non poſſit: veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus uni adjudicandus eſt, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus eſt.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio. quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus eſt quiſque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitioſe commiſit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur: veluti ſi quis jubente judice metiri agros paſſus non fuerit.

Digitized by Google

magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut ſi quis parentis, aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (ſive clam, ſive palam id auſus fuerit) [necnon is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii ſolemni pœnæ ſubjiciatur, ſed inſutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus (ſecundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum uſu vivus carere incipiat, & ei cælum ſuperſtiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate perſonas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit, ſubjecerit, vel ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens dolo malo. Ejuſque legis pœna in ſervos, ultimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis & veneficis ſervatur) in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Iulia de vi publica ſeu privata, adverſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. ſi vero ſine armis: in tertiam partem bonorum [ſuorum] publicatio imponitur: Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

9 ¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint: capitali animadverſione puniuntur: & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis ſubjungentur.

10 ¶ Eſt & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11 ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, &

lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amiſſionem non irrogant: aliis autem pœnis eos ſubjiciunt qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura eſt.

INSTITVTIONVM FINIS.

Lib.

Digitized by Google

Lib. L. Digeſtorum Tit. XVI.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

VErbum hoc, *ſi quis*, tam maſculos quam fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

VRbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

1 ¶ Cujuſque diei major pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Vlpianus* libro 2. ad Edictum.

ITinere faciendo viginti millia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda: ut, ſi poſt hanc dinumerationem minus quam viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent. veluti viginti unum millia ſunt paſſus: biduum eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conveniat.

1 ¶ Ejus, qui apud hoſtes deceſſit, dici hereditas non poteſt, qui ſervus deceſſit.

4. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

NOminis appellatione rem ſignificari, Proculus ait.

5. *Idem* libro 1. ad Edictum.

REi appellatio latior eſt, quam pecuniæ, quam etiam ea, quæ extra computationem patrimonii noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt.

1 ¶ Opere locato, conducto: his verbis Labeo ſignificari ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, [non ἔργον] id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Vlpianus* libro 3. ad Edictum.

NOminis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

1 ¶ Verbum *Ex legibus* ſic accipiendum eſt: tam ex legum ſententia, quam ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

SPonſio appellatur, non ſolum quæ per ſponſus interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſioque.

8. *Idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit* tam præſens, quam futurum tempus ſignificat.

1 ¶ Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Vlpia-*

9. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo *Periſſe* & ſciſſum & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel perſecutione, vel jure civili ſine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinato, ſive pure, ſive in diem, vel ſub conditione. Quod ſi natura debeatur, non ſunt loco creditorum. Sed ſi non ſit mutua pecunia, ſed contractus: creditores accipiuntur.

11. *Gajus* libro 1. ad Edictum Provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: ſed omnes, quibus ex qualibet cauſa debetur.

12. *Vlpianus* libro 6. ad Edictum.

[VT] ſi cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo debetur. Sed etſi ex delicto debeatur, mihi videtur poſſe creditoris loco accipi. Quod ſi ex populari cauſa, ante litis conteſtationem recte dicetur creditoris loco non eſſe, poſtea eſſe.

1 ¶ Minus ſolvit, qui tardius ſolvit: nam & tempore minus ſolvitur.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.

MVlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1 ¶ Res abeſſe videntur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata eſt. & ideo ſi corruptæ redditæ ſint, vel transfiguratæ, videri abeſſe, quoniam plerumque plus eſt in manus pretio quam in re.

2 ¶ Deſinere autem abeſſe res tunc videtur, cum ſic redit in poteſtatem, ne amittere [ejus] poſſeſſionem poſſimus.

3 ¶ Ob hoc, quod furto pridem ſubtracta eſt, abeſt & ea res quæ in rebus humanis non eſt.

14. *Paulus* libro 7. ad Edictum.

LAbeo & Sabinus exiſtimant, ſi veſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit, veluti ſcyphi colliſi, aut tabula raſa pictura, videri rem abeſſe: quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia, ſed in arte ſit poſitum. Item ſi dominus rem, quæ furto ſibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res abeſſe, etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit: quia videtur res ei abeſſe, cui pretium abeſt.

1 ¶ Rem amiſiſſe videtur, qui adverſus nullum ejus perſequendæ actionem habet.

15. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna civitatis abuſive publica dicta ſunt, ſola enim ea publica ſunt, quæ populi Romani ſunt.

16. Gajus

16. *Gajus* libro 3. ad Edictum [Provinciale.]

EVm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publica appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

INter publica habemus non ſacra, nec religioſa: nec quæ publicis uſibus deſtinata ſunt: ſed ſi qua ſunt civitatium velut bona: ſed peculia ſervorum civitatium proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit: quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & picariarum.

18. *Paulus* libro 9. ad Edictum.

MVnus tribus modis dicitur. uno donum: & inde munera dici, dari, mittive. altero onus: quod cum remittatur, vacationem militiæ muneriſque præſtat: inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Vlpianus* libro 11. [ad Edictum.]

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur: ut in ſtipulatione, vel numeratione. Contractum autem ultro citroque obligationem, quod Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam.

20. *Idem* libro 12. [ad Edictum.]

VErba *Contraxerunt*, *geſſerunt*, non pertinent ad teſtandi jus.

21. *Paulus* [libro 11. ad Edictum.]

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gajus* [libro 4.] ad Edictum Provinciale.

PLus eſt in reſtitutione quam in exhibitione. nam exhibere eſt, præſentiam corporis præbere. reſtituere eſt, etiam poſſeſſorem facere, fructuſque reddere. pleraque præterea reſtitutionis verbo continentur.

23. *Vlpianus* libro 14. [ad Edictum.]

REi appellatione & cauſæ & jura continentur.

24. *Gajus* libro 6. ad Edictum Provinciale.

NIhil eſt aliud hereditas, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuit.

25. *Paulus* libro 21. [ad Edictum.]

REcte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum uſusfructus alienus eſt: quia uſusfructus non dominii

pars,

pars, ſed ſervitutis ſit : ut via, & iter. nec falſo dici, [totum] meum eſſe, cujus non poteſt ulla pars dici alterius eſſe. hoc & Iulianus, & eſt verius.

1 ¶ Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviſo ſignificari. nam quod pro diviſo noſtrum ſit, id non partem, ſed totum eſſe. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque ſignificari.

26. *Vlpianus* [libro 16.] ad Edictum.

PArtum non eſſe partem rei furtivæ, Scævola libro undecimo quæſtionum ſcribit.

27. *Idem* libro 17. [ad Edictum.]

AGer eſt locus, qui ſine villa eſt.

1 ¶ Stipendium à ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, id eſt modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et ſane appellatur ab intributione tributum : vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro 21. [ad Edictum.]

ALienationis verbum etiam uſucapionem continet. vix eſt enim, ut non videatur alienare, qui patitur uſucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amiſit ſervitutes. Qui occaſione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare : veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro 66. [ad Edictum.]

COnjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait : ut in illa ſtipulatione. *Mihi heredique meo, te heredemque tuum.*

30. *Gajus* libro 7. ad Edictum [Provinciale.]

SIlva cædua eſt, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cæderetur. Servius eam eſſe quæ ſucciſa rurſus ex ſtirpibus aut radicibus renaſcitur.

1 ¶ Stipula illecta eſt ſpicæ in meſſe dejectæ, nec dum lectæ, quas ruſtici, cum vacaverint, colligunt.

2 ¶ Novalis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſavit, quam Græci νέασιν vocant.

3 ¶ Integra autem eſt, in quam nondum dominus paſcendi gratia pecus immiſit.

4 ¶ Glans caduca eſt, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶ Paſcua ſilva eſt, quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

31. *Vlpianus* libro 18. ad Edictum.

PRatum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro 24. [ad Edictum.]

MInus ſolutum intelligitur, etiam ſi nihil eſſet ſolutum.

33. *Vlpia*

Digitized by Google

33. *Vlpianus* libro 21 ad Edictum.

PAlam eſt, coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24 [ad Edictum.]

ACtionis verbo etiam perſecutio continetur.

35. *Idem* [libro 17 ad Edictum.]

REſtituere autem is intelligitur, qui ſimul & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim judicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet. id eſt, & uſucapionis cauſam, & fructuum.

36. *Vlpianus* [libro 23 ad Edictum.]

LItis nomen [omnem] actionem ſignificat, ſive in rem, ſive in perſonam ſit.

37. *Paulus* [libro 26 ad Edictum.]

VErbum *Oportere* non ad facultatem judicis pertinet, qui poteſt vel pluris vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

38. *Vlpianus* [libro 25 ad Edictum.]

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cujuſque rei genitum, factumque. duo genera [autem] ſunt oſtentorum, unum quotiens quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria eſt. alterum cum quid prodigioſum videtur, quæ Græci φαντάσματα, id eſt, *viſiones* vocant.

39. *Paulus* libro 53 [ad Edictum.]

SVbſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt. nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione uti ſolebant.

1 ¶ Bona intelliguntur cujuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

2 ¶ Deteſtari eſt, abſenti denunciare.

3 ¶ Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus.

40. *Vlpianus* libro 56.

DEteſtatio eſt denuntiatio facta cum teſtatione.

1 ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2 ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3 ¶ Vnicus ſervus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gajus* libro 21 ad Edictum Provinciale.

ARmorum appellatione non utique ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat: ſed & fuſtes, & lapides.

42. *Vlpianus* [libro 57 ad Edictum.]

PRobrum & opprobrium, id eſt probra quædam natura turpia ſunt, quædam civiliter, & quaſi more civitatis. utputa furtum, adulterium, natura turpe eſt. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum eſt, ſed more civitatis. nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

Digitized by Google

43. *Idem* [libro 58 ad Edictum.]

VErbo *Victus* continentur, quæ eſui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini neceſſaria ſunt, veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gajus* libro 22 [ad Edictum Provinciale.]

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificantur.

45. *Ulpianus* [libro 58 ad Edictum.]

INſtratum omne veſtimentum contineri, quod injiciatur Labeo ait. neque enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne pallium περίστρωμα. In victum ergo veſtem accipiemus, non ſtragula, inſtratum omnem ſtragulam veſtem.

46. *Idem* libro 59 [ad Edictum.]

PRonuntiatum & ſtatutum idem poteſt. promiſcue enim & pronuntiaſſe & ſtatuiſſe ſolemus dicere eos qui jus habent cognoſcendi.

1 ¶ Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneſte vixit. matrem enim familias à cæteris fœminis mores diſcernunt, atque ſeparant. proinde nihil intererit, nupta ſit, an vidua, ingenua ſit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias: ſed boni mores.

47. *Paulus* libro 56 ad Edictum.

LIberationis verbum eandem vim habet, quam ſolutionis.

48. *Gajus* libro ad Edictum prætoris urbani titulo.

QVi neque ſequantur neque ducantur.

SOlutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus ſit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intelligimus ſolutum, qui in publico ſine vinculis ſervatur.

49. *Ulpianus* libro 59 ad Edictum.

BOnorum appellatio aut naturalis, aut civilis eſt: Naturaliter bona ex eo dicuntur quod beant, hoc eſt, beatos faciunt. beare eſt prodeſſe. In bonis autem noſtris computari ſciendum eſt, non ſolum quæ dominii noſtri ſunt, ſed & ſi bona fide à nobis poſſideantur, vel ſuperficiaria ſint. Æque bonis adnumerabitur, etiam ſi quid eſt in actionibus, petitionibus, perſecutionibus. nam hæc omnia in bonis eſſe videntur.

50. *Idem* libro 61 ad Edictum.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda eſt.

51. *Gajus* libro 23 ad Edictum Provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, ſed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes ſuperiores continentur: ſed & mater, & avia, proavia.

52. *Ulpianus* libro 61 [ad Edictum.]

PAtroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus*

Digitized by Google

53. *Paulus* libro quinquageſimo [nono] Edictum.

SÆpe ita comparatum eſt, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum ſoluta pro ſeparatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum gentiliumque*, pro ſeparatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia tutelave ſua*, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt. Et cum dicimus, *Quod dedi aut donavi:* utraque continemus. Cum vero dicimus, *Quod eum dare facere oportet:* quodvis eorum ſufficit probare. Cum vero dicit prætor, *Si donum, munus, operas redemerit:* ſi omnia impoſita ſunt, certum eſt, omnia redimenda eſſe. ex re ergo pro conjunctis habentur. ſi quædam impoſita ſunt, cætera non deſiderabuntur.

1 ¶ Item dubitatum, illa verba, *Ope, conſilio*, quemadmodum accipienda ſunt: ſententiæ conjungentium aut ſeparantium? ſed verius eſt, quod & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud factum eſt ejus, qui ope, aliud ejus, qui conſilio furtum facit. ſic enim alii condici poteſt, alii non poteſt. & ſane poſt veterum auctoritatem eo perventum eſt, ut nemo ope videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe noceat, niſi & factum ſecutum fuerit.

54. *Vlpianus* libro 62 [ad Edictum.]

COnditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro 16 brevis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoveri non poteſt. qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

56. *Vlpianus* libro ſexageſimo [ſecundo ad Edictum.]

COgnoſcere inſtrumenta, eſt relegere, & recognoſcere. diſpungere eſt conferre accepta & data.

1 ¶ Liberorum appellatione continentur non tantum qui ſunt in poteſtate, ſed omnes, qui ſui juris ſunt: ſive virilis, ſive fœminini ſexus ſunt, exve fœminini ſexus deſcendentes.

57. *Paulus* libro 59 [ad Edictum.]

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam, & ſollicitudinem rebus, quibus præſunt, debent: hi magiſtri appellantur. Quinetiam ipſi magiſtratus per derivationem à magiſtris cognominantur. unde etiam cujuſlibet diſciplinæ præceptores, magiſtros appellari à monendo, vel monſtrando.

1 ¶ Perſequi videtur, & qui ſatis accepit.

58. *Gajus* libro 24 ad Edictum Provinciale.

LIcet inter geſta & facta videtur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς, id eſt, *abuſive*, nihil inter factum & geſtum intereſt.

Digitized by Google

1 ¶ Paternos libertos recte videmur dicere noſtros libertos. liberorum libertos non recte noſtros libertos dicimus.

59. *Vlpianus* libro 68 [ad Edictum.]

POrtus appellatus eſt concluſus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eaque nihilominus ſtatio eſt concluſa, atque munita: inde angiportum dictum eſt.

60. *Idem* libro 69 [ad Edictum.]

LOcus eſt non fundus, ſed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid eſt. & plerumque ſine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio noſtra & conſtitutio locum à fundo ſeparat, ut & modicus locus poſſit fundus dici, ſi fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo ſeparat, ſed noſtra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi jam hoc conſtituerimus. necnon & fundus, locus conſtitui poteſt. nam, ſi eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶ Loci appellationem non ſolum ad ruſtica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit.

2 ¶ Sed fundus quidem ſuos habet fines: locus vero latere poteſt, quatenus determinetur, & definietur.

61. *Paulus* libro 65 [ad Edictum.]

SAtiſdationis appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur: qua contentus fuit is cui ſatiſdatio debebatur.

62. *Gajus* libro 26 ad Edictum Provinciale.

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur.

63. *Vlpianus* [libro 71 ad Edictum.]

PEnes te amplius eſt, quam *apud te*, nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te eſt, quod quodammodo poſſidetur.

64. *Paulus* libro 67 ad Edictum.

INteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cujus ex teſtamento hereditas adita non eſt.

65. *Vlpianus* libro 72 ad Edictum.

HEredis appellatio non ſolum ad proximum heredem, ſed & ad ulteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro 74 ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

67. *Idem* [libro 76 ad Edictum.]

ALienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditum tamen recte dicetur.

1 ¶ Donationis verbum ſimpliciter loquendo, omnem donationem comprehendiſſe videtur: ſive mortis cauſa, ſive non mortis cauſa fuerit.

68. *Idem*

Digitized by Google

68. *Idem* libro 77 ad Edictum.

ILla verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus ſignificant, & in ſervum non cadunt.

69. *Idem* libro 78 ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit*, *afuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

70. *Paulus* libro 73 [ad Edictum.]

SCiendum eſt, heredem etiam per multas ſucceſſiones accipi. nam paucis ſpeciebus heredis appellatio proximum continet. Veluti in ſubſtitutione impuberis, *Quiſquis mihi heres erit*, *idem filio heres eſto*: ubi heredis heres non continetur, quia incertus eſt. Item in lege Ælia Sentia filius heres proximus poteſt libertum paternum ut ingratum accuſare, non etiam ſi heredi heres exſtiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus.

1 ¶ Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, ſic intelliguntur, ut qui in univerſum dominium vel jure civili vel jure prætorio ſuccedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro 70 ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere eſt, ſi quis non accepit, ut habeat. Ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus. ſicut perveniſſe proprie illud dicitur quod eſt remanſurum.

1 ¶ Hæc verba, *His rebus recte præſtari*, hoc ſignificant, ne quid periculum vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

72. *Paulus* libro 76 [ad Edictum.]

APpellatione rei, pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80 [ad Edictum.]

HÆc verba in ſtipulatione poſita, *Eam rem recte reſtitui*, fructus continent. *Recte* enim verbum pro viri boni arbitrio eſt.

74. *Paulus* libro 2 ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50 ad Edictum.

REſtituere is videtur, qui id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controverſia ei facta non eſſet.

76. *Idem* libro 51 ad Edictum.

DEdiſſe intelligendus eſt etiam is, qui permutavit, vel compenſavit.

77. *Idem* [libro 49 ad Edictum.]

FRugem pro reditu appellari, non ſolum quod frumentis, aut leguminibus: verum & quod ex vino, ſilvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus ſcribit fruges omnes eſſe, quibus homo veſcatur, falſum eſſe: non enim carnem, aut aves feraſve, aut poma fruges dici. Frumentum autem

Digitized by Google

tem id eſſe, quod ariſta ſe teneat, recte Gallum definiſſe. lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non ariſta, ſed ſiliqua continentur, quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3 ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat: ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

79. *Idem* libro 6 ad Plautium.

IMpenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

1 ¶ Vtiles impenſas eſſe Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem eſſe non ſinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: ſicut arbuſti paſtinatione ultra quam neceſſe fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impenſis & piſtrinum, & horreum inſulæ dotali adjectum, plerumque dicemus.

2 ¶ Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut ſunt viridia, & aquæ ſalientes, incruſtationes, loricationes, picturæ.

80. *Idem* libro 9 ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 10 ad Plautium.

CVm prætor dicat, ut opus factum reſtituatur, etiam damnum datum actor conſequi debet: nam verbo reſtitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 14 ad Plautium.

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: ſicuti ex contrario minus ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

83. *Iavolenus* libro 5 ex Plautio.

PRoprie bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* [libro 2 ad Vitellium.]

FIlii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 1 Digeſtorum.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium, & hoc magis ſequendum eſt.

86. *Celſus* libro 5 Digeſtorum.

QVid aliud ſunt jura prædiorum, quam prædia qualiter ſe habentia? ut bonitas, ſalubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro 12 Digeſtorum.

VT Alfenus ait, urbs eſt Roma, quæ muro cingeretur. Roma eſt etiam, qua continenti ædificia eſſent. nam Romam non muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine cotti-

diana

diana poſſe intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra urbem habitaremus.

88. *Celſus* libro 18 Digeſtorum.

TAntum quiſque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici poteſt. ſic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non idem eſt in fundo alieno legato, quanquam is hereditaria pecunia parari poteſt: neque quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari poteſt.

89. *Pomponius* libro 6 ad Sabinum.

BOves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur.

1 ¶ Hoc ſermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur.

2 ¶ Inter edere & reddi rationes, multum intereſt. nec is, qui edere juſſus ſit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiamſi quod reliquum ſi apud eum non ſolvat.

90. *Vlpianus* libro 27 ad Sabinum.

QVi uti optimæ maximæque ſunt, ædes tradit: non hoc dicit, ſervitutem illis deberi: ſed illud ſolum, ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt, nulli ſervire.

91. *Paulus* libro 2 Fideicommiſſorum.

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum eſt.

92. *Idem* libro 7 [Quæſtionum.]

PRoximus eſt, cui nemo antecedit. ſupremus eſt, quem nemo ſequitur.

93. *Celſus* [libro 19 Digeſtorum.]

MOventium, Item mobilium appellatione idem ſignificamus. ſi tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia ſe ipſa moverent, moventia vocaſſe. quod verum eſt.

94. *Idem* libro 20 Digeſtorum.

VErbum reddendi quanquam ſignificatum habet retro dandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem.

95. *Marcellus* libro 14 Digeſtorum.

POteſt reliquorum appellatio & univerſos ſignificare.

96. *Celſus* libro 25 Digeſtorum.

LItus eſt, quouſque maximus fluctus à mari pervenit. idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter eſſet, primum conſtituiſſe.

1 ¶ Prædia dicimus aliquorum eſſe, non utique communiter habentium ea, ſed [vel] alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32 Digeſtorum.

CVm ſtipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*: res ipſas, quæ pervenerunt, non pretia earum ſpectare videmur.

98. *Idem* libro 39 Digeſtorum.

CVm biſextum Kalendis eſt: nihil refert [utrum] priore an poſteriore die quis natus ſit, & deinceps ſextum Kalendas ejus natalis dies eſt. nam id biduum pro uno die habetur: ſed poſterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non eſt, ſexto Kalendas natus, cum biſextum Kalendis eſt, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, menſem intercalarem additicium eſſe, omneſque ejus dies pro momento temporis obſervat, extremoque diei menſis Februarii adtribuit Quintus Mucius.

2 ¶ Menſis autem intercalaris conſtat ex diebus viginti octo.

99. *Vlpianus* libro 3 de officio Conſulis.

NOtionem accipere poſſumus & cognitionem & juriſdictionem.

1 ¶ Continentes provincias accipere debemus eas quæ Italiæ junctæ ſunt: utputa Galliam. ſed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2 ¶ Inſtrumentorum appellatione quæ comprehendantur, per quam difficile erit ſeparare. quæ enim proprie ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, inde dignoſcemus, ſi in præſentiam perſonæ, quæ inſtruere poſſit, dilatio petatur. puta qui actum geſſit, licet in ſervitute, vel qui actor fuit conſtitutus: putem videri inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2 de officio Conſulis.

SPecioſas perſonas accipere debemus, clariſſimas perſonas utriuſque ſexus. item eorum, quæ ornamentis ſenatoriis utuntur.

101. *Modeſtinus* libro 9 Differentiarum.

INter ſtuprum & adulterium, hoc intereſſe quidam putant: quod adulterium in nuptam, ſtuprum in viduam committitur, ſed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1 ¶ Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur, repudium vero ſponſæ remitti videtur. quod & in uxoris perſonam non abſurde cadit.

2 ¶ Verum eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum. veluti ſi talum excuſſit. nam & luſcus itaque vitioſus eſt.

3 ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quaſi commune nomen utrumque ſexum contineat.

102. *Idem* libro 7 Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, cum prorſus tollitur.

103. *Idem*

Digitized by Google

103. *Idem* libro 8 Regularum.

Licet capitalis Latine loquentibus omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis, vel amiſſionis civitatis, intelligenda eſt.

104. *Idem* libro 2 Excuſationum.

[H] τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* [libro 11 Reſponſorum.]

Modeſtinus reſpondit, his verbis, *Libertis libertabuſque meis*, libertum libertæ teſtatoris non contineri.

106. *Idem* libro ſingulari de Præſcriptionibus.

Dimiſſoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apoſtoli dicuntur. dimiſſoriæ autem dictæ, quod cauſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur.

107. *Idem* libro 3 Pandectarum.

Adſignare libertum hoc eſt, teſtificari, cujus ex liberis libertum eum eſſe voluit.

108. *Idem* libro 4 Pandectarum.

Debitor intelligitur is, à quo invito exigi pecunia poteſt.

109. *Idem* libro 5 Pandectarum.

Bonæ fidei emptor eſſe videtur, qui ignoravit eam rem alienam eſſe: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem eſſe.

110. *Idem* libro 6 Pandectarum.

Sequeſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controverſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quaſi ſequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Iavolenus* libro 6 ex Caſſio.

Cenſeri eſt conſtituere, & præcipere: unde etiam dicere ſolemus, Cenſeo hoc facias: & ſemet aliquid cenſuiſſe. Inde cenſoris nomen videtur eſſe tractum.

112. *Idem* libro 11 ex Caſſio.

Litus publicum eſt eatenus, qua maxime fluctus exæſtuat. Idemque juris eſt in lacu, niſi is totus privatus eſt.

113. *Idem* libro 14 ex Caſſio.

Morbus ſonticus eſt, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15 [ex Caſſio.]

Solvendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum poteſt ſolvere.

115. *Idem* libro 4 Epitomarum.

Quæſtio eſt, fundus à poſſeſſione vel agro vel prædio quid diſtet. Fundus eſt omne, quidquid ſolo tenetur. Ager eſt, [ſi] ſpecies fundi ad uſum hominis comparatur. Poſſeſſio ab agro juris proprietate diſtat. quicquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere: hoc poſſeſſionem appellamus. Poſſeſſio ergo uſus, ager

ager proprietas loci eſt. Prædium utriuſque ſupraſcriptæ generale nomen eſt: nam & ager & poſſeſſio hujus appellationis ſpecies ſunt.

116. *Idem* libro 7 Epiſtolarum.

Q*Viſquis mihi alius filii filiuſve heres ſit*, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra. mihi Labeo videtur verborum figuram ſequi, Proculus mentem teſtantis. reſpondit: Non dubito, quin Labeonis ſententia vera non ſit.

117. *Idem* libro 9 Epiſtolarum.

NOn poteſt videri minus ſolviſſe is, in quem amplioris ſummæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2 ad Quintum Mucium.

HOſtes hi ſunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus. cæteri latrones, aut prædones ſunt.

119. *Idem* libro 3 [ad Quintum Mucium.]

HEreditatis appellatio ſine dubio continet etiam damnoſam hereditatem. juris enim nomen eſt, ſicuti bonorum poſſeſſio.

120. *Idem* libro 5 [ad Quintum Mucium.]

VErbis legis duodecim tabularum his, *Uti legaſſit ſuæ rei, ita jus eſto*, latiſſima poteſtas tributa videtur & heredis inſtituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque conſtituendi, ſed id interpretatione coangustatum eſt vel legum, vel auctoritate jura conſtituentium.

121. *Idem* libro 6 [ad Quintum Mucium.]

VSura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt, id eſt, nova obligatione.

122. *Idem* libro 8 ad Quintum Mucium.

SErvius ait: ſi ita ſcriptum ſit, *Filio filiiſque meis hoſce tutores do*: maſculis duntaxat tutores datos: quoniam ſingulari caſu hoc, *filio*, ad pluralem videtur tranſiſſe, continentem eundem ſexum, quem ſingularis prior poſitus habuiſſet. ſed hoc facti, non juris habet quæſtionem. poteſt enim fieri, ut ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit. quod magis rationabile eſſe videtur.

123. *Idem* libro 26 ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec ſolum futurum tempus demonſtrat. quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamento fuerint, *Quod in codicillis ſcriptum erit*, utrumne futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum *eſt*, non ſolum præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit*, non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius ſe-*

bere

ſutus eſt [ab] obligatione: & præteritum & præſens ſignificamus: ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt*. & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta eſt*. non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Proculus* libro 2 Epiſtolarum.

HÆc verba, *ille aut ille*, non ſolum disjunctivæ, ſed etiam ſubdisjunctivæ orationis ſunt. Disjunctivum eſt: veluti cum dicimus, *aut dies aut nox eſt*. quorum poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum: item ſublato altero, poni alterum. ita ſimili figuratione verbum poteſt eſſe ſubdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera ſunt duo. Vnum, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt uterque eſſe, ut poſſit neuter eſſe. veluti cum dicimus, *aut ſedet*, *aut ambulat*. nam ut nemo poteſt utrumque ſimul facere: ita aliquis poteſt neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt neuter eſſe, ut poſſit utrumque eſſe, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit*, *aut patitur*. nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: at poteſt ſimul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5 Epiſtolarum.

NEpos Proculo ſuo ſalutem. Ab eo, qui ita dotem promiſit, *Cum commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putaſne protinus nuptiis factis dotem peti poſſe? quid, ſi ita promiſiſſet, *Cum potuero*, *doti erunt?* quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis [ita] promiſit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum*: exiſtimo ad id, quod actum eſt, interpretationem redigendam eſſe. nam qui ambigue loquitur: id loquitur, quod ex his, quæ ſignificantur, ſenſit: propius eſt tamen, ut hoc eum ſenſiſſe exiſtimem, deducto ære alieno potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalva dignitate mea potero. quæ interpretatio ea magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cum commodum erit*; hoc eſt, cum ſine incommodo meo potero.

126. *Idem* libro 6 Epiſtolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Vti optimus maximuſque eſſet*, & adjeci, jus fundi deterius factum non eſſe per dominum præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptum eſt, *uti optimus maximuſque ſit*, liberum eſſe ſignificat. eoque, ſi poſterior pars adjecta non eſſet, liberum præſtare deberem. tamen inferiore parte ſatis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præſtare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non eſſe.

127. *Calliſtratus* libro 4 de Cognitionibus.

VEſtis appellatione tam virilis, quam muliebris, & ſcenica, etiam ſi in tragica, aut citharoedica ſit, continetur.

128. *Vlpia*

128. *Vlpianus* [libro 1] ad legem Iuliam & Papiam.

SPadonum generalis appellatio eſt. quo nomine tam hi, qui natura ſpadones ſunt, Item thlibiæ, thlaſiæ, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continentur.

129. *Paulus* libro 1 ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mortui naſcuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Vlpianus* libro 2 ad legem Iuliam & Papiam.

LEge obvenire hereditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex teſtamento defertur: quia lege duodecim tabularum teſtamentariæ hereditates confirmantur.

131. *Idem* libro 3 ad legem Iuliam & Papiam.

ALiud fraus eſt, aliud pœna. fraus enim ſine pœna eſſe poteſt: pœna ſine fraude eſſe non poteſt. pœna eſt noxæ vindicta: fraus & ipſa noxa dicitur, & quaſi pœnæ quædam præparatio.

1 ¶ Inter multam autem & pœnam multum intereſt: cum pœna generale ſit nomen, omnium delictorum coercitio: multa ſpecialis peccati, cujus animadverſio hodie pecuniaria eſt, pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & exiſtimationis irrogari ſolet. & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, niſi quæ quaque lege, vel quo alio jure ſpecialiter huic delicto impoſita eſt. quinimmo multa ibi dicitur, ubi ſpecialis pœna non eſt impoſita. Item multam is dicere poteſt, cui judicatio data eſt: magiſtratus ſolos & præſides provinciarum poſſe multam dicere, mandatis permiſſum eſt. pœnam autem unuſquiſque irrogare poteſt, cui hujus criminis ſive delicti exſecutio competit.

132. *Paulus* libro 3 ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat, *Ante diem decimum Kalendarum, poſt diem decimum Kalendarum.* neque utro enim ſermone undecim dies ſignificantur.

1 ¶ Falſum eſt eam peperiſſe, cui mortuæ filius exſectus eſt.

133. *Vlpianus* libro 4 ad legem Iuliam & Papiam.

SI quis ſic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat: ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt numeratur.

134. *Paulus* libro 2 ad legem Iuliam & Papiam.

ANniculus non ſtatim ut natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimoquinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

135. *Vlpianus* libro 4 ad legem Iuliam & Papiam.

QVæret aliquis: ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debile mulier ediderit, vel qualem viſu vel vagitu novum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis,

malis, quam hominis partum: an, quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? & magis eſt, ut hæc quoque parentibus proſint. nec enim eſt, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter acceſſit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro 5 ad legem Iuliam & Papiam.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifeſtum eſt.

137. *Paulus* libro 2 ad legem Iuliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit.

138. *Idem* libro 4 ad legem Iuliam & Papiam.

HEreditatis appellatione bonorum quoque poſſeſſio continetur.

139. *Vlpianus* libro 7 ad legem Iuliam & Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

1 ¶ Perfeciſſe ædificium is videtur, qui ita conſummavit, ut jam in uſu eſſe poſſit.

140. *Paulus* libro 6 ad legem Iuliam & Papiam.

CEpiſſe quis intelligitur, quamvis alii adquiſiit.

141. *Vlpianus* libro 8 ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciſo utero edere poſſit. nec non etiam alio caſu mulier poteſt habere filium, quem mortis tempore non habuit: utputa eum, qui ab hoſtibus remeavit.

142. *Paulus* libro 6 ad legem Iuliam & Papiam.

TRiplici modo conjunctio intelligitur. aut enim re per ſe conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. Nec dubium eſt quin conjuncti ſint, quos & nominum & rei complexus jungit. veluti, *Titius & Mævius ex parte dimidia heredes ſunto.* vel [ita] *Titius Mæviuſque heredes ſunto.* vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes ſunto.* videamus autem: ne, etiam ſi hos articulos detrahas *&*, *que*, *cum*, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes ſunto.* vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius heredes ſunto. Sempronius ex parte dimidia heres eſto.* ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres eſto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium heredem inſtitui, heres eſto. Sempronius ex parte dimidia heres eſto.* Iulianus dubitari poſſe, tres ſemiſſes facti ſint, an Titius in eundem ſemiſſem cum Gajo & Sejo inſtitutus ſit. ſed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia ſcriptus eſt veriſimilius eſſe, in eundem ſemiſſem duos coactos, & conjunctim heredes ſcriptos eſſe.

Digitized by Google

143. *Vlpianus* libro 9 [ad legem Iuliam & Papiam.]

ID apud ſe quis habere videtur, de quo habet actionem, habetur enim, quod peti poteſt.

144. *Paulus* libro 10 ad legem Iuliam & Papiam.

LIbro memorialium.

MAſſurius ſcribit pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non eſſet, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honeſtiore concubinam appellari, Granius Flaccus in libro de jure Papiriano ſcribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor ſit, corpus miſceat. quoſdam eam, quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo ſit, quam Παλλακὴν Græci vocant.

145. *Vlpianus* libro 10 [ad legem Iuliam & Papiam.]

VIrilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum eſt.

146. *Terentius Clemens* libro 2 [ad legem Iuliam & Papiam.]

SOceri, ſocrus appellatione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, reſpondetur.

147. *Idem* libro 3 ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continentibus urbis nati ſunt, Romæ nati intelligantur.

148. *Gajus* libro 8 ad legem Iuliam & Papiam.

NOn eſt ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia eſt. hæc enim enuntiatio, *habet liberos*, [*non habet liberos*] ſemper plurativo numero profertur: ſicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro 10 ad legem Iuliam & Papiam.

NAm quem ſine liberis eſſe, dicere non poſſumus: hunc neceſſe eſt dicamus liberos habere.

150. *Idem* libro 9 ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita à te ſtipulatus fuero, *Quanto minus à Titio conſecutus fuero, tantum dare ſpondes?* non ſolet dubitari, quin ſi nihil à Titio fuero conſecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5 ad legem Iuliam & Papiam.

DElata hereditas intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi.

152. *Gajus* libro 10 ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis appellatione tam fœminam quam maſculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro undecimo ad legem Iuliam & Papiam.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in utero relictus eſt.

154. *Macer* [libro 1 ad legem viceſimam.]

MIlle paſſus non à miliario urbis, ſed continentibus ædificiis numerandi ſunt.

155. *Licin-*

155. *Licinnius Ruffinus* libro 7 Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur qui ſolus eſt.

156. *Idem* libro 10 Regularum.

MAjore parte anni poſſediſſe quis intelligitur, etiam ſi duobus menſibus poſſederit: ſi modo adverſarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis poſſederit.

157. *Aelius Gallus* libro primo de verborum, quæ ad jus pertinent, ſignificatione,

PAries eſt, ſive murus, ſive maceria eſt.

1 ¶ Item via eſt, ſive ſemita, ſive iter eſt.

158. *Celſus* libro 25 Digeſtorum.

IN uſu juris frequenter uti nos Caſcellius ait ſingulari appellatione,cum plura generis ejuſdem ſignificare vellemus. nam & multum hominem veniſſe Romam, & piſcem vilem eſſe dicimus. Item in ſtipulando ſatis habemus de herede cavere, *Si ea res ſecundum me heredemve meum judicata erit.* & rurſus, *Quod ob eam rem te heredemve tuum.* nempe æque, ſi plures heredes ſint continentur ſtipulatione.

159. *Vlpianus* libro 1 ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* [libro 2 ad Sabinum.]

CÆterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum cui optio ſervi legata eſt, cæteri Sempronio: nam tentat, ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem* libro 7 ad Sabinum.

NOn eſt pupillus, qui in utero eſt.

162. *Pomponius* libro 2 ad Sabinum.

IN vulgari ſubſtitutione, qua ei, qui ſupremus morietur, heres ſubſtituitur, recte ſubſtitutus etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximis adgnatus & ſolus habetur.

1 ¶ Si quis ita in teſtamento ſcripſerit, *Si quid filio meo acciderit, Damas ſervus meus liber eſto:* mortuo filio, Damas liber erit. licet enim accidant & vivis, ſed vulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

163. *Paulus* libro 2 ad Sabinum.

ILla verba, *Optimus, maximuſque*, vel in eum cadere poſſunt, qui ſolus eſt. Sic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habentur & ſolæ.

1 ¶ Pueri appellatione etiam puella ſignificatur, nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce παιδίον communiter appellatur.

164. *Vlpianus* libro 15 ad Sabinum.

NOmen filiarum & in poſthumam cadere, quæſtionis non eſt, quamvis poſthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis ſit,certum ſit.

1 ¶ Partitionis nomen non ſemper dimidium ſignificat: ſed

Digitized by Google

ſed prout eſt adjectum. poteſt enim juberi aliquis & maximam partiri poſſe, & viceſimam, & tertiam, & prout libuerit. ſed ſi non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere, ſicut pervenire, cum effectu accipiendum eſt.

165. *Pomponius* libro 5 [ad Sabinum.]

VEniſſe ad heredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro 6 ad Sabinum.

VRbana familia, & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur. poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſervorum urbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet, ibique habitet, non multum abeſt à villico. inſularius autem urbanorum numero eſt. videndum tamen eſt, ipſe dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra urbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in urbe eſt. *Per* enim totam noctem ſignificat.

167. *Vlpianus* libro 25 ad Sabinum.

CArbonum appellatione materiam non contineri. ſed an lignorum? & fortaſſis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an ſuo generi adnumerabimus? & magis eſt, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, ſed & de balanis eſt, vel ſi qui alii nuclei. De pinu autem integri ſtrobili, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro 4 [ad Sabinum.]

PAli & perticæ in numerum materiæ redigendi ſunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5 ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus, ſed & in emptionibus, & ſtipulationibus, & teſtamentis adjectio hæc, *Vti optimus maximuſque eſt*, hoc ſignificat, ut liberum præſtetur prædium, non ut etiam ſervitutes ei debeantur.

170. *Vlpianus* libro 33 ad Sabinum.

HEredis appellatione omnes ſignificari ſucceſſores credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſſi.

171. *Pomponius* libro 16 ad Sabinum.

PErveniſſe ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquiſita reſponſum eſt.

172. *Vlpianus* libro 38 ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro 39 ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi continentur, qui ſunt ejuſdem poteſtatis.

1 ¶ Qui

Digitized by Google

1 ¶ Qui extra continentia urbis eſt, abeſt: cæterum uſque ad continentia, non abeſſe videbitur.

174. *Idem* libro quadrageſimo [ſecundo ad Sabinum.]

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxaque ſolutum. qui enim dicet furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur. qui furtis noxaque ſolutum, nemini eſſe furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro 22 [ad Sabinum.]

FAciendi verbo, reddendi etiam cauſa continetur.

176. *Vlpianus* libro 45 ad Sabinum.

SOlutionis verbo, ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet. ſolvere dicimus eum qui fecit, quod facere promiſit.

177. *Idem* libro 47 ad Sabinum.

NAtura cavillationis, quam Græci σωρίτην (*id eſt, acervalem ſyllogiſmum*) appellaverunt, hæc eſt, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.

178. *Idem* libro 49 ad Sabinum.

PEcuniæ verbum, non ſolum numeratam pecuniam complectitur: verum omnem omnino pecuniam, hoc eſt, omnia corpora. nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo eſt qui ambiget.

1 ¶ Hereditas juris nomen eſt, quod & acceſſionem & deceſſionem in ſe recipit. hereditas autem vel maxime fructibus augetur.

2 ¶ Actionis verbum, & ſpeciale eſt, & generale. nam omnis actio dicitur, ſive in perſonam, ſive in rem ſit petitio. ſed plerumque actiones perſonales ſolemus dicere. petitionis autem verbo, in rem actiones ſignificari videntur. perſecutionis verbo extraordinarias perſecutiones puto contineri: utputa fideicommiſſorum, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent juris ordinarii exſecutionem.

3 ¶ Hoc verbum *debuit*, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, ſive civilis, ſive honoraria, ſive fideicommiſſi fuit perſecutio.

179. *Idem* libro 51 ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti eam rem eſſe paret*, nihil intereſt: in utraque nempe clauſula placet veram rei æſtimationem fieri.

180. *Pomponius* libro 30 ad Sabinum.

TVgurii appellatione omne ædificium, quod ruſticæ magis cuſtodiæ convenit, quam urbanis ædibus, ſignificatur.

1 ¶ Ofilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium, eſſe dictum; ut toga, quod eo tegamur.

Digitized by Google

181. *Idem* [libro 35 ad Sabinum.]

VErbum illud *pertinere*, latiſſime patet. nam & eis rebus petendis aptum eſt, quæ dominii noſtri ſint: & eis, quas jure aliquo poſſideamus, quamvis non ſint noſtri dominii. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum cauſa ſint, ſed eſſe poſſint.

182. *Vlpianus* libro 27 ad Edictum.

[PAterfamilias] liber peculium non poteſt habere, quemadmodum nec ſervus bona.

183. *Idem* libro 28 ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur.

184. *Paulus* libro 30 [ad Edictum.]

INde tabernacula, & contubernales dicti ſunt.

185. *Vlpianus* libro 28 ad Edictum.

INſtructam autem tabernam ſic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis conſtat.

186. *Idem* [libro 30 ad Edictum.]

COmmendare nihil aliud eſt, quam deponere.

187. *Idem* libro trigeſimo [ſecundo ad Edictum.]

VErbum *Exactæ pecuniæ*, non ſolum ad ſolutionem referendum eſt: verum etiam ad delegationem.

188. *Paulus* libro 33 ad Edictum.

HAbere duobus modis dicitur: altero, jure dominii, altero, obtinere ſine interpellatione id, quod quis emerit. 1 ¶ Cautum intelligitur: ſive perſonis, ſive rebus cautum ſit.

189. *Idem* libro 34 [ad Edictum.]

FAcere oportere & hanc ſignificationem habet, ut abſtineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, & curaret, ne fiat.

190. *Vlpianus* libro 34 ad Edictum.

PRovinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent: non eos, qui ex provincia oriundi ſunt.

191. *Paulus* libro 35 [ad Edictum.]

INter divortium & repudium, hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa divortiſſe dicitur: quod divortium ex eo dictum eſt, quod in diverſas partes eunt, qui diſcedunt.

192. *Vlpianus* libro 37 ad Edictum.

HÆc adjectio *pluriſve*, non infinitam pecuniam continet, ſed modicam: ut taxatio hæc, *Solidos decem pluriſve*, ad minutulam ſummam referatur.

193. *Idem* libro 38 ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti eam rem paret eſſe*, non ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

Digitized by Google

194. *Vlpianus* [libro 43 ad Edictum.]

INter donum & munus, hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem. nam genus eſſe donum Labeo à donando dictum, munus ſpeciem. nam munus eſſe donum cum cauſa, utputa natalicium, nuptalicium.

195. *Idem* libro 46 ad Edictum.

PRonuntiatio ſermonis in ſexu maſculino ad utrumque ſexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus: & quidem varie accepta eſt. nam & in res, & in perſonas deducitur. In res, utputa in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto.* Ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam.* & hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.

2 ¶ Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujuſdam ſignificationem, quod aut jure proprio ipſorum, aut communi univerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut jure ſubjectæ: utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat. non enim ſolam perſonam ejus, ſed & jus demonſtramus. denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei ſubjecta fuerint, ſingulas familias incipiunt habere. ſinguli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt. idemque eveniet & in eo, qui emancipatus eſt: nam & hic ſui juris effectus, propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etſi patrefamilias mortuo ſinguli ſingulas familias habent, tamen omnes, qui ſub unius poteſtate fuerunt, recte ejuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi ſunt.

3 ¶ Servitutium quoque ſolemus appellare familias, ut in edicto prætoris oſtendimus ſub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum. ſed ibi non omnes ſervi, ſed corpus quoddam ſervorum demonſtratur hujus rei cauſa paratum, hoc eſt, vectigalis cauſa: alia autem parte edicti omnes ſervi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes ſervos comprehendit. ſed & filii continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium perſonarum, quæ ab ejuſdem ultimi genitoris ſanguine proficiſcuntur, ſicuti dicimus familiam Iuliam, quaſi à fonte quodam memoriæ.

Digitized by Google

5 ¶ Mulier autem familiæ ſuæ & caput, & finis eſt.

196. *Gajus* libro 16 ad Edictum Provinciale.

FAmiliæ appellatione & ipſe princeps familiæ continetur.

1 ¶ Fœminarum liberos in familia earum non eſſe, palam eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris, familiam ſequuntur.

197. *Vlpianus* libro 50 ad Edictum.

INdicaſſe eſt detuliſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & conviciſſe.

198. *Idem* libro 2 de omnibus tribunalibus.

VRbana prædia, omnia ædificia accipimus, non ſolum ea, quæ ſunt in oppidis: ſed & ſi forte ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel ſi prætoria voluptati tantum deſervientia: quia urbanum prædium non locus facit, ſed materia. Proinde horti quoque, ſi qui ſunt in ædificiis conſtituti, dicendum ſit urbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurimum horti in reditu ſunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis hæc non ſunt urbana.

199. *Idem* libro 8 de omnibus tribunalibus.

ABſentem accipere debemus eum, qui non eſt eo loco, in quo loco petitur. non enim transmare abſentem deſideramus. & ſi forte extra continentia urbis ſit, abeſt. cæterum uſque ad continentia, non abeſſe videbitur, ſi non latitet.

1 ¶ Abeſſe non videbitur qui ab hoſtibus captus eſt, ſed qui à latronibus detinetur.

200. *Iulianus* libro 2 Digeſtorum.

HÆc ſtipulatio *Noxis ſolutum præſtari?* non exiſtimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent.

201. *Idem* libro 81 Digeſtorum.

IVſta interpretatione recipiendum eſt, ut appellatione filii, ſicuti filiamfamilias contineri ſæpe reſpondebimus, ita & nepos videatur comprehendi. & patris nomine avus quoque demonſtrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus* [libro 2 Digeſtorum.]

CVm in teſtamento ſcriptum eſſet, ut heres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum conſumeret, non licet minus conſumere. ſi amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra teſtamentum facere videtur.

203. *Idem* libro 7 Digeſtorum.

IN lege cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: *Servos quos domo quis ducet ſuo uſu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, ſi quis à Sicilia ſervos Romam mitteret fundi inſtruendi cauſa, utrum pro his hominis portorium dare deberet, necne. reſpondit, duas eſſe in hac ſcriptura quæſtiones; primam, quid eſſet *domum* ducere: alteram, quid eſſet *ſuo uſu* ducere. Igitur quæri ſoleret, utrum ubi quiſque habitaret,

Digitized by Google

taret, ſive in Provincia, ſive in Italia, an duntaxat in ſua cujuſque patria domus eſſe recte dicetur: ſed de ea re conſtitutum eſſe, eam domum unicuique noſtrum debere exiſtimari, ubi quiſque ſedes & tabulas haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. Quid autem eſſet *uſu ſuo*, magnam habuiſſe dubitationem. & magis placet, quod victus ſui cauſa paratum eſt, tantum contineri. Itemque de ſervis eadem ratione quæri, qui eorum uſus ſui cauſa parati eſſent: utrum diſpenſatores, inſularii, villici, atrienſes, textores, operarii quoque ruſtici, qui agrorum colendorum cauſa haberentur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus ſe toleraret: omnes denique ſervos, quos quiſque emiſſet, ut ipſe haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emiſſet, ut venderet. Et ſibi videri eos demum uſus ſui cauſa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipſius cultum præpoſiti, deſtinatique eſſent. quo in genere junctores, cubicularii, coci, miniſtratores, atque alii, qui ad ejuſmodi uſum parati eſſent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2 epitomarum [Alfeni.]

PVeri appellatio tres ſignificationes habet: unam, cum omnes ſervos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonſtraremus.

205. *Idem* libro 4 Epitom[arum] Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis eſſent, quas non vini cauſa haberemus, quas Græci τρωξίμυς, id eſt, *comeſtibiles*, appellarent, recepta videri.

206. *Iulianus* lib. 6 ex Minicio.

VInaria vaſa proprie vaſa torcularia eſſe placet: dolia autem & ſerias tamdiu in ea cauſa eſſe, quamdiu vinum haberent. cum ſine vino eſſe deſinerent, in eo numero non eſſe: quoniam ad alium uſum transferri poſſent. veluti ſi frumentum in his addatur. eandem cauſam amphorarum eſſe: ut cum vinum habeant, tum in vaſis vinariis: cum inanes ſint, tum extra numerum vinariorum ſint: quia aliud in his addi poſſit.

207. *Africanus* libro 3 Quæſtionum.

MErcis appellatione homines non contineri, Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, ſed venaliciarios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro 4 Quæſtionum.

BOnorum appellatio, ſicut hereditatis, univerſitatem quandam ac jus ſucceſſionis, & non ſingulares res demonſtrat.

209. *Florentinus* libro 10 Inſtitutionum.

COram Titio aliquid facere juſſus, non videtur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat. itaque ſi furioſus, aut infans ſit,

ſit, aut dormiat: non videtur coram eo feciſſe. Scire autem non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod juſſum eſt.

210. *Marcianus* libro 7 Inſtitutionum.

IS, qui natus eſt ex mancipiis urbanis, & miſſus eſt in villam nutriendus, in urbanis ſervis conſtituetur.

211. *Florentinus* libro 8 Inſtitutionum.

FVndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: ſed in uſu urbana ædificia, ædes ruſtica, villæ dicuntur. Locus vero ſine ædificio, in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio, fundus dicitur.

212. *Vlpianus* libro 1 de Adulteriis.

PRævaricatores eos appellamus, qui cauſam adverſariis ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. à varicando enim prævaricatores dicti ſunt.

213. *Idem* libro 1 Regularum.

CEdere diem ſignificat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem ſignificat eum diem veniſſe, quo pecunia peti poſſit. Vbi pure quis ſtipulatus fuerit: & ceſſit, & venit dies. ubi in diem: ceſſit dies, ſed nondum venit. ubi ſub conditione: neque ceſſit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ Æs alienum eſt, quod nos aliis debemus. æs ſuum eſt, quod alii nobis debent.

2 ¶ Lata culpa eſt nimia negligentia: id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro 1 Publicorum judiciorum.

MVnus proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem. Dona autem proprie ſunt, quæ nulla neceſſitate juris, officii, ſed ſponte præſtantur, quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio eſt. &, ſi præſtentur, plerumque laus ineſt. ſed in ſumma in hoc ventum eſt: ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus* libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam.

POteſtatis verbo plura ſignificantur. in perſona magiſtratuum, imperium. in perſona liberorum, patria poteſtas. in perſona ſervi, dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui ſervum non defendit: præſentis corporis copiam facultatemque ſignificamus. In lege Atinia in poteſtatem domini rem furtivam veniſſe videri, & ſi ejus vindicandæ poteſtatem habuerit, Sabinus & Caſſius ajunt.

216. *Vlpianus* libro 1 ad legem Æliam Sentiam.

VErum eſt, eum, qui in carcere cluſus eſt, non videri neque vinctum, neque in vinculis eſſe, niſi corpori ejus vincula ſint adhibita.

Digitized by Google

127. *Iavolenus* libro 1 ex Poſterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cum fari potuerit*, & *poſtquam fari potuerit*, multum intereſt. nam poſteriorem ſcripturam uberiorem eſſe conſtat. at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus ſignificari, quo primum fari poſſit.

1 ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, ſi nihil præterea fuiſſet adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27 Quæſtionum.

VErbum *Facere* omnem omnino faciendi cauſam complectitur: dandi, ſolvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro 2 Reſponſorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba, ſpectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad heredem ejus, qui ſuſcepit, pertineret: jus heredum ad legatarium quoque transferri potuerit.

220. *Calliſtratus* libro 2 Quæſtionum.

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his deſcendunt, continentur. hos enim omnes ſuorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges neceſſarium ducunt in cognatione ſingularum nominibus uti, veluti *Filii*, *nepotis*, *pronepotis*, cæterorumve, qui ex his deſcendunt: quotiens non omnibus, qui poſt eos ſunt, præſtitum voluerint: ſed ſolis his ſuccurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non perſonis certis, non quibuſdam gradibus præſtatur, ſed omnibus, qui ex eodem genere orti ſunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio reſponſorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: niſi voluntas teſtatoris aliter habeat. filii enim appellatione ſæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2 ¶ Divus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum heredem reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri. nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quam filii, appellare: etenim idcirco filios filiaſve concepimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221. *Paulus* libro 10 Reſponſorum.

PAulus reſpondit, falſum tutorem eum vere dici, qui tutor non eſt, ſive habenti tutor datus eſt, ſive non. ſicut falſum teſtamentum, quod teſtamentum non eſt. & modius iniquus, qui modius non eſt.

Digitized by Google

222. *Hermogenianus* libro 2 Iuris epitomarum.

PEcuniæ nomine non ſolum numerata pecunia: ſed omnes res, tam ſoli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro 2 Sententiarum.

LAtæ culpæ finis eſt, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

1 ¶ Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

224. *Venulejus* libro 7 Stipulationum.

VInculorum appellatione, vel privata, vel publica vincula ſignificant. cuſtodiæ vero, tantum publicam cuſtodiam.

225. *Thryphoninus* libro 1 Diſputationum.

FVgitivus eſt, non is, qui ſolum conſilium fugiendi à domo ſuſcepit, licet id ſe facturum jactaverit: ſed qui ipſo facto fugæ initium mente deduxerit. nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua ſignificatione ex animi propoſitione cujuſque ſola quis dicere poſſet: ut etiam is, qui nonnunquam alienam rem invito domino ſubtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, ſi modo ejus mentis ſit, ut occaſione data id commiſſurus ſit: tamen oportere eadem hæc crimina aſſumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque, & erronem non ſecundum propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

226. *Paulus* libro 1 Manualium.

MAgna negligentia, culpa eſt. magna culpa, dolus eſt.

227. *Idem* libro 2 Manualium.

EX illa parte edicti, *Tum quem ei heredem eſſe oportet*, heredis heredibus bonorum poſſeſſio non defertur.

1 ¶ Item in ſubſtitutione his verbis, *Quiſquis mihi heres erit*, proximus heres tantum ſignificatur. imo non tantum proximus heres, ſed etiam ſcriptus.

228. *Idem* libro ſingulari de cognitionibus.

MVnicipes intelligendi ſunt, & qui in eodem municipio nati ſunt.

229. *Idem* libro ſingulari de Tacitis fideicommiſſis.

TRanſacta finitave intelligere debemus, non ſolum quibus controverſia fuit, ſed etiam quæ ſine controverſia ſint poſſeſſa.

230. *Idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Orfitianum.

VT ſunt judicio terminata, tranſactione compoſita, longioris temporis ſilentio finita.

231. *Idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Tertyllianum.

QVod dicimus eum, qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe: tunc verum eſt, cum de ipſius jure quæritur. aliis autem non prodeſt, niſi natus.

Digitized by Google

232. *Gajus* libro 1 de Verborum obligationibus.

HÆc enunciatio, *Quæ ſunt pluris aureorum triginta*; ſimul & quantitatis & æſtimationis ſignificativa eſt.

233. *Idem* libro 1 ad legem duodecim tabularum.

SI calvitur & moretur, & fruſtretur. Inde & calumniatores appellati ſunt, quia per fraudem & fruſtrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta eſt.

1 ¶ Poſt Kalendas Ianuarias die tertio pro ſalute principis vota ſuſcipiuntur.

2 ¶ Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. ſed nunc omne ſignificatur, quod mittitur manu. Ita ſequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, [Græca voce] figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, *i. ab eo, quod eſt longe.* Et hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine: nam, quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgo quidem id ſignificatur, quod ab arcu mittitur: ſed non minus omne ſignificatur, quod [cum] mittitur manu, [ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι: *i. à jaciendo*: Admonet nos Ξένοφων. *i. Xenophon*: nam ita ſcribit: Καὶ τὰ βέλη ἐμέσῳ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δ᾽ καὶ λίθοι. *i. Et tela ſimul ferebantur, haſta, ſagitta, funda, plurimi item lapides.*] Et id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα, (*i. ſagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro 2 ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet.

1 ¶ Locuples eſt, qui ſatis idonee habet pro magnitudine rei: quam actor reſtituendam eſſe petit.

2 ¶ Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere. ſed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & veſtimenta & ſtramenta contineri. ſine his enim vivere neminem poſſe.

235. *Idem* libro 3 ad legem duodecim tabularum.

FErri proprie dicimus, quæ quis ſuo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento ſecum ducit. agi ea, quæ animalia ſunt.

1 ¶ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: ſed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro 4 ad legem duodecim tabularum.

QVi venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum eſſet, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius, nomine diſtinctio fit. admonet nos ſummus apud eos poëtarum Homerus. nam ſic ait,

φάρμα-

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.
id eſt,
Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1 ¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Iavolenus ait, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα (id eſt, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem* libro 5 ad legem duodecim tabularum.

DVobus negativis verbis quaſi permittit lex, magis quam prohibuit. idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem* libro 6 ad legem duodecim Tabularum.

PLebs eſt cæteri cives ſine ſenatoribus.

1 ¶ Deteſtatum eſt teſtatione denuntiatum.

2 ¶ Pignus appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri poteſt verum eſſe, quod quidam putant pignus proprie rei mobilis conſtitui.

3 ¶ Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius* libro ſingulari Enchiridii.

PVpillus eſt, qui, cum impubes eſt, deſiit in patris poteſtate eſſe aut morte, aut emancipatione.

1 ¶ Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [noſtri] captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent.

2 ¶ Incola eſt, qui aliqua regione domicilium ſuum contulit, quem Græci πάροικον (id eſt, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

3 ¶ Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, univerſoſque cives, remque eorum imperio magiſtratus extraordinarium pervenit.

4 ¶ Advena eſt, quem Græci ἄποικον, (id eſt, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant.

5 ¶ Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilii publici gratia conſcribi ſolita ſit.

6 ¶ Vrbs ab urbo appellata eſt, urbare eſt aratro definire. & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi ſolet.

7 ¶ Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei cauſa mœnia ſint conſtituta.

8 ¶ Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujuſque civitatis. quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magiſtratus ejus loci intra eos fines terrendi, id eſt, ſummovendi, jus habet.

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum eſt, utrum de toto, an de parte ſignificet, & ideo qui jurat ſuum non eſſe, adjicere debet, neque ſibi communem eſſe.

240. *Pau-*

240. *Paulus* ex libris ſex, libro primo Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, ſed & mortem contineret, hoc eſt, an de hoc quoque caſu contrahentes ſentient, & multi putabant hoc ſenſiſſe, & quibuſdam aliis contra videbatur: ſecundum hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo caſu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola* libro ſingulari ὅρων.

IN rutis cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili, tectoriove non continentur.

242. *Iavolenus* libro 2 ex poſterioribus Labeonis.

MAlum navis eſſe partem, artemonem autem non eſſe, Labeo ait: quia pleræque naves ſine malo inutiles eſſent, ideoque pars navis habetur. artemo autem magis adjectamento, quam pars navis eſt.

1 ¶ Inter projectum & immiſſum, hoc intereſſe ait Labeo: quod projectum eſſet id, quod ita proveheretur, ut nuſquam requieſceret, qualia mæniana, & ſuggrunda eſſent: immiſſum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requieſceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2 ¶ Plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii eſſe ait Labeo: ſed id, quod hypæthrhi tegendi cauſa poneretur, contra eſſe.

3 ¶ Viduam non ſolum eam, quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors, veſanus, qui ſine corde, aut ſanitate eſſet. ſimiliter viduam dictam eſſe, ſine duitate.

4 ¶ Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetui uſus paratæ eſſent. neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola* libro 18 Digeſtorum.

SCævola reſpondit: Semper acceptum eſt, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento vel poſteriore loco manumitterentur: niſi ſi manifeſte is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4 Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI qua pœna eſt, multa eſt. ſi qua multa eſt, pœna eſt. *Paulus*: Vtrumque eorum falſum eſt, namque harum rerum diſſimilitudo ex hoc quoque apparet: quod de pœna provocatio non eſt: ſimulatque enim victus quis eſt ejus maleficii, cujus pœna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at multæ provocatio eſt, nec ante debetur, quam aut non eſt provocatum, aut provocator victus eſt, nec aliter, quam ſi is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum diſſimilitudo apparere poterit,

poterit, quia pœnæ certæ ſingulorum peccatorum ſunt: multæ contra. quia ejus judicis poteſtas eſt, quantam dicat, niſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro 10 Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ relegatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter cohærent lychni, non ſunt ædium: ornatus enim ædium cauſa parantur, non quo ædes perficiantur.

1 ¶ Idem Labeo ait: Prothyrum, quod in ædibus [interim qui] fieri ſolet, ædium eſt.

246. *Idem* libro 16 Epiſtolarum.

APud Labeonem Pithanon ita ſcriptum eſt: Exhibet, qui præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam. nam etiam qui ſiſtit, præſtat ejus, de quo agitur, præſentiam, nec tamen [eum] exhibet. [&] qui mutum aut furioſum aut infantem exhibet, non poteſt videri ejus præſtare præſentiam: nemo enim ex eo genere præſens ſatis apte appellari poteſt.

1 ¶ Reſtituit, non tantum qui ſolum corpus, ſed etiam qui omnem rem conditionemque reddita cauſa præſtet. & tota reſtitutio juris eſt interpretatio.

Lib. L Digeſtorum Tit. XVII.

DE [DIVERSIS] REGULIS juris antiqui.

1. *Paulus* [libro 16 ad Plautium.]

REgula eſt, quæ rem, quæ eſt, breviter enarrat. non ex regula jus ſumatur: ſed ex jure, quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quaſi cauſæ conjectio eſt. quæ ſimul cum in aliquo vitiata eſt, perdit officium ſuum.

2. *Ulpianus* [libro 1 ad Sabinum.]

FOeminę ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ ſunt: & ideo nec judices eſſe poſſunt, nec magiſtratum gerere, nec poſtulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores exiſtere.

1 ¶ Itē impubes omnibus officiis civilibus debet abſtinere.

3. *Idem* libro 3 ad Sabinum.

EIus eſt non nolle, qui poteſt velle.

4. *Idem* [libro 6 ad Sabinum.]

VElle non creditur, qui obſequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* [libro 2 ad Sabinum.]

IN negotiis contrahendis alia cauſa habita eſt furioſorum, alia eorum, qui fari poſſunt, quamvis actum rei non intelligerent.

Digitized by Google

ligerent. nam furioſus nullum negotium contrahere poteſt: pupillus omnia tutore auctore agere poteſt.

6. *Vlpianus* [libro 7 ad Sabinum.]

NOn vult heres eſſe, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

7. *Pomponius* [libro 3 ad Sabinum.]

IVs noſtrum non patitur eundem in paganis, & teſtato & inteſtato deceſſiſſe. earumque rerum naturaliter inter ſe pugna eſt, [teſtatus, & inteſtatus.]

8. *Idem* [libro 4 ad Sabinum.]

IVra ſanguinis nullo jure civili dirimi poſſunt.

9. *Vlpianus* [libro 15 ad Sabinum.]

SEmper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur.

10. *Paulus* [libro 3 ad Sabinum.]

SEcundum naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequentur incommoda.

11. *Pomponius* [libro 5 ad Sabinum.]

ID, quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

12. *Paulus* [libro 3 ad Sabinum.]

IN teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretantur.

13. *Vlpianus* [libro 10 ad Sabinum.]

NOn videtur cepiſſe, qui per exceptionem [à petitione] removetur.

14. *Pomponius* [libro 5 ad Sabinum.]

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur.

15. *Paulus* [libro 4 ad Sabinum.]

[IS,] qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur.

16. *Vlpianus* [libro 21 ad Sabinum.]

IMaginaria venditio non eſt pretio accedente.

17. *Idem* [libro 23 ad Sabinum.]

CVm tempus in teſtamento adjicitur, credendum eſt, pro herede adjectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius* [libro 6 ad Sabinum.]

QVæ legata mortuis nobis ad heredem noſtrum tranſeunt, eorum commodum per nos his, quorum in poteſtate ſumus, eodem caſu adquirimus. aliter atque quod ſtipulati ſumus. nam & ſub conditione ſtipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam ſi liberatis nobis poteſtate domini conditio exiſtat.

PAVLVS.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus, emancipatus fuerit: deinde exſtiterit conditio: patri actio competit: quia in ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

19. *Vlpia-*

19. *Vlpianus* [libro 24 ad Sabinum.]

QVi cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis ejus: heredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſponte cum legatariis contrahit.

1 ¶ Non ſolet exceptio doli nocere his, quibus voluntas teſtatoris non refragatur.

20. *Pomponius* [libro 7 ad Sabinum.]

QVotiens dubia interpretatio libertatis eſt, ſecundum libertatem reſpondendum erit.

21. *Vlpianus* [libro 27 ad Sabinum.]

NOn debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere.

22. *Idem* [libro 28 ad Sabinum.]

IN perſonam ſervilem nulla cadit obligatio.

1 ¶ Generaliter probandum eſt, ubicunque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe.

23. *Idem* [libro 29 ad Sabinum.]

COntractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. dolum tantum, depoſitum, & precarium. dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia geſta. in his quidem & diligentiam. ſocietas & rerum communio & dolum, & culpam recipit. ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in ſingulis contractibus. nam hoc ſervabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit. excepto eo, quod Celſus putat, non valere, ſi convenerit, ne dolus præſtetur. hoc enim bonæ fidei judicio contrarium eſt: & ita utimur. Animalium vero caſus, mortes, quæque ſine culpa accedunt, fugæ ſervorum, qui cuſtodiri non ſolent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præſtantur.

24. *Paulus* [libro 5 ad Sabinum.]

QVatenus cujus interſit, in facto, non in jure conſiſtit.

25. *Pomponius* [libro 11 ad Sabinum.]

PLus cautionis in re eſt, quam in perſona.

26. *Vlpianus* [libro 30 ad Sabinum.]

QVi poteſt invitis alienare, multo magis & ignorantibus & abſentibus poteſt.

27. *Pomponius* [libro 16 ad Sabinum.]

NEc ex prætorio nec ex ſolemni jure privatorum conventione quicquam immutandum eſt, quamvis obligationum cauſæ pactione poſſint immutari & ipſo jure, & per pacti conventi exceptionem. quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: niſi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Vlpia-*

Digitized by Google

28. *Ulpianus* [libro 36 ad Sabinum.]

DIvus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere poſſunt, condemnandos.

29. *Paulus* [libro 8 ad Sabinum.]

QVod initio vitioſum eſt, non poteſt tractu temporis convaleſcere.

30. *Ulpianus* [libro 36 ad Sabinum.]

NVptias non concubitus, ſed conſenſus facit.

31. *Idem* [libro 42 ad Sabinum.]

VErum eſt, neque pacta, neque ſtipulationes factum poſſe tollere: quod enim impoſſibile eſt, neque pacto, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere poſſit.

32. *Idem* [libro 43 ad Sabinum.]

QVod attinet ad jus civile, ſervi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali. quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt.

33. *Pomponius* [libro 22 ad Sabinum.]

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucri facturus eſt, durior cauſa eſt petitoris.

34. *Ulpianus* [libro 45 ad Sabinum.]

SEmper in ſtipulationibus & in cæteris contractibus id ſequimur, quod actum eſt. aut, ſi non appareat, quid actum eſt, erit conſequens, ut id ſequamur, quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur. Quid ergo, ſi neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum eſt, redigenda ſumma eſt.

35. *Idem* [libro 48 ad Sabinum.]

NIhil tam naturale eſt, quam eo genere quidve diſſolvere, quo colligatum eſt; ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi conſenſus obligatio contrario conſenſu diſſolvitur.

36. *Pomponius* [libro 27 ad Sabinum.]

CVlpa eſt, immiſcere ſe rei ad ſe non pertinenti.

37. *Ulpianus* [libro 51 ad Sabinum.]

NEmo, qui condemnare poteſt, abſolvere non poteſt.

38. *Pomponius* [libro 29 ad Sabinum.]

SIcuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum facere, ſi quid ex ea re ad eum perveniſſet.

39. *Idem* libro 32 ad Sabinum.

IN omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo per alium moræ ſit, quo minus fiat.

40. *Idem* [libro 34 ad Sabinum.]

FVrioſi, vel ejus, cui bonis interdictũ ſit, nulla voluntas eſt.

41. *Ulpianus* [libro 26 ad Edictum.]

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

1 ¶ In re obſcura melius eſt favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Gajus*

42. *Gajus* [libro 9 ad Edictum Provinciale.]

QVi in alterius locum ſuccedunt, juſtam habent cauſam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejuſſores quoque non minus, quam heredes, juſtam ignorantiam poſſunt allegare. Hæc ita de herede dicta ſunt: ſi cum eo agetur: non etiam ſi agat. nam plane, qui agit, certus eſſe debet: cum ſit in poteſtate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Vlpianus* [libro 28 ad Edictum.]

NEmo ex his, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex impedit.

1 ¶ Quotiens concurrunt plures actiones ejuſdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. *Idem* [libro 29 ad Edictum.]

TOtiens in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex ſuo.

45. *Idem* [libro 30 ad Edictum.]

NEque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt.

1 ¶ Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Gajus* libro 10 ad Edictum Provinciale.

QVod à quoquo pœnæ nomine exactum eſt, id eidem reſtituere nemo cogitur.

47. *Vlpianus* libro 30 ad Edictum.

COnſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt. cæterum ſi dolus & calliditas interceſſit, de dolo actio competit.

1 ¶ Socii mei ſocius, meus ſocius non eſt.

48. *Paulus* [libro 35 ad Edictum.]

QVidquid [in] calore iracundiæ vel fit, vel dicitur: non prius ratum eſt, quam ſi perſeverantia apparuit judicium animi fuiſſe. ideoque brevi reverſa uxor, nec divertiſſe videtur.

49. *Vlpianus* [libro 35 ad Edictum.]

ALterius circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus* [libro 39 ad Edictum.]

CVlpa caret, qui ſcit, ſed prohibere non poteſt.

51. *Gajus* [libro 15 ad Edictum Provinciale.]

NOn videtur quiſquam id capere, quod ei neceſſe eſt alii reſtituere.

52. *Vlpianus* [libro 44 ad Edictum.]

NOn defendere videtur, non tantum qui latitat, ſed & is qui præſens negat ſe defendere, aut non vult ſuſcipere actionem.

53. *Paulus* [libro 42 ad Edictum.]

CVjus per errorem dati repetitio eſt, ejus conſulto dati donatio eſt.

54. *Vl-*

Digitized by Google

54. *Vlpianus* [libro 46 ad Edictum.]

NEmo plus juris ad alium transferre poteſt quam ipſe haberet.

55. *Gajus* libro 2 de teſtamentis ad Edictum urbicum.

NVllus videtur dolo facere, qui ſuo jure utitur.

56. *Idem* libro 3 de legatis ad Edictum urbicum.

SEmper in dubiis benigniora præferenda ſunt.

57. *Idem* [libro 18 ad Edictum Provinciale.]

BOna fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Vlpianus* [libro 2 Diſputationum.]

EX pœnalibus cauſis non ſolet in patrem de peculio actio dari.

59. *Idem* [libro 3 Diſputationum.]

HEredem ejuſdem poteſtatis juriſque eſſe, cujus fuit defunctus, conſtat.

60. *Idem* [libro 10 Diſputationum.]

SEmper qui non prohibet pro ſe intervenire, mandare creditur. Sed & ſi quis ratum habuerit, quod geſtum eſt: obſtringitur mandati actione.

61. *Idem* [libro 3 Opinionum.]

DOmum ſuam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quod jus non habet.

62. *Julianus* [libro 6 Digeſtorum.]

HEreditas nihil aliud eſt, quam ſucceſſio in univerſum jus quod defunctus habuerit.

63. *Idem* [libro 17 Digeſtorum.]

QVi ſine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* [libro 29 Digeſtorum.]

EA quæ raro accidunt, non temere [in] agendis negotiis computantur.

65. *Idem* libro 54 Digeſtorum.

EA eſt natura cavillationis, quam Græci σωρίτην *(id eſt acervalem ſyllogiſmum)* appellant, ut ab evidenter veris per breviſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.

66. *Idem* [libro 60 Digeſtorum.]

M*Arcellus*: Deſinit debitor eſſe is, qui nanctus eſt exceptionem juſtam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* [libro 87 Digeſtorum.]

QVotiens idem ſermo duas ſententias exprimit: ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt.

68. *Paulus* libro ſingulari de dotis repetitione.

IN omnibus cauſis id obſervatur, ubi perſonæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. ubi vero genus actionis id deſiderat: ibi, ad quemvis perſecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

Digitized by Google

69. *Idem* [libro ſingulari de adſignatione libertorum.]

INvito beneficium non datur.

70. *Vlpianus* [libro 1 de officio Proconſulis.]

NEmo poteſt gladii poteſtatem ſibi datam, vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* libro 2 de officio proconſulis.

OMnia, quæcunque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt.

72. *Iavolenus* [libro 3 ex poſterioribus Labeonis.]

FRuctus rei eſt vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola* libro ſingulari ὅρων.

QVo tutela rediit, eo hereditas pervenit, niſi cum fœminæ heredes intercedunt.

1 ¶ Nemo poteſt tutorem dare cuiquam, niſi ei quem in ſuis heredibus, cum moritur habuit, habiturusve eſſet, ſi vixiſſet.

2 ¶ Vi factum id videtur eſſe, qua de re quis, cum prohibetur, fecit clam, quod quiſque, cum controverſiam haberet, habiturumve ſe putaret, fecit.

3 ¶ Quæ in teſtamento ita ſunt ſcripta, ut intelligi non poſſint: perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.

4 ¶ Nec paciſcendo, nec legem dicendo, nec ſtipulando quiſquam alteri cavere poteſt.

74. *Papinianus* [libro 1 Quæſtionum.]

NOn debet alteri per alterum iniqua condicio inferri.

75. *Idem* [libro 3 Quæſtionum.]

NEmo poteſt mutare conſilium ſuū in alterius injuriam.

76. *Idem* [libro 24 Quæſtionum.]

IN totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, non niſi vera & certa ſcientia perfici poſſunt.

77. *Idem* [libro 28 Quæſtionum.]

ACtus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem; nonnunquam tamen actus ſuprascripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehenſa vitium adferunt. nam ſi acceptum feratur ei, qui ſub conditione promiſit, ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio extiterit, quæ ſi verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* [libro 31 Quæſtionum.]

GEneraliter, cum de fraude diſputatur, non quid habeat actor, ſed quid per adverſarium habere non potuerit, conſiderandum eſt.

79. *Idem* [libro 32 Quæſtionum.]

FRaudis interpretatio ſemper in jure civili non ex eventu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur.

80. *Idem*

Digitized by Google

80. *Idem* [libro 33 Quæſtionum.]

IN toto jure, generi per ſpeciem derogatur: & illud potiſſimum habetur, quod ad ſpeciem directum eſt.

81. *Idem* [libro 3 Reſponſorum.]

QVæ dubitationis tollendę cauſa contractibus inſeruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* [libro 9 Reſponſorum.]

DOnari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* [libro 2 Definitionum.]

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* [libro 3 Quæſtionum.]

CVm amplius ſolutum eſt, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti poſſit: totum eſſe indebitum intelligitur, manente priſtina obligatione.

1 ¶ Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem ſecuti ſumus.

85. *Idem* [libro 6 Quæſtionum.]

IN ambiguis pro dotibus reſpondere melius eſt.

1 ¶ Non eſt novum, ut, quæ ſemel utiliter conſtituta ſunt, durent, licet ille caſus extiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶ Quotiens æquitas deſiderii, naturalis ratio aut dubitatio juris moratur: juſtis decretis res temperanda eſt.

86. *Idem* [libro 7 Quæſtionum.]

NOn ſolet deterior conditio fieri eorum, qui litem conteſtati ſunt, quam ſi non: ſed plerunque melior.

87. *Idem* [libro 13 Quæſtionum.]

NEmo enim in perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit. Denique poſt litem conteſtatam heredi quoque proſpiceretur, & heres tenetur ex omnibus cauſis.

88. *Scævola* [libro 5 Quæſtionum.]

NVlla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio eſt.

89. *Paulus* [libro 10 Quæſtionum.]

QVandiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. *Idem* [libro 15 Quæſtionum.]

IN omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas ſpectanda ſit.

91. *Idem* [libro 17 Quæſtionum.]

QVotiens duplici jure defertur alicui ſucceſſio: repudiato novo jure, quod ante defertur, ſupererit vetus.

92. *Scęvola* [libro 5 Reſponſorum.]

SI Librarius in tranſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet: nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor teneatur.

93. *Macianus* [libro 1 Fideicommiſſorum.]

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Vlpianus* [libro 2 Fideicommiſſorum.]

NOn ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas.

95. *Idem* [libro 6 Fideicommiſſorum.]

NEmo dubitat, ſolvendo videri eum, qui defenditur.

96. *Mæcianus* [libro 12 Fedeicommiſſorum.]

IN ambiguis orationibus maxime ſententia ſpectanda [eſt] ejus, qui eas protuliſſet.

97. *Hermogenianus* [libro 3 Iuris Epitomarum.]

EA ſola deportationis ſententia aufert, quæ ad fiſcum perveniunt.

98. *Idem* [libro 4 juris Epitomarum.]

QVotiens utriuſque cauſa lucri ratio vertitur, is præferendus eſt, cujus in lucrum cauſa tempore præcedit.

99. *Venulejus* [libro 12 Stipulationum.]

NOn poteſt improbus videri, qui ignorat, quantum ſolvere debeat.

100. *Gajus* [libro 1 Regularum.]

OMnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* [libro ſingulari de Cognitionibus.]

VBi lex duorum menſium fecit mentionem, & qui ſexageſimo & primo die venerit, audiendus eſt. ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre ſuo reſcripſit.

102. *Vlpianus* [libro 1 ad Edictum.]

QVi vetante prætore fecit, hic adverſus edictum feciſſe proprie dicitur.

1 ¶ Ejus eſt actionem denegare, qui poſſit & dare.

103. *Paulus* [libro 1 ad Edictum.]

NEmo de domo ſua extrahi debet.

104. *Vlpianus* [libro 2 ad Edictum.]

SI in duabus actionibus alibi ſumma major, alibi infamia eſt, præponenda eſt cauſa exiſtimationis. Vbi autem æquiparant famoſa judicia, etſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt.

105. *Paulus* [libro 1 ad Edictum.]

VBicunque cauſæ cognitio eſt, ibi prætor deſideratur.

106. *Idem* [libro 2 ad Edictum.]

LIbertas inæſtimabilis res eſt.

107. *Gajus* [libro 1 ad Edictum Provinciale.]

CVm ſervo nulla actio eſt.

108. *Paulus* [libro 4 ad Edictum.]

FEre in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ ſuccurritur.

109. *Idem* [libro 5 ad Edictum.]

NVllum crimen patitur is, qui non prohibet cum prohibere (non) poteſt.

110. *Idem* [libro 6 ad Edictum.]

IN eo, quod plus ſit, ſemper ineſt & minus.

1 ¶ Nemo alienæ rei expromiſſor idoneus videtur, niſi cum ſatiſdatione.

2 ¶ Pu-

Digitized by Google

2 ¶ Pupillus pati poſſe non intelligitur.

3 ¶ Vbi verba conjuncta non ſunt: ſufficit alterutrum eſſe factum.

4 ¶ Mulieribus tunc ſuccurrendum eſt, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Gajus* [libro 2 ad Edictum Provinciale.]

PVpillum, qui proximus pubertati ſit; capacem eſſe & furandi, & injuriæ faciendæ.

1 ¶ In heredem non ſolent actiones tranſire, quæ pœnales ſunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* [libro 8 ad Edictum.]

NIhil intereſt, ipſo jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Gajus* [libro 3 ad Edictum Provinciale.]

IN toto & pars continetur.

114. *Paulus* [libro 9 ad Edictum.]

IN obſcuris inſpici ſolet, quod veriſimilius eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.

115. *Idem* [libro 10 ad Edictum.]

SI quis obligatione liberatus ſit, poteſt videri cepiſſe.

1 ¶ Non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione ſummoveri.

116. *Vlpianus* [libro 11 ad Edictum.]

NIhil conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei judicia ſuſtinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores eſt.

1 ¶ Non capitur, qui jus publicum ſequitur.

2 ¶ Non videntur, qui errant conſentire.

117. [*Paulus* libro 11 ad Edictum.]

PRætor bonorum poſſeſſorem heredis loco in omni cauſa habet.

118. *Vlpianus* [libro 12 ad Edictum.]

QVi in ſervitute eſt, uſucapere non poteſt. nam cum poſſideatur, poſſidere non videtur.

119. *Idem* [libro 13 ad Edictum.]

NOn alienat, qui duntaxat omittit poſſeſſionem.

120. *Paulus* libro 12 ad Edictum.

NEmo plus cõmodi heredi ſuo relinquit, quã ipſe habuit.

121. *Idem* [libro 13 ad Edictum.]

QVi non facit, quod facere debet: videtur facere adverſus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere juſſus eſt.

122. *Gajus* [libro 5 ad Edictum Provinciale.]

LIbertas omnibus rebus favorabilior eſt.

123. *Vlpianus* [libro 14 ad Edictum.]

NEmo alieno nomine lege agere poteſt.

1 ¶ Temporaria permutatio jus provinciæ non innovat.

124. *Paulus* [libro 16 ad Edictum.]

VBi non voce, ſed præſentia opus eſt: mutus, ſi intellectum habet, poteſt videri reſpondere. Idem in ſurdo. hic quidem [&] reſpondere poteſt.

2 ¶ Furioſus abſentis loco eſt. & ita Pomponius libro primo Epiſtolarum ſcribit.

125. *Gajus* [libro 5 ad Edictum Provinciale.]

FAvorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126. *Vlpianus* [libro 15 ad Edictum.]

NEmo prædo eſt, qui pretium numeravit.

1 ¶ Locupletior non eſt factus, qui libertum adquiſierit.

2 ¶ Cum de lucro duorum quæratur: melior eſt cauſa poſſidentis.

127. *Paulus* [libro 20 ad Edictum.]

CVm prætor in heredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit: ſufficit, ſi vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem* [libro 19 ad Edictum.]

IN pari cauſa poſſeſſor potior haberi debet.

1 ¶ Hi, qui in univerſum jus ſuccedunt, heredis loco habentur.

129. *Idem* [libro 21 ad Edictum.]

NIhil dolo creditor facit, qui ſuum recipit.

1 ¶ Cum principalis cauſa non conſiſtit: ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

130. *Vlpianus* [libro 18 ad Edictum.]

NVnquam actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

131. *Paulus* [libro 22 ad Edictum.]

QVi dolo deſierit poſſidere, pro poſſidente damnatur: quia pro poſſeſſione dolus eſt.

132. *Gajus* [libro 7 ad Edictum Provinciale.]

IMperitia culpæ adnumeratur.

133. *Idem* [libro 8 ad Edictum Provinciale.]

MElior conditio noſtra per ſervos fieri poteſt: deterior fieri non poteſt.

134. *Vlpianus* [libro 21 ad Edictum.]

NOn fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore: ſed cum quid de bonis diminuitur.

1 ¶ Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt.

135. *Idem* [libro 23 ad Edictum.]

EA, quæ dari impoſſibilia ſunt, vel quæ in rerum natura non ſunt, pro non adjectis habentur.

136. *Paulus* [libro 18 ad Edictum.]

BOna fides tantundem poſſidenti præſtat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non eſt.

137. Vl-

Digitized by Google

137. *Vlpianus* libro 25 ad Edictum.

QVi auctore judice comparavit, bonæ fidei poſſeſſor eſt.

138. *Paulus* [libro 27 ad Edictum.]

OMnis hereditas, quamvis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1 ¶ Nunquam creſcit ex poſtfacto præteriti delicti æſtimatio.

139. *Gajus* [libro ad Edictum prætoris urbani.]

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, ſemel incluſæ judicio, ſalvæ permanent.

1 ¶ Non videtur perfecte cujuſque id eſſe, quod ex caſu auferri poteſt.

140. *Vlpianus* [libro 56 ad Edictum.]

ABſentia ejus, qui reipublicæ cauſa abeſt, neque ei, neque alii damnoſa eſſe debet.

141. *Paulus* [libro 54 ad Edictum.]

QVod contra rationem juris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentia.

1 ¶ Vni duo pro ſolido heredes eſſe non poſſunt.

142. *Idem* [libro 56 ad Edictum.]

QVi tacet, non utique fatetur: ſed tamen verum eſt, eum non negare.

143. *Vlpianus* [libro 62 ad Edictum.]

QVod ipſis, qui contraxerunt, obſtat: & ſucceſſoribus eorum obſtabit.

144. *Paulus* [libro 62 ad Edictum.]

NOn omne, quod licet, honeſtum eſt.

1 ¶ In ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

145. *Vlpianus* [libro 66 ad Edictum.]

NEmo videtur fraudare eos, qui ſciunt, & conſentiunt.

146. *Paulus* [libro 62 ad Edictum.]

QVod quis, dum ſervus eſt, egit: proficere libero facto non poteſt.

147. *Gajus* [libro 24 ad Edictum Provinciale.]

SEmper ſpecialia generalibus inſunt.

148. *Paulus* [libro 16 brevis edicti.]

CVjus effectus omnibus prodeſt, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Vlpianus* [libro 67 ad Edictum.]

EX qua perſona quis lucrum capit, ejus factum præſtare debet.

150. *Idem* [libro 68 ad Edictum.]

PArem eſſe conditionem oportet ejus, quicquid poſſideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum ſit, quo minus poſſideret, vel haberet.

151. *Paulus* [libro 64 ad Edictum.]

NEmo damnum facit, niſi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Vlpianus* [libro 69 ad Edictum.]

HOc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut [in vis] privatæ crimen incidat.

1 ¶ Dejicit, & qui mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli præſtatio vel bona fides ineſt, heres in ſolidum tenetur.

153. *Paulus* [libro 65 ad Edictum.]

FEre quibuſcunque modis obligamur, iiſdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iiſdem in contrarium actis amittimus. Vt igitur nulla poſſeſſio adquiri niſi animo & corpore poteſt: ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque in contrarium actum ſit.

154. *Vlpianus* [libro 70 ad Edictum.]

CVm par delictum eſt duorum, ſemper oneratur petitor, & melior habetur poſſeſſoris cauſa, ſicuti fit, cum de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio petitori, *Aut ſi rei quoque in ea re dolo actum ſit.*

1 ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipſam non incidit.

155. *Paulus* [libro 65 ad Edictum.]

FActum cuique ſuum, non adverſario nocere debet.

1 ¶ Non videtur vim facere, qui jure ſuo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt.

156. *Vlpianus* libro 70 ad Edictum.

INvitus nemo [rem] cogitur defendere.

1 ¶ Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 ¶ Cum quis in alii locum ſucceſſerit: non eſt æquum ei nocere hoc, quod adverſus eum nocuit, in cujus locum ſucceſſit.

3 ¶ Plerumque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶ Quod cuique [pro eo] præſtatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* [libro 71 ad Edictum.]

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel ſceleris, ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel his, qui vice dominorum ſunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

1 ¶ Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet.

2 ¶ In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum, (quibus) ſucceſſerunt, non tantum in id quod pervenit, verumetiam in ſolidum tenentur: hoc eſt, unuſquiſque pro ea parte, qua heres eſt.

158. *Gajus* libro 26. ad Edictum Provinciale.

CReditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

159. *Pau-*

Digitized by Google

159. *Paulus* [libro 70 ad Edictum.]

NOn ut ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe.

160. *Vlpianus* [libro 76 ad Edictum.]

ALiud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.

1 ¶ Refertur ad univerſos, quod publice fit per majorem partem.

2 ¶ Abſurdum eſt, plus juris habere [eum,] cui legatus ſit fundus, quam heredem, aut ipſum teſtatorem ſi viveret.

161. *Idem* [libro 77 ad Edictum.]

IN jure civili receptum eſt, quotiens per eum, cujus intereſt conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet. quod ad libertatem, & legata, & ad heredum inſtitutiones perducitur. quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* [libro 70 ad Edictum.]

QVæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Vlpianus* [libro 55 ad Edictum.]

CVjus eſt donandi: eidem & vendendi, & concedendi jus eſt.

164. *Paulus* [libro 51 ad Edictum.]

POenalia judicia ſemel accepta, in heredes tranſmitti poſſunt.

165. *Vlpianus* [libro 53 ad Edictum.]

CVm quis poſſit alienare, poterit & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec ſi donationis cauſa conſenſerit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* [libro 48 ad Edictum.]

QVi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem* [libro 49 ad Edictum.]

NOn videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1 ¶ Qui juſſu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere neceſſe habet.

168. *Idem* [libro 1 ad Plautium.]

RApienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum.

1 ¶ Quod factum eſt, cum in obſcuro ſit, ex affectione cujuſque capit interpretationem.

169. *Idem* libro 2 ad Plautium.

IS damnum dat, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt, cui parere neceſſe ſit.

1 ¶ Quod pendet, non eſt pro eo quaſi ſit.

170. *Idem* libro 4 ad Plautium.

FActum à judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non eſt.

Digitized by Google

171. *Idem* libro 4 ad Plautium.

NEmo ideo obligatur, quia recepturus eſt ab alio, quod præſtiterit.

172. *Idem* [libro 5 ad Plautium.]

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem, interpretandum eſt.

1 ¶ Ambigua autem intentio ita accipienda eſt, ut res ſalva actori ſit.

173. *Idem* libro 6 ad Plautium.

IN condemnatione perſonarum, quæ in id, quod facere poſſunt, damnantur, non totum quod habent, extorquendum eſt: ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant.

1 ¶ Cum & verbum *Reſtituas* lege invenitur, etſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt, tamen etiam fructus ſunt reſtituendi.

2 ¶ Vnicuique ſua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi obſervatur.

8 ¶ Dolo facit, qui petit, quod redditurus eſt.

174. *Idem* [libro 8 ad Plautium.]

QVi poteſt facere, ut poſſit conditioni parere: jam poſſe videtur.

1 ¶ Quod quis, ſi velit, habere non poteſt: id repudiare non poteſt.

175. *Idem* [libro 11 ad Plautium.]

IN his, quæ officium per liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſervus intervenire non poteſt.

1 ¶ Non debeo melioris conditionis eſſe, quam auctor meus, à quo jus in me tranſit.

176. *Idem* [libro 13 ad Plautium.]

NOn eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratum publice poſſit fieri: ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi.

1 ¶ Infinita æſtimatio eſt libertatis, & neceſſitudinis.

177. *Idem* [libro 14 ad Plautium.]

QVi in jus dominium vel alterius ſuccedit, jure ejus uti debet.

1 ¶ Nemo videtur dolo exſequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere.

178. [*Idem* libro 15 ad Plautium.]

CVm principalis cauſa non conſiſtat, plerumque ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

179. *Idem* [libro 16 ad Plautium.]

IN obſcura voluntate manumittentis favendum eſt libertati.

180. *Idem* [libro 17 ad Plautium.]

QVod juſſu alterius ſolvitur: pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.

181. *Idem* [libro 1 ad Vitellium.]

SI nemo ſubiit hereditatem, omnis vis teſtamenti ſolvitur.

182. *Idem*

182. *Idem* [libro 3 ad Vitellium.]

QVod nullius eſſe poteſt, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* [libro 3 Digeſtorum.]

ET ſi nihil facile mutandum eſt ex ſolennibus: tamen, ubi æquitas evidens poſcit, ſubveniendum eſt.

184. *Celſus* [libro 7 Digeſtorum.]

VAni timoris juſta excuſatio non eſt.

185. *Idem* [libro 8 Digeſtorum.]

IMpoſſibilium nulla obligatio eſt.

186. *Idem* [libro 12 Digeſtorum.]

NIhil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolvi poſſit. Et cum ſolvendi tempus obligationi additur: niſi eo præterito peti non poteſt.

187. *Idem* [libro 16 Digeſtorum.]

SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe.

188. *Idem* [libro 17 Digeſtorum.]

VBi pugnantia inter ſe in teſtamento juberentur, neutrum ratum eſt.

1 ¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt.

189. *Idem* [libro 13 Digeſtorum.]

PVpillus nec velle, nec nolle in ea ætate, niſi adpoſita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

190. *Idem* [libro 24 Digeſtorum.]

QVod evincitur, in bonis non eſt.

121. *Idem* [libro 33 Digeſtorum.]

NEratius conſultus, an quod beneficium dare ſe quaſi viventi Cæſar reſcripſerat, jam defuncto dediſſe exiſtimaretur, reſpondit, non videri ſibi principem, quod ei, quem vivere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe. quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe.

192. *Marcellus* [libro 29 Digeſtorum.]

EA, quæ in partes dividi non poſſunt, ſolida à ſingulis heredibus debentur.

1 ¶ In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus juſtius eſt, quam tutius.

193. *Celſus* [libro 38 Digeſtorum.]

OMnia fere jura heredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis heredes extitiſſent.

194. *Modeſtinus* [libro 6 Differentiarum.]

QVi per ſucceſſionem quamvis longiſſimam defuncto heredes conſtiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes exiſtunt.

195. *Idem*

Digitized by Google

195. *Idem* [libro 7 Differentiarum.]

EXpreſſa nocent, non expreſſa non nocent.

196. *Idem* [libro 8 Regularum.]

PRivilegia quædam cauſæ ſunt, quædam perſonæ. & ideo quædam ad heredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt. quæ perſonæ ſunt, ad heredem non tranſeunt.

197. *Idem* [libro ſingulari de ritu nuptiarum.]

SEmper in conjunctionibus non ſolum quid liceat, conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit.

198. *Iavolenus* [libro 13 ex Caſſio.]

NEque in interdicto, neque in cæteris cauſis pupillo nocere oportet dolũ tutoris: ſive ſolvendo eſt, ſive nõ eſt.

199. *Idem* libro 6 Epiſtolarum.

NOn poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus nõ paruit.

200. *Idem* libro 7 Epiſtolarum.

QVotiens nihil ſine captione inveſtigari poteſt: eligendum eſt, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* [libro 10 Epiſtolarum.]

OMnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatum eventus capiunt, ſi initium quoque ſine vitio ceperint.

202. *Idem* [libro 11 Epiſtolarum.]

OMnis definitio in jure civili periculoſa eſt, parum eſt enim, ut non ſubverti poſſet.

203. *Pomponius* [libro 8 ad Quintum Mucium.]

QVod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire.

204. *Idem* [libro 28 ad Quintum Mucium.]

MInus eſt actionem habere, quam rem.

205. *Idem* [libro 39 ad Quintum Mucium.]

PLerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis abire poſſint, proinde in eo ſtatu ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut abire poſſent. & ideo, quod fiſco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & ſervitutem [in] prædio imponere poſſumus.

206. *Idem* [libro 9 ex variis lectionibus.]

IVre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.

207. *Vlpianus* libro 1 ad legem Iuliam & Papiam.

REs judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* [libro 3 ad legem Iuliam & Papiam.]

NOn poteſt videri deſiiſſe habere, qui nunquam habuit.

209. *Vlpianus* [libro 4 ad legem Iuliam & Papiam.]

SErvitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Licinnius Rufinus* libro 2 Regularum.

QVæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſtfacto convaleſcere non poteſt.

211. *Paulus* libro 59 ad Edictum.

SErvus reipublicæ cauſa abeſſe non poteſt.

IN-

INDEX TITVLORVM SEV Rubricarum quatuor librorum INSTITVTIONVM IVSTINIANI.

In quo numerus prior librum, alter Titulum, poſtremus vero paginam hujus editionis demonſtrat.

A

de ADquiſitione per adrogationem 3. 11. 97
Actionibus 4. 6. 131
Ademptione legatorũ & tranſlatione eorũ 2. 21. 73
Adoptionibus 1. 11. 17
Adſignatione libertorum 3. 9. 94
Attiliano tutore & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur 1. 20. 24
Auctoritate tutorum & curatorum 1. 21. 25

B

de Bonorum poſſeſſionibus 3. 10. 95

C

de Capitis deminutione 1. 16. 23
Codicillis 2. 25. 79
Curatoribus 1. 23. 27

D

de Diviſione ſtipulationum 3. 19. 104
Donationibus 2. 7. 45
Duobus reis ſtipulandi & promittendi 3. 17. 103

E

de Emptione & venditione 3. 24. 109
Eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur 3. 12. 98
Exceptionibus 4. 13. 146
Excuſationibus tutorum vel curatorum 1. 25. 28
Exheredatione liberorum 2. 13. 55

de Fi-

F

de Fideicommiſſariis hereditatibus & ad S. C. Trebellianum 2. 23. 74
Fidejuſſoribus 3. 21. 108
Fiduciaria tutela 1. 19. 24

G

de Gradibus cognationum 3. 6. 90

H

de Heredibus inſtituendis 2. 14. 57
Hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur 3. 1. 80
Heredum qualitate & differentia 2. 19. 64
His qui ſui vel alieni juris ſunt 1. 8. 13

I

de Ingenuis 1. 4. 10
Iujuriis 4. 4. 128
Inofficioſo teſtamento 2. 18. 63
Interdictis 4. 15. 148
Inutilibus ſtipulationibus 3. 20. 104
Iis per quos agere poſſumus 4. 10. 143
Iure naturali, gentium & civili 1. 2. 7
Iure perſonarum 1. 3. 10
Iuſtitia & jure 1. 1. 7

L

de Legatis 2. 20. 66
Lege Aquilia 4. 3. 125
Lege Falcidia 2. 22. 73
Lege Fuſia Caninia tollenda 1. 7. 13
Legitima agnatorum ſucceſſione 3. 2. 84
Legitima agnatorum tutela 1. 15. 22
Legitima parentum tutela 1. 18. 24
Legitima patronorum tutela 1. 17. 23
Libertinis 1. 5. 10
Literarum obligationibus 3. 22. 109
Locatione & conductione 3. 25. 111

M

de Mandato 3. 27. 114
Militari teſtamento 2. 11. 52

N

de Noxalibus actionibus 4. 8. 141
Nuptiis 1. 10. 15

de Obli-

O

de Obligationibus 3. 14. 100
Obligationibus ex conſenſu 3. 23. 109
Obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur 3. 28. 116
Obligationibus qui ex delicto naſcuntur 4. 1. 120
Obligationibus quaſi ex delicto 4. 5. 130
Officio judicis 4. 17. 152

P

de Patria poteſtate 1. 9. 14
Perpetuis & temporalibus actionibus 4. 12. 145
Per quas perſonas cuique adquiritur 2. 9. 48
Per quas perſonas nobis obligatio adquir. 3. 29. 118
Pœna temere litigantium 4. 16. 151
Publicis Iudiciis 4. 18. 145
Pupillari ſubſtitutione 2. 16. 60

Q

Quibus alienare licet vel non 2. 8. 47
Quibus ex cauſis manumittere non licet 1. 6. 12
Quibus modis jus patriæ poteſtatis ſolvitur 1. 12. 19
Quibus modis re contrahitur obligatio 3. 15. 100
Quibus modis teſtamenta infirmentur 2. 17. 61
Quibus modis tollitur obligatio 3. 30. 118
Quibus modis tutela finitur 1. 22. 26
Quibus non eſt permiſſū facere teſtamentū 2. 12. 54
Qui teſtamento tutores dari poſſunt 1. 14. 21
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur 4. 7. 139

R

de Rebus corporalibus & incorporalibus 2. 2. 39
Replicationibus 4. 14. 148
Rerum diviſione & adquirendo ipſarum dominio 2. 1. 32

S

de Satiſdatione tutorum vel curatorum 1. 24. 27
Satiſdationibus 4. 11. 143
Senatuſconſulto Orphitiano 3. 4. 88
Senatuſconſulto Tertylliano 3. 3. 87
Servili cognatione 3. 7. 91
Servitutibus prædiorum 2. 3. 40

Singulis

Digitized by Google

Singulis rebus per fidei commiſſum relictis 2.24.78
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 4.9.142
Societate 3.26.113
Stipulatione ſervorum 3.18.103
Succeſſione Cognatorum 3.5.89
Succeſſione Libertorum 3.8.92
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano 3.13.99
Suſpectis tutoribus vel curatoribus 1.26.30

T

de Teſtamentis ordinandis 2.10.50
Teſtamento militari 2.11.64
Tutelis 1.13.21

V

de Verborum obligationibus 3.16.101
Vi bonorum raptorum 4.2.124
Vſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus 2.6.42
Vſu & habitatione 2.5.42
Vſufructu 2.4.41
Vulgari ſubſtitutione 2.15.59

De verborum ſignificatione 157
De regulis juris 188

Digitized by Google

VERBORVM COLLECTIO

juxta ordinem Alphabeti.

ex Tit. Dig.

De verborum ſignificatione

Per *P. C. B.*

A Beſſel. 13, § 1. & ul. l. 14. in pr. l. 173, § 1. l. 199
Abrogare l. 102
Abſens l. 173, § 1. 199
Accidere l. 162, § fin.
Accipere l. 71
Ἀκρόδρυα l. 236, § fin.
Acta l. 58
Actionis verbo l. 8, § 1. l. 34. 178, § 2
Actu l. 225. in fin.
Adulter l. 225
Adulterium l. 101
Advena l. 239, § 4
Ædes uti optimæ maximæ l. 90
Ædificia urbana, ruſtica l. 211
Ædificii ap. l. 242, § 2
Ædium appellatio l. 211. l. 242, § fin. 245
Æris appel. l. 159
Æs alienum, l. 213, § 1
Æs ſuum l. 213, § 1
Affectus animi l. 225
Ager l. 27. 115, §. 1. l. 211
Agere l. 19
Agi l. 235
Aleator l. 215
Alienationis verbo l. 28
Alienatum l. 67
Aliquorum l. 96. § fin.
Ambigue loquens l. 125
Amici l. 223. § 1
Amittere l. 14. § fin.
Amphora l. 206
Amplius l. 82
Angiportum l. 59 in fin.
Anniculus l. 132, 134
Anulus ſignatorius l. 74 in fi.
Annus civilis l. 234 in fin.
Ante & poſt l. 132.
Ἄποικος l. 239, § 3
Apoſtoli l. 106
Ἀποτέλεσμα l. 5. § fin.
Apud te l. 63
Arbitratu fieri l. 68
Area l. 211
Arma l. 42
Armentorum ap. l. 89 in pr.
Artemon l. 242
Adſignare libertum l. 107
Atteſtari l. 39
Aut l. 124

Βέλος l. 233. § fin.
Biſextilis annus l. 98 in pr.
Bona l. 21, 39. § 2. l. 83. 182
Bona civitatis l. 19
Bona hereditatis l. 138
Bonis quid proprium l. 182
Bonorum appell. l. 49, 208
Bonorū poſſeſſio l. 319, 128
Boves l. 89

CÆpiſſe l. 140
Cætera & cæterorum l. 44, 160
Calumniari l. 233 in pr.
Capere l. 71 in pr.
Capitalis l. 103

Carbonum appell. l.167
Cavillatio l.177, 233 in pr.
Cautum l.188. § fin.
Cædere diem l.213 in pr.
Cenſere l.111
Cenſor ibid.
Centum in funus conſtitutis l.202
Civitates l.16
Cognoſcere l.56 in pr.
Collegarum ap. l.173 in pr.
Collegium l.85
Commendare l.186
Commodum cum erit l.125
Commune l.239 in fin.
Concedere bona l.21
Conjuncta pro disjunctis l.29, l.53
Conjunctio l.142
Continẽtes provinciæ l.9,9 §
Contractus l.19 verſ. 2
Contrahere l.19, 20
Contubernales l.184
Coram facere l.209
Creditor l.10, 11, 12, 55 conditionalis l.54 temporalis l.55.
Culpa l. 226. lata l. 213 § fin. magna l.226
Cum fari poterit l.227
Cum commodum erit l.125
Cum potuero dabo ibid.
Cuſtodiæ verbo l.224

Deducto ære alieno l.39 § 1 l. 165
Debere l.178 § fin.
Debitor l.108
Decurio unde l.239 § 5
Dediſſe l.53 in pr. l.76
Delata hereditas l.151
Derogare l.102
Deterius jus fundi factum non eſſe l.126
Deteſtari l.39 § 2
Deteſtatio l.40
Deteſtatum l.238 § 1
Dici pars major l.2 § 1
Dimiſſoriæ literæ l.106
Disjunctum l.53 in pr. l.124
Diſpungere l.56 in pr.
Divortium l.101 § 1, l.191
Dolia l.206
Dolus l.226, malus l.69
Dominus ubi cujuſque l.203 in pr.
Donatio l.53 in pr. l.67 § fi.
Donum l.194, 214

Edere rationes l.89 § 2
Emancipatus l.195
Emptor bonæ fidei l.109
Erro l.225
Erit l.123
Eſt l.123
Exacta pecunia l.187
Exciſus l.141
Exhibere l.22, 246 in pr.
Ex legibus l.6 § fin.

Fabri ignarii tignarii & lignarii l.235 § fin.
Facere l.218
Facere oportere l.189 ad Faces paratum l.167
Faciendi verbo l.175
Familiæ ap. l.4 § fin. 9 l.196
Familia urbana, ruſtica l.166 in pr.
Falſum l.221
Ferri l.235 in pr.
Filiarum appell. l.164 in pr.
Filius exciſus l.141
Filii appellatio l.84, 201, 220 § fin.
Filii filiuſve l.116
Filio filiiſque l.122
Filium habere l.141
Finita l.229, 230
Fraus l.131 in pr.
Fruges l.77
Frumentum ibid.
Fruſtrari l.233 in pr.
Fugitivus l.225
Fundus l.60 in pr. & § fin. 115, 211

Fur

Digitized by Google

Fur l.225
Furem non eſſe l.174
Furto noxaque ſolutum ibid.

Generi appel. l.136
Gerere l.19, 20
Geſtū l.19 in fin. l.58 in pr.
Glandis appellatione l.236 § fin.
Glans caduca l.30 § 4

Habere l.143, 164 § fin. l.188 § 1
Habere filium l.141
Hæredem eſſe oportet l.227 in pr.
Hæredis ap. l.65, 170
Hæreditatis ap. l.3 § 1, l.24. 119, 138, 178 § 1
Hæreditas legitima, teſtamentaria l.130
delata l.131
Hominis appellatio l.152
Hoſtes l.118, 234 in pr.

Ille aut ille l.124
Impenſæ neceſſariæ, utiles, voluptuariæ l.79
Immiſſum l.242 § 1
Immunitas l.18
Incertus poſſeſſor l.39 § fin.
Incola l.239 § 2
Indicare reum l.197
In diebus l.217 § fin.
Inſtrumentorū ap. l.99 § fin.
Integra terra l.30 § 2
Inteſtatus l.64
Intra diem mortis l.133
In utero exiſtens l.153.251
Iter diei l.3
Iumentorum app. l.89 in pr.

Kalendis biſſext. l.98 in pr.
Kalendarium ante vel poſt diem l.132 in pr.

Latrones l.11 in fin.
Legare l.120
Legatorum petitio generalis l.8[illegible]
Legum ap. l.6 § 1
Liberorum ap. l.56 § 1, 220 in pr.
Liberos habere l.148, 149
Liberationis verbo l.47
Liberti app. l.172, 245
Liberti noſtri l.58 § fin.
Libertorum & libertarū ap. l.105 l.172 l.243
Lignorum app. l.167, 168
Lignum coctum l.167
Lis l.36
Literæ dimiſſoriæ l.106
Littus publicum l.96, 112
Locuples l.234 § 2
Locus l.60 in pr. § 1
Luſcus l.101 § 2

Magiſtratus l.57 in pr.
Magiſtri ibid.
Mangones l.207
Major pars anni l.156
Malum l.242 in pr.
Maſculorū app. l.195 in pr.
Materfamilias l.46 § 1
Medicamentum l.236
Mēſis intercalaris l.29 in fin.
Meorum tuorum ap. l.91
Mercis ap. l.66, 207
Meum totum l.25 in pr.
Mille paſſus l.154
Minus ſolutum l.12 § fin. l.32, 82, 117
Mobilium & Moventium ap. l.66 l.93
Modius iniquus l.221
Morari l.233
Morbus l.101 § 2
Morbus ſonticus l.113
Mortis tempore eſſe l.153
Mortui apud hoſtes hereditas l.3 § fin.
Mortuus natus l.129
Mulcta l.131 § 1 l.244
Mulier l.195 § fin.
Mulieris appellatione l.13

Municipes l. 18. in fin. l. 228
Munificus l. 18
Munus l. 18, 194, 214
Munus publicum l. 239 § 3

NAſciturus l. 231
Natorũ appellatio l. 104 § 1
Navis appellatio l. 242 in pr.
Negativa duo l. 237
Negligentia magna l. 226
Nominis appellatio l. 4 l. 6
Noſtri liberti l. 58 § fin.
Noſtrum totum l. 25 in pr.
Notionis appellatio l. 92
Novalis terra, ager l. 30 § 2
Noxiæ appellatio l. 238
Noxiis ſolutũ pręſtare l. 238
Nupta dum erit l. 89 § 1
Nurus appellatio l. 50

OFficium l. 18
Ope, conſilio l. 53 § 1
Operis appellatio l. 5 § fin.
Oportebit l. 8
Oportere l. 7
Oppidum l. 39 § 7
Opprobrium l. 42
Optimus maximus l. 126, 163, 169
Orationis nec disjunctivę nec conjunctivæ interpretatio l. 28 § fin.
Ornamenti app. l. 74
Oſtentum l. 38

Παιδίον l. 163 § fin.
Palam l. 33
Pali l. 168
Παλλακή l. 144
Παρμακὸς l. 239 § 2
Parentis app. l. 51
Paries l. 157
Paterfamilias l. 195 § 2
Partis app. l. 25 § fin. l. 26
Partitionis verbo l. 164 § 1
Partus l. 26
Partus monſtroſus, portento-
ſus, debilis l. 135
Paſcua ſilva l. 30 § fin.
Patris app. l. 201
Patroni app. l. 52
Peculii proprium l. 182
Pecuniæ app. l. 5, 88, 97, 178, 222
Pellex l. 144
Penes te l. 63
Peperiſſe l. 132 § fin.
Perduelles l. 234
Perfeciſſe l. 139 § fin.
Periſſe l. 9
Περίστρωμα l. 45
Pernoctare l. 166 § fin.
Perſequi l. 57 § fin.
Perſecutionis verbo l. 178 § 1
Perſona ſpecioſa l. 100
Perticæ l. 168
Pertinere l. 70 § fin. l. 181
Perveniſſe l. 264 § fin. l. 171
Perveniſſe ad te l. 171
Petitionis verbum l. 178 § 2
Φάντασμα l. 38 in fin.
Φάρμακον l. 236
Pignus l. 238 § 2
Plebs l. 238 in pr.
Plumbum l. 242 § 2
Pluris aureorum xxx l. 232
Pluriſve l. 191
Pœna l. 131, 244
Pomi app. l. 205
Portari l. 133
Portus l. 50
Poſſeſſio l. 78, 115
Poſſe, cum potuero l. 123
Poſt diem decimum l. 133
Poſthuma l. 164
Poſtquam fari poterit l. 217
Poteſtatis verbo l. 215
Prædia aliquorũ l. 96 § fin.
Prædiorum jura l. 86
Prædium l. 115 in fin.
Prædones l. 118
Præſens l. 173 § fin.
Præſtari recte l. 71 § fin.
Prævaricatores l. 212

Pratum

Digitized by Google

Pratum l.31
Probrum l.42
Projectum l.242 § 1
Pronunciatum l.46
Provinciales l.190.
Proximus l.91, 155, 162
Publica l.15, 16, 17
Publicanus l.16
Pueri app. l.166 § fin. l.294
Puerpera l.163 § fin.
Pupillus l.161, 239

QVanta pecunia l.97
Quanti ea res erit vel eſſe paret l.179, 19
Quiſquis mihi heres erit l.227
Quanto minus l.150
Quiſquis mihi filius filiave hæres ſit l.116

RAptum l.9
Recte l.71 in fin. 73
Reddere rationes l.94
Rei appellatio l.6, 7 l.23, 72
Reliquorum l.95, 160
Repudium l.101 § 1 l.191
Reſtituere l. 22, 33, 35, 75, 246 § 1
Reſtitutionis verbo l.81
Romæ appellatio l.2, 87, 139, 147
Ruta cæſa l.241

SAtiſdationis appell. l.61
Separata l.53
Sequeſter l.110
Seriæ l.206
Servi app. l.40 § 11 l.101 § fin. l.239, 8, 1
Servus urbanus l.210
Silva cædua l.30 in pr. paſcua. l.30 § 5
Συνάλλαγμα l.19 verſ. 2
Singularis app. l.158
Si quis l.1
Soceri & ſocrus app. l.146
Soluta pro ſeparatis l.53
Servitus l.18
Solvendo eſſe l.14
Solutionis verbum l.176
Solutus l.48
Soluto matrimonio l.240
Sonticus morbus l.11
Spadonum appellatio l.128
Specioſa perſona l.100
Sponſio l.7
Statutum l.46
Stipendium l.27 § 1
Stragula l.45
Stratum l.41
Stratura l.242 § 4
Struprum l.10
Subdisjunctivum l.124
Subſignare l. 39 in pr.
Subſtitutio vulgaris l.162
Sulphurata l.167
Sumptibus conſtitutis l.202
Συνάλλαγμα l.19
Supremus l.92, 162, 163
Suum l.230 § fin.

TAberna l.183, 184
Tabernacula l.184
Taberna inſtructa l.185
Τέχνα l.104
Telum l.233 § 2
Terra integra l.30 § 2
Ter enixa l.137
Terra novalis l.30 § 3
Territorium l.239 § 8
Teſtamentum falſum l.221
Tigni appell. l.62
Titio l.167
Toga l.180 § fin.
Totum meum l.25 in pr.
Totum noſtrum l.25 in pr.
Τόξευμα l.233 § fin.
Tranſacta l.229, 230
Tributum l.27 § fin.
Tugurii app. l.180 in pr.
Tutor falſus l.221

VAſa vinaria l.206
Vectigal publicum l.17 § fin.

Digitized by Google

Vecors l.242 § 3
Venditum l.67 in pr.
Venenum bonũ, malũ l.236
Venire ad hæredem l.165
Venire diem l.213 in pr.
Verba contrahentium l.219
Veſanus l.242 § 1
Veſtis app. l.127
Via l.157 § 1
Victus nomine l.43, 44, 45, 234 § fin.
Vidua l.242 § 3
Villa l.211
Vinctus l.216
Vinculorũ app. l.216 l. 224
Virilis app. l.145
Vitium l.101 § 2
Vivere l.234 § 2
Voluntas contrahentiũ l.219
Vota l.233 § 1
Vrbana prædia l.198
Vrbanum mancipium l.210
Vrbare l.239 § 6
Vrbs l.2, 87, 239 § 6
Vrbum l.239 § 6
Vſuſuo l.203
Vſura l.121
Σωρίτης l.197

Finis Indicis in Titulum ff. De verborum ſignificatione.

Digitized by Google

EPITOME
REGVLARVM IVRIS,
Ex Titulo Digeſtorum ſecundum ordinem alphabeticum collecta per P.C.B.

ABſentia Reipublicæ cauſa non nocet l.140
Adundantia non vitiant ſcripturas l.94
Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda eſt l.43, § 1
Actio cum ſervis nulla l.167
Actio exceptione infirmata, pro nulla l.112
Actio in rem, pro re eſt l.15
Actione conceſſa, & exceptio conceditur l.156 § 1
Actionem habere minus eſt, quam rem l.204
Actio tempore peritura, lite conteſtata perpetuatur l.139, in pr. 164
Actor certus eſſe debet l.42 in fin.
Actori non licet, quod reo prohibetur l.41
Aditio hæreditatis ex intervallo, cum tempore mortis continuatur l.138 in pr. 193
Æquitas in jure ſpectanda l.90
Æquitas mutat ſolennia l.183
Æquitate deſiderante jus mutatur l.85, § fin.
Ætati in cauſis pœnalibus ſuccurritur l.108
Alienare qui poteſt, & conſentire poteſt l.165
Alterius nomine nemo lege agere poteſt l.123
Amitti proprium tantum poteſt l.83
Amittitur eo modo, quo acquiritur l.153
Arbiter in bonæ fidei judicio vir bonus accipitur l.22, § 1

BEneficium ratione actionis competens actionem ſequitur l.68 in fin.
Beneficium invito non datur l.69, 156, § 4
Beneficium perſonale cum perſona perit l.68, 196
Bona fides bis idem non exigit l.57
Bona fides veritati comparatur l.136
Bonorum poſſeſſor heredis loco eſt l.117

CAptio minima ex duabus eligenda eſt l.200
Caſus à nullo præſtatur l.25 in fin.
Caveri alteri non poteſt l.73, § fin.
Cautio realis perſonali potior eſt l.25
Circumventio alterius alii non parit actionem l.49
Cognitioné quæ deſiderant, libello non expediũtur l.71, 105
Commoda ſequuntur incommoda l.10
Conceſſa contra jus, non habent conſequentiam l.141

Digitized by Google

Concubitus non facit nuptias l.30
Condemnare poteſt, qui abſolvere l.37
Conditio contrahentium inſpicienda l.19
Conditio impleta, vide Impletum
Conditio iniqua alteri non inferenda l.74
Conditio non melior fit ex proprio delicto l. 134 § fin.
Conſenſus nuptias facit l.30
Conſilii mutatio non præjudicat alteri l.75
Conſilii non fraudulenti nulla obligatio l.47
Conſulto dari, donatio eſt l.53
Conſtituta utiliter ex poſtfacto non vitiantur l.85 § 1
Conteſtatione litis melioratur conditio l.87
Contracta jure, contrario jure pereunt l.35, 100, 153
Contractus legem facit l. 23 circa med.
Contrahentium conditio inſpicienda l.19
Contrario jure per l.35, 100, 153
Conventio dat legem contractui l.23, circa med.
Conventio privata non mutat jus l.27
Creditor rem venire permittens, pignus amittit l.158
Culpa caret, qui ſcit, ſed prohibere nequit l.50
Culpa eſt immiſcere ſe rei alienæ l.36
Culpa ſua damnum ſentiens, damnum non ſentit l.203

DAmnum dat, qui jubet dare l.169
Damnum ex culpa ſua ſentiens, damnum non videtur ſentire l.203
Dati per errorem, repetitio: conſulto, donatio l.53
Defenſor rei alienæ, non habetur locuples l.166
Definitio in jure periculoſa l.202
Delicto ſuo nemo fit ditior l.34 § fin.
Delictum ex poſtfacto non æſtimatur l.138, § fin.
Denegare poteſt qui concedere l.102 § fin.
Deportationi ſententia aufert ea quæ fiſci ſunt l.97
Die in contractu omiſſo, ſtatim debetur l.14
Disjunctivorum alterutrum factum ſufficit. l.110 § 3
Dividi quæ nequeunt, ſolida debentur l.192
Doli exceptio legatario non nocet l.19 § fin.
Dolo caret, qui utitur jure ſuo l.55
Dolo non caruit, qui magiſtratui non paruit l.199
Dolo non petit, qui neſcivit cur peteret l.177 § fin.
Dolo qui deſiit poſſidere pro poſſeſſore eſt l.130, 150
Dolus pro poſſeſſione eſt l.130
Dolus tutoris pupillo non nocet l.198
Domo ſua nemo extrahi debet l.103
Donare cui licet, & vendere & concedere l.165
Dubii tollendi cauſa adjectum, non mutat jus l.81

Effectus

Digitized by Google

Effectus cui prodeſt, ad eum partes ejus pertinent l.148
Emptor ejuſdem juris eſt cujus author l.156 § 3
Errantes non conſentiunt l.116 § fin.
Errore dati repetitio eſt l.53
Error ſcriptoris, partibus non nocet l.92
Evincendum à nobis, in bonis non eſt l.190
Expreſſa, non tacita, nocent l.77, 195
Expromiſſor idoneus eſt, qui ſatiſdat l.100 § 1

Facienda non faciens, facit adverſus officium l.121
Factum cuique ſuum, non adverſario nocet l.155
Factum habetur, quod per adverſarium impeditur l.39
Factum pacto non tollitur l.31
Feminæ ab officiis remotæ l.2 in pr.
Filius poſſidere rem peculiarem nequit l.93
Fiſco obligata, niſi cum onere alienari nequeunt l.205
Fraudari ſcientes: & conſentientes nequeunt l.45
Fraudulentus reus ad intereſſe tenetur l.78
Fraus civiliter tam conſilio quam eventu æſtimatur l.79
Furioſi contractus nullus l.5 in fin.
Furioſus abſentis loco eſt l.124 § fin.

Generi per ſpeciem derogatur l.82
Gladii poteſtas delegari nequit l.70

Habere rem non vult qui eam transfert l.6
Hereditas ex intervallo adita cum morte continuatur l.138, 193
Hereditas quo pervenit, eo tutela redit l. 73 in pr.
Hereditas una, duobus in ſolidum dari nequit l.141 § fin.
Hereditate omiſſa, teſtamentum perit l.18
Heres de dolo ſuo in ſolidum: defuncti vero in id quod ad eum pervenit, tenetur l.44, 127, 152 § fin. l.157 § fin.
Heres ejuſdem juris eſt cujus defunctus l.120
Homines omnes natura æquales l.32

Idem bis non exigit bona fides l.67
Idem ex pluribus cauſis deberi poteſt l.159
Ignorans debitum non eſt improbus l.99
Ignorantia fidejuſſoris juſta eſt l.42 verſ.1
Ignorantia ſucceſſoris juſta eſt l.42 in pr.
Imperitia culpæ annumeratur l.132
Impletum habetur, cum impedit is cujus intereſt l.161
Impoſſibile non cadit in pactum l.31
Impoſſibilium nulla eſt obligatio l.185
Impoſſibilia natura, lege non confirmantur l.188
Impoſſibilia pro non adjectis habentur l.135 § fin.
Imprudentiæ in pœnalibus ſuccurritur l.108

Digitized by Google

Impubes ab officiis remotus l. 2 § fin.
Incommoda ſequuntur commoda l. 10
Indebitum ſolvens non obligatur l. 171
In dubio pro libertate l. 20, 179 conſuetudo ſequenda 34 circ. med. pro eo quod benignius eſt l. 56, 192 § fin. pro dote l. 85 in pr. pro eo quod rei aptius eſt, l. 67. pro ſententia proferentis l. 96. pro fama l. 104. pro poſſeſſore l. 154 pro emptore l. 172
Iniqua conditio alteri non inferenda l. 74
Initium in ſtipulationibus ſpectatur l. 19
Impari cauſa oneratur petitor l. 154
Inſtitutio initio inutilis, ex poſtfacto non convaleſcit l. 210
Intellectu carentia pro nullis ſunt l. 75 § 3
Intereſſe facti, non juris eſt l. 24
Invito beneficium non datur l. 69, 156
Invito quis poteſt, ignorante & abſente poteſt l. 26
Invitus defendere nemo cogitur l. 156 in pr.
Ira factum, ratum non eſt, niſi perſeveretur l. 48
Judicata res pro veritate habetur l. 207
Iudicis incompetentis factum pro nullo eſt l. 370
Judicium quæ requirunt, vera & recta ſcientia perfici debent l. 76
Iura ſanguinis jure civili non dirimuntur l. 8
Ius qui ſequitur non fallitur l. 116 § 1
Juſſu meo quod ſolvitur, ipſe ſolviſſe videor l. 18
Juſſu qui facit judicis, dolo caret l. 167 § fin.

Legatarius plus juris non habet, quã defunctus l. 160 § fi.
Legati ſervo acquiſiti commodum domino prodeſt l. 18
Legitime conſtituta, ex poſtfacto non vitiantur l. 85 § 1
Leviora delicta ſervis domino obtemperantibus ignoſcuntur l. 157
Liberalitatis reus ad poſſibile tenetur l. 28
& ita ne egeat l. 173 in pr.
Libertas omnibus rebus favorabilior l. 122
Libertas res inæſtimabilis l. 176 § fin.
Libertati in dubio favetur l. 20
Libertum qui habet, non eſt ditior l. 126 § 1
Licita non ſemper honeſta l. 144
Locupletari nemo cum alterius detrimento debet l. 200
Lucra turpia, ab herede extorquenda l. 58
Lucro in pari, poſſeſſor potior eſt l. 98
Lucrum petentis durior eſt cauſa l. 33, 41 § 1
Lucrum qui capit factum præſtare debet l. 149

Magiſtratus quod facit non permititur ſingulis l. 176 in pr.
Major pars quod ſtatuit ad omnes refertur l. 160 § 1

Mandat

Digitized by Google

Mandat pro ſe, qui non prohibet l. 50
Matrimonium non licitum, ſed honeſtum eſſe debet l. 197
Metus conſenſui contrarius l. 116
Meum, amplius meum fieri nequit l. 45
Minus ei licet, cui plus licet l. 21
Mora cuique ſua nocet l. 173 § 2
Mutatio conſilii alteri nocere non debet l. 75
Mutatio temporaria, jus provinciæ non innovat l. 123 § fin.
Mutus, ubi non voce ſed præſentia opus eſt, videtur reſpondere l. 124

NAtura prohibita, lege non confirmantur l. 188 § fin.
Neceſſitate factum, non trahitur in conſequentiā l. 162
Neganti debitum permittitur alia defenſio l. 43
Nolle poteſt qui velle l. 3
Noſtrum, amplius noſtrum fieri nequit l. 159
Noſtrum quandoque alienari nequit l. 205
Noſtrum ſine facto noſtro non transfertur l. 11
Nullius quod eſſe poteſt obligari nequit l. 182

OBligari nequit, quod nullius eſſe poteſt l. 182
Obligatio fiſco, non niſi cum onere transferuntur l. 205
Obligatione liberatus, videtur cepiſſe l. 115 in pr.
in Obſcura veriſimilius l. 114 & benignius accipiendū l. 168
Omittens poſſeſſionem, non alienat l. 119

PActio privata non mutat leges l. 27, 45 § fin.
Parendi neceſſitas caret culpa l. 169
Pars major quod ſtatuit, refertur ad omnes l. 160 § 1
Pendentia non extant l. 169 § fin.
Perſonale beneficium, cum perſona perit l. 68
Petitur inique antequam ſolvi poteſt l. 186
Pignori dare, fructus rei eſt l. 72
Plus cui licet, & minus licet l. 21
Plus transferre quis nequit, quam ipſe habet l. 54
Plus continet minus l. 110
Pœnæ nomine exactum ſolventi non redditur l. 46
Pœnales ejuſdem rei actiones aliæ alias perimunt l. 130
Pœnali in cauſa, benignius reſpondendum l. 155 in fin.
Pœnalis actio non tranſit ad heredem l. 111 § fin.
Pœnalis actio, perſonam non tranſgreditur l. 58
Pœnalis actio ſemel accepta, tranſit in heredem l. 164
Pœnam recte petit, qui in ipſum non incidit l. 154 § fin.
Poſſeſſor habetur qui dolo deſiit l. 131, 150 157 § 1
Poſſeſſor in pari lucro, præfertur l. 98, 126 § fin. l. 128
Potens facere ut conditioni pareatur, poſſe videtur l. 174
Poteſtas gladii delegari nequit l. 6
Prædo non eſt, qui pretium ſolvit l. 12

Princi-

Digitized by Google

Principale cum interit, interit & acceſſoriũ l. 129 § fin. l. 178
Privata conventio, non mutat jus l. 27, 45 § fin.
Privilegia perſonalia, cũ perſona: realia cũ re intereunt l. 196
Provocans ſine dolo moram non facit l. 93
Pugnantium in teſtamento, neutrum ratum eſt l. 188
Pupillus authore tutore, rite contrahit l. 5 in fin. ex dolo tutoris non tenetur l. 193. nec velle nec nolle poteſt l. 189 pati non poteſt. l. 110 § 2. pubeſcens furti, injuriæ capax l. 111

RAro accidentia non conſtituunt jus l. 64
Ratihabitio mandato comparatur l. 60 in fin.
Recepta contra jus, non habent conſequentiam l. 141
Regula vitiata, perdit officium l. 1. in fin.
Repetitio favorabilior, quam lucrum adventitium l. 41 § 1
Res judicata pro veritate eſt l. 207
Reus favorabilior actore l. 125
Reus fraudulentus ad intereſſe tenetur l. 78

SAnguinis jura, civili non dirimuntur l. 8
Scientes & conſcientes fraudari nequeunt l. 145
Scripta ſine ſenſu, non ſcripta habentur l. 73 § 3
Scriptoris error, partibus non nocet l. 92
Servitus mortalitati comparatur l. 209
Servo ſtipulante commodum domini eſt l. 18
Servus civili jure pro nullo eſt l. 32. domini conditionem meliorem, deteriorem facere non poteſt l. 133. in cauſa libera intervenire nequit l. 175 in pr. non obligatur l. 22. non uſucapit l. 118 quæ fecit, ei liberto nõ proſunt l. 146
Socii mei ſocius, ſocius meus non eſt l. 47 § fin.
Solennia niſi ex æquitate non mutantur l. 183
Solida debentur, quæ dividi nequeunt l. 192
Solvendo eſt qui defenditur l. 95
Solvens pretium, non eſt prædo l. 126
Solvitur quodque eo genere quo colligatur l. 35, 100, 153
Specialia inſunt generalioribus l. 107
Stipulationum initium ſpectatur l. 19, 144 § fin.
Stipulante ſervo, commodum domini eſt l. 18
Succeſſione duplici delata, una repudiata alia valet l. 91
Succeſſor ejuſdẽ juris, cujus author fuit l. 143 175 § fin. 177
Surdus ubi non voce opus eſt, præſens eſſe poteſt l. 124
Suum recipiens, dolo non facit l. 229

TAcita non ſemper nocent l. 77, 195
Temporaria mutatio jus provinciæ non mutat l. 123 § fi.
Tempus in ſtipulatione, promiſſoris cauſa adjicitur l. 17, 186
in teſtamentis, heredis l. 17 in pr.
Tempus in ſtipulatione quod ſpectetur l. 19, 141 § fin.
Teſta-

Digitized by Google

Teſtamentaria ſucceſſio potior legitima eſt l.89
Teſtamentorum interpretatio plenior l.12
Teſtamentum perit, hereditate non adita l.181
& valet quod initio conſtitit l.21
Teſtatus & inteſtatus paganus eſſe nequit l.7
Timor vanus, non excuſat l.184
Totum continet partem l.113
Transferre quis non poteſt, plus quam habet l.54
Tutela redit eo, quo hereditas venit l.73 in pr.
Tutoris datio eſt ſuorum heredum l.73 § 1
Tutoris dolus pupillo non nocet l.198

VAnus timor non excuſat l.184
Velle poteſt qui nolle l.34
Vendere & vendenti conſentire diverſa l.160 § in pr.
Vim non facit, qui utitur jure ſuo l.155 § 1
Vis conſenſui contraria l.116
Vitioſum initio, tempore non convaleſcit l.26

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google